

การศึกษาเปรียบเทียบแนวคิดเรื่องเจตนาของพุทธปรัชญาเถรวาท

กับเจตน์จำนงเสรีของ ฌอง - ปอล ซาร์ต

A COMPARATIVE STUDY OF THE CONCEPTS OF CETANĀ IN
THERAVĀDA BUDDHIST PHILOSOPHY AND FREE WILL OF
JEAN – PAUL SARTRE

พระมหาพงศ์ศักดิ์ สิริคุตโต (พรมวงศ์)

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา
ตามหลักสูตรปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต
สาขาวิชาปรัชญา
บัณฑิตวิทยาลัย
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
พุทธศักราช ๒๕๕๓

การศึกษาเปรียบเทียบแนวคิดเรื่องเจตนาของพุทธปรัชญาเถรวาท
กับเจตน์จำนงเสรีของ ฌอง - ปอล ซาทร์

พระมหาพงศ์ศักดิ์ สิริคุตโต (พรมวงค์)

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา
ตามหลักสูตรปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต
สาขาวิชาปรัชญา
บัณฑิตวิทยาลัย
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
พุทธศักราช ๒๕๕๓

(ลิขสิทธิ์เป็นของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย)

**A COMPARATIVE STUDY OF THE CONCEPTS OF CETANĀ IN
THERAVĀDA BUDDHIST PHILOSOPHY AND FREE WILL OF
JEAN – PAUL SARTRE**

Phramaha Pongsak Sirikutto (Promwong)

A Thesis Submitted in Partial Fulfillment of
The Requirement for the Degree of
Master of Arts
(Philosophy)

Graduate School
Mahachulalongkornrajavidyalaya University
Bangkok, Thailand

(Copyright by Mahachulalongkornrajavidyala University)

บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย อนุมัติให้บัณฑิตวิทยาลัยฯ เป็นส่วน
หนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาปรัชญา

.....

(พระสุธีธรรมานุวัตร)
คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย

คณะกรรมการตรวจสอบวิทยานิพนธ์.....ประธานกรรมการ
(พระมหาสมบุรณ์ วุฑฒิกโร, ดร.)

.....กรรมการ
(พระมหาณรงค์ กนฺตสีโล, ผศ.ดร.)

.....กรรมการ
(พระใบฎีกาเสน่ห์ วัฒนเมธี, ดร.)

.....กรรมการ
(นายบัณฑิต รอดเทียน)

.....กรรมการ
(ผศ.ดร.วิโรจน์ อินทนนท์)

คณะกรรมการควบคุมวิทยานิพนธ์ พระมหาณรงค์ กนฺตสีโล, ผศ.ดร. ประธานกรรมการ
พระใบฎีกาเสน่ห์ วัฒนเมธี, ดร. กรรมการ
นายบัณฑิต รอดเทียน กรรมการ

วิทยานิพนธ์ : การศึกษาเปรียบเทียบแนวคิดเรื่องเจตนาของพุทธปรัชญาเถรวาทกับเจตน์จํานงเสรีของ ฌอง - ปอล ซาร์ต

ผู้วิจัย : พระมหาพงศ์ศักดิ์ สิริคุตโต (พรมวงศ์)

คณะกรรมการควบคุมวิทยานิพนธ์

: พระมหาณรงค์ กนต์สีโล , ผศ.ดร. ป.ธ. ๔, พธ.บ., M.A., Ph.D. (Phil.)

: พระใบฎีกาเสน่ห์ งามเมธี , ดร. พธ.บ. (พุทธ.), M.A., Ph.D. (Phil.)

: นายบัณฑิต รอดเทียน ป.ธ. ๔, ศน.บ.(ปรัชญา), M.A. (Phil.)

วันสำเร็จการศึกษา : ๑ เมษายน ๒๕๕๔

บทคัดย่อ

การศึกษาเปรียบเทียบแนวคิดเรื่องเจตนาของพุทธปรัชญาเถรวาทกับเจตน์จํานงเสรีของซาร์ต มีวัตถุประสงค์ เพื่อศึกษาทัศนะเกี่ยวกับเจตนาในพุทธปรัชญาเถรวาท และเจตน์จํานงเสรีของ ฌอง- ปอล ซาร์ต และเพื่อศึกษาเปรียบเทียบถึงความเหมือน และความแตกต่างเกี่ยวกับทัศนะเรื่องเจตนาในพุทธปรัชญาเถรวาทกับเจตน์จํานงเสรีของ ฌอง - ปอล ซาร์ต มีจุดมุ่งหมายเพื่อการศึกษาเปรียบเทียบเจตนาของพุทธปรัชญาเถรวาทกับเจตน์จํานงเสรีของ ฌอง - ปอล ซาร์ต โดยผู้วิจัยได้แบ่งประเด็นในการศึกษาออกเป็น ๖ ประการ คือ ๑) ความหมาย ๒) ขอบเขต ๓) การกระทำ ๔) ผลการกระทำ ๕) อิสรภาวะของการกระทำ ๖) จุดหมายหรือเป้าหมายของการกระทำ

ผลจากการวิจัยพบว่า เจตนาของพุทธปรัชญาเถรวาท เป็นตัวเริ่มต้นของกระบวนการกฎแห่งกรรม มนุษย์มีความตั้งใจ มีความจงใจ ที่จะเลือก คิด พุด ทำอย่างใดอย่างหนึ่งอย่างเสรี ก็แสดงว่า มนุษย์มีเจตน์จํานงเสรีเช่นกัน เจตน์จํานงเสรีของซาร์ต ถูกนำเสนอขึ้นเพื่อกระตุ้นให้มนุษย์รู้ว่า มนุษย์มีสิ่งนี้อยู่ แต่มนุษย์เข้าใจผิดคิดว่า ตนเองไม่มี ซาร์ตจึงบอกว่าเดิมทีมนุษย์ว่างเปล่า ไม่เป็นอะไร ไม่มีอะไร แต่ที่มีอยู่และเป็นอยู่นั้น มนุษย์ได้ใช้เจตน์จํานงเสรีในการเลือกที่จะมี ที่จะเป็นอย่างนั้น แต่มีความแตกต่างกันในเรื่องเจตนาที่พุทธปรัชญาเถรวาทนั้นกล่าวถึงเจตนาที่เกิดขึ้นร่วมกันเจตสิกที่จะปรุงแต่งไปในทางที่ดีหรือทางที่ชั่ว แต่ซาร์ตไม่ได้กล่าวถึงส่วนนี้ไว้

ในขอบเขตของเจตนาของพุทธปรัชญาเถรวาทกับเจตน์จำนงเสรีของชาร์ตต่างก็กล่าวถึงการที่มนุษย์มีเจตนาและเจตน์จำนงเสรีเหมือนกันต่างแต่พุทธปรัชญาเถรวาทได้กล่าวถึงเจตนาที่เป็นไปทางกายกรรม วจีกรรม และมโนกรรม แต่ชาร์ตมิได้แยกเจตน์จำนงเสรีออกเป็นกระบวนการต่าง ๆ เพียงแต่ได้ให้ทัศนะว่ามนุษย์มีเจตน์จำนงเสรีมาตั้งแต่เกิด

ส่วนความสัมพันธ์กันระหว่างเจตนา กับเจตน์จำนงเสรีกับการกระทำ ทั้งพุทธปรัชญาเถรวาทและชาร์ตต่างกล่าวถึง การดำเนินชีวิตที่จะต้องมีความเกี่ยวข้องกับผู้อื่นในเมื่อมนุษย์ยังมีเจตนาและเจตน์จำนงเสรีอยู่ เมื่อเป็นเช่นนั้นจึงหนีไม่พ้นที่ต้องรับผลที่ตนเองกระทำลงไปอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ ต่างแต่ระดับของการกระทำซึ่งพุทธปรัชญาเถรวาทได้กล่าวไว้ว่าเป็นระดับของการกระทำว่ามีเจตนามากน้อยเพียงใด แต่ชาร์ตไม่ได้แสดงถึงกระบวนการนี้ไว้

เมื่อมนุษย์ได้กระทำบางสิ่งบางอย่างลงไปย่อมที่จะไม่สามารถหลีกเลี่ยงผลการกระทำของตนไปได้ โดยพุทธปรัชญาเถรวาทเรียกว่า วิบากกรรม และชาร์ตเรียกว่า การรับผิดชอบ แต่ชาร์ตได้แสดงถึงการรับผิดชอบที่เป็นไปในปัจจุบันเท่านั้น โดยถือว่า อดีตล่วงไปแล้ว อนาคตยังมาไม่ถึง มนุษย์จึงไม่ต้องรับผิดชอบ แต่พุทธปรัชญาเถรวาท กล่าวถึงเรื่องวิบากกรรม มีความเกี่ยวเนื่องกันทั้งที่เป็นอดีต ปัจจุบันและอนาคต

การดำเนินชีวิตที่เนื่องกันกับตนเองและผู้อื่นนั้น มีคำถามอยู่ว่า มนุษย์มีเจตนาหรือเจตน์จำนงเสรีอย่างอิสระหรือไม่ ซึ่งพุทธปรัชญาเถรวาทและชาร์ตต่างก็ได้ให้ความหมายที่คล้ายกันในเรื่องที่มนุษย์มีอิสระอยู่ แต่ภายใต้อิสระนั้นพุทธปรัชญาเถรวาทกล่าว มีอะไรบางอย่างมาบงการการกระทำนั้นๆ และชาร์ตมีทัศนะว่า มนุษย์มีอิสระมาตั้งแต่เกิด

ถ้ากล่าวถึงจุดหมายสูงสุดของทั้งสองทัศนะต่างก็ต้องการเข้าหาความว่างเหมือนกันแต่ในความหมายของคำว่า ว่าง ระหว่างพุทธปรัชญาเถรวาทกับชาร์ตนั้น มีความหมายที่แตกต่างกันออกไป นั่นก็คือ การที่ชาร์ตเสนอว่า ชีวิตเริ่มแรกว่างเปล่า มีความหมายในเชิงที่ว่า มนุษย์มีตัวตนที่ว่างเปล่า ไม่ใช่ว่างเปล่าจากตัวตนแบบพุทธปรัชญาเถรวาท เพราะการมีตัวตนที่ว่างเปล่าแต่สามารถเติมอะไรๆ ลงไปก็ได้ตามที่ตนเองเลือก

อีกประเด็นหนึ่ง มนุษย์ที่มีเสรีภาพ เขาเข้าใจผิดคิดว่า ตนเองไม่มี จึงปล่อยชีวิตเหมือนก้อนหิน เหมือนท่อนไม้ ปล่อยตนเองไปตามยถากรรม ไม่เลือก ไม่ชวนขวายหาทางให้ตนเอง นี่ก็คือ จุดเน้นของชาร์ต

Thesis Title : A Comparative Study of the Concepts of Cetanā in Theravāda
Buddhist Philosophy and Free Will of Jean – Paul Sartre

Author : Phramaha Pongsak Sirikutto (Promwong)

Thesis Supervisory Committee

: Phramaha Narong Kuntasilo, Asst.Prof. Dr. Pali. IV,
B.A., M.A., Ph.D.(Phil.)

: Phrabaidika Saneh Yanmethi, Dr. B.A., M.A., Ph.D. (Phil.)

: Mr. Bundit Rodtian, Pali. IV, B.A., M.A. (Phil.)

Dat of Graduation : 1 / April / 2011

Abstract

The thesis entitled “A Comparative Study of the Concepts of Cetanā in Theravāda Buddhist Philosophy and Free Will of Jean Paul Sartre aims to study the Cetanā in the concept of Theravāda Buddhist philosophy and to study the concept of Free Will of Jean Paul Sartre and to compare the similarities and the differences about Cetanā in Theravāda Buddhist Philosophy and Free Will of Jean Paul Sartre. The topics of this study have divided into 6 as follows 1) the meaning of Cetanā and Free Will 2) the scope of Cetanā and Free will 3) the Action from Cetanā and Free Will 4) the result of action from Cetanā and Free Will 5) the Freedom of action and 6) the ultimate goal of action.

The study found that the Cetanā in Buddhism was the first cause of the Law of Kamma due to man has the intention and willfulness to choose to think or speak freely. It was shown that man has free will. The Sartre’s concept of Free Will was introduced to encourage people to know that they have it. But they

misunderstanding that they don't have Free Will. Sartre introduced his philosophic idea that man has nothing or empty at the first time but man exist into the world cause they have free will to choose to exist or not exist. The differences between Cetanā in Theravāda Buddhist Philosophy and Sartre's Free Will were the Cetanā that arisen with the Mental Constituents (cetasika) but Sartre did not mention it.

The scopes of Cetanā in Theravāda Buddhist Philosophy and Sartre's Free Will have mentioned that man has their own free will but in the Theravāda Buddhist Philosophy have mentioned on the Cetanā in physical, verbal and mental actions. However Sartre did not divide the Free Will into the processes but he only introduced his philosophic idea that man has their Free Will since they were born.

The Theravāda Buddhist Philosophy and Sartre's philosophy have all mentioned about the relativity of Cetanā and Free Will with the human's actions. Life need to be closely related to others since human have their free will. As such, they will inevitably consequences to their actions. In the Theravāda Buddhist Philosophy has mentioned the level of human action but in Sartre's Philosophy did not mention it.

Man cannot run away from their fruit of actions in the Theravāda Buddhist Philosophy called Vipaka and in Sartre's called the responsibility. However Sartre has shown only the responsibility at the present time because the past has gone and the future has not yet come, therefore man cannot be responsible. But in the Theravāda Buddhist Philosophy has mentioned about the Vipaka or the result of Kamma with related to the past, present and future.

Do men have the free will to do something freely or not ? While they live their life related to others. In Theravāda Buddhist Philosophy and Sartre have a similar mention of the Free Will of man but the freedom in Theravāda Buddhist Philosophy

has something to dictate such actions and Sartre's view mentioned that men has freedom since they were born.

The ultimate ends of the two schools are to find out the emptiness but the emptiness of the Theravāda Buddhist Philosophy and Sartre are different in its meaning. That is to say, Sartre mentions that at the beginning life is emptiness. It means that human identity is empty but it does not mean non-self that taught in Theravāda Buddhist Philosophy. The emptiness of Sartre means that human identity are empty and can be put something into mind by their free will.

Men have freedom, but they often misunderstand that they do not have freedom so that they made themselves like a stone or timber and live their life haphazardly. They do not choose anything and find out the way for themselves. This is the focus point of Sartre's philosophy.

กิตติกรรมประกาศ

วิทยานิพนธ์นี้สำเร็จด้วยดี เพราะความกรุณาของบุคคลที่ได้ให้ความช่วยเหลือและแนะนำอบรมสั่งสอน จึงขอระบุนามเพื่อเป็นการแสดงความขอบพระคุณเป็นอย่างสูงในที่นี้ด้วย ได้แก่ พระมหาณรงค์ กนฺตสีโล, ผศ.ดร. พระใบฎีกาเสน่ห์ งามเมธี, ดร. และอาจารย์บัณฑิต รอดเทียน อาจารย์ที่ปรึกษาที่ได้ช่วยเหลือให้คำแนะนำ และแก้ไขปรับปรุงวิทยานิพนธ์ด้วยความเมตตาเป็นอย่างสูง

ขอขอบคุณ พระบวร กตปุญโญ พระวรพงษ์ วรวิโส เจริญพรนายพนาสิทธิ์ ฐัญญาภรณ์ นายพินิจพล พรหมวงศ์ และขอเจริญพร ผศ. เอื้อง ปั่นแห่งเพชร ที่กรุณาแปลบทคัดย่อภาษาไทยเป็นภาษาอังกฤษ ตลอดจนเพื่อนนิสิตปริญญาโท รุ่นที่ ๑๐ ทุกท่านที่เป็นกำลังใจ ผลักดันและอุดหนุนอุปการณณ์ จนทำให้งานวิทยานิพนธ์เล่มนี้สำเร็จตามเป้าหมายได้

ขอขอบคุณเจ้าหน้าที่ห้องสมุดของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตเชียงใหม่ ห้องสมุดมหาวิทยาลัยเชียงใหม่ หอสมุดศรีมังคลาจังหวัดเชียงใหม่ และเจ้าหน้าที่ศูนย์บัณฑิตศึกษา วิทยาเขตเชียงใหม่ทุกๆ ท่าน สุดท้ายนี้ ข้าพเจ้าขออุทิศความเพียรนี้ให้เป็นบรรณาการแก่ คุณครูอุปัชฌาย์อาจารย์ และคุณพ่อบุญตัน คุณแม่บังเงา พรหมวงศ์ ซึ่งแต่ละท่านต่างก็มีบุญคุณต่อผู้วิจัยเป็นอย่างสูง ตลอดทั้งญาติโยมสาธุชนผู้มีอุปการคุณทุกๆ ท่าน

พระมหาพงศ์ศักดิ์ ลีริศคุโต (พรหมวงศ์)

วันที่ ๑ เดือน เมษายน พ.ศ. ๒๕๕๔

สารบัญ

เรื่อง	หน้า
บทคัดย่อภาษาไทย	ก
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ	ค
กิตติกรรมประกาศ	ฉ
สารบัญ	ช
คำอธิบายสัญลักษณ์และคำย่อ	ญ
บทที่ ๑ บทนำ	
๑.๑ ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา	๑
๑.๒ วัตถุประสงค์ของการวิจัย	๓
๑.๓ ขอบเขตของการวิจัย	๓
๑.๔ ปัญหาที่ต้องการทราบ	๓
๑.๕ ทบทวนเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง	๔
๑.๖ วิธีดำเนินการวิจัย	๑๔
๑.๗ ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับการจากการวิจัย	๑๕
บทที่ ๒ เจตนาตามทัศนะของพุทธปรัชญา	
๒.๑ ความหมายของเจตนา	๑๖
๒.๒ ขอบเขตของเจตนา	๑๘
๒.๓ เจตนากับการกระทำ	๒๐
๒.๔ เจตนากับผลการกระทำ	๒๖
๒.๕ อิศรภาวะของเจตนา	๓๓
๒.๖ จุดหมายของเจตนา	๓๕
๒.๗ สรุปแนวคิดเรื่องเจตนาของพุทธปรัชญาเถรวาท	๓๘

บทที่ ๓ เจตน์จำนงเสรีตามทัศนะของ ฌอง-ปอล ซาร์ต

๓.๑	ความหมายของเจตน์จำนงเสรี	๓๕
๓.๒	ขอบเขตของเจตน์จำนงเสรี	๔๒
๓.๓	เจตน์จำนงเสรีกับการกระทำ	๔๓
๓.๔	เจตน์จำนงเสรีกับความรับผิดชอบ	๕๒
๓.๕	อิสรภาวะของเจตน์จำนงเสรี	๕๕
๓.๖	เป้าหมายของเจตน์จำนงเสรี	๖๕
๓.๗	สรุปแนวคิดเรื่องเจตน์จำนงเสรีของ ฌอง-ปอล ซาร์ต	๗๐

บทที่ ๔ เปรียบเทียบเจตนาของพุทธปรัชญาเถรวาทกับเจตน์จำนงเสรีของฌอง-ปอล ซาร์ต

๔.๑	ความหมายของเจตนาและเจตน์จำนงเสรี	๗๔
๔.๑.๑	ความหมายเจตนา กับเจตน์จำนงเสรีมีความเหมือนกัน	๗๔
๔.๑.๒	ความหมายเจตนา กับเจตน์จำนงเสรีมีความแตกต่างกัน	๗๔
๔.๒	ขอบเขตของเจตนาและเจตน์จำนงเสรี	๗๕
๔.๒.๑	ขอบเขตเจตนา กับเจตน์จำนงเสรีมีความเหมือนกัน	๗๕
๔.๒.๒	ขอบเขตเจตนา กับเจตน์จำนงเสรีมีความแตกต่างกัน	๗๕
๔.๓	ความสัมพันธ์ระหว่างเจตนาและเจตน์จำนงเสรีกับการกระทำ	๗๖
๔.๓.๑	ความสัมพันธ์เจตนา กับเจตน์จำนงเสรีมีความเหมือนกัน	๗๖
๔.๓.๒	ความสัมพันธ์เจตนา กับเจตน์จำนงเสรีมีความแตกต่างกัน	๗๗
๔.๔	เจตนาและเจตน์จำนงเสรีกับความรับผิดชอบการกระทำ	๗๗
๔.๔.๑	ความรับผิดชอบเจตนา กับเจตน์จำนงเสรีมีความเหมือนกัน	๗๗
๔.๔.๒	ความรับผิดชอบเจตนา กับเจตน์จำนงเสรีมีความแตกต่างกัน	๗๗
๔.๕	อิสรภาวะของเจตนาและเจตน์จำนงเสรี	๗๘
๔.๕.๑	อิสรภาวะของเจตนา กับเจตน์จำนงเสรีมีความเหมือนกัน	๗๘
๔.๕.๒	อิสรภาวะของเจตนา กับเจตน์จำนงเสรีมีความแตกต่างกัน	๗๘
๔.๖	จุดหมายของเจตนาและเป้าหมายของเจตน์จำนงเสรี	๘๐
๔.๖.๑	จุดหมายของเจตนา กับเจตน์จำนงเสรีมีความเหมือนกัน	๘๐
๔.๖.๒	จุดหมายของเจตนา กับเจตน์จำนงเสรีมีความแตกต่างกัน	๘๐
๔.๗	สรุปเปรียบเทียบเจตนาและเจตน์จำนงเสรี	๘๐

บทที่ ๕ สรุปผลการวิจัยและข้อเสนอแนะ

๕.๑	สรุปผลการวิจัย	๘๒
๕.๒	ข้อเสนอแนะ	๘๓
๕.๒.๑	ข้อเสนอแนะผลการศึกษาเข้าสู่การปฏิบัติ	๘๓
๕.๒.๒	ข้อเสนอแนะในศึกษาวิจัย	๘๓
บรรณานุกรม		๘๘
ประวัติผู้วิจัย		๙๒

คำย่อชื่อคัมภีร์พระไตรปิฎก

๑. คำย่อชื่อคัมภีร์พระไตรปิฎก

อักษรย่อในวิทยานิพนธ์เล่มนี้ ใช้อ้างอิงจากพระไตรปิฎกภาษาบาลีและภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เรียงตามลำดับคัมภีร์ในการวิจัยครั้งนี้ อ่าง เล่ม/ข้อ/หน้า ตามลำดับตัวอย่าง เช่น อจ.ฉก.ก. (ไทย) ๒๒/๖๓/๕๗๗ หมายถึง คัมภีร์สุตตันตปิฎก อังคุตตรนิกาย นิกกนิบาต (ภาษาไทย) เล่มที่ ๒๒ ข้อที่ ๖๓ หน้าที่ ๕๗๗ พ.ธ.๑๗/๑๑/๑๑ (บาลี) หมายถึง คัมภีร์สุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย ธรรมปทปาติ (ภาษาบาลี) เล่มที่ ๑๗ ข้อที่ ๑๑ หน้าที่ ๑๑

พระวินัยปิฎก

วิ.มหา.	(บาลี)	= วินัยปิฎก	มหาวิภังคปาติ	(ภาษาบาลี)
วิ.มหา.	(ไทย)	= วินัยปิฎก	มหาวิภังค์	(ภาษาไทย)

พระสุตตันตปิฎก

ที.ปา.	(บาลี)	= สุตตฺตปิฎก	ทีฆนิกาย	ปาฎิกวคคปาติ	(ภาษาบาลี)
ที.ปา.	(ไทย)	= สุตตันตปิฎก	ทีฆนิกาย	ปาฎิกวรรค	(ภาษาไทย)
ที.ม.	(บาลี)	= สุตตฺตปิฎก	ทีฆนิกาย	มหาวคคปาติ	(ภาษาบาลี)
ที.ม.	(ไทย)	= สุตตันตปิฎก	ทีฆนิกาย	มหาวรรค	(ภาษาไทย)
ม.ม.	(บาลี)	= สุตตฺตปิฎก	มชฺฉิมนิกาย	มชฺฉิมปณฺณาสกปาติ	(ภาษาบาลี)
ม.ม.	(ไทย)	= สุตตันตปิฎก	มชฺฉิมนิกาย	มชฺฉิมปณฺณาสก	(ภาษาไทย)
ม.อุ.	(บาลี)	= สุตตฺตปิฎก	มชฺฉิมนิกาย	อุปริปณฺณาสกปาติ	(ภาษาบาลี)
ม.อุ.	(ไทย)	= สุตตันตปิฎก	มชฺฉิมนิกาย	อุปริปณฺณาสก	(ภาษาไทย)
ส.ส.	(บาลี)	= สุตตฺตปิฎก	สังยุตฺตนิคาย	สคาถวคคปาติ	(ภาษาบาลี)
ส.ส.	(ไทย)	= สุตตันตปิฎก	สังยุตตนิคาย	สคาถวรรค	(ภาษาไทย)
ส.ข.	(บาลี)	= สุตตฺตปิฎก	สังยุตฺตนิคาย	ขนฺธวาวคคปาติ	(ภาษาบาลี)
ส.ข.	(ไทย)	= สุตตันตปิฎก	สังยุตตนิคาย	ขันธวาวรรค	(ภาษาไทย)
ส.สพ.	(บาลี)	= สุตตฺตปิฎก	สังยุตฺตนิคาย	สพายตฺตวคคปาติ	(ภาษาบาลี)
ส.สพ.	(ไทย)	= สุตตันตปิฎก	สังยุตตนิคาย	สพายตตวรรค	(ภาษาไทย)
อจ.ติก.	(บาลี)	= สุตตฺตปิฎก	อจฺจุตฺตรนิกาย	ติกนิปาตปาติ	(ภาษาบาลี)
อจ.ติก.	(ไทย)	= สุตตันตปิฎก	อังคุตตรนิกาย	ติกนิบาต	(ภาษาไทย)

บทที่ ๑

บทนำ

๑.๑. ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

มนุษย์มีธรรมชาติที่ใฝ่รู้ ใฝ่คิด ใฝ่พัฒนามากกว่าสัตว์ประเภทอื่นๆ และมนุษย์ยังชอบความเป็นอิสระทางความคิด การพูดและการกระทำตามความปรารถนาของตนเอง เจตน์เจ้านงเสรีตามที่ชนะของ ชาร์ต กล่าวถึงการแสดงออกของมนุษย์ทั้งดีและไม่ดีล้วนถูกผลักดันออกมาจากความจงใจภายในทั้งสิ้น ถึงแม้ว่าการแสดงออกของมนุษย์บางครั้งอาจมีเหตุปัจจัยอันเป็นเงื่อนไขภายนอกเป็นแรงกระตุ้น แต่สุดท้ายการตัดสินใจกระทำหรือไม่กระทำก็ขึ้นอยู่กับเจตนาหรือเจตน์เจ้านงเสรีของมนุษย์นั่นเอง

พุทธปรัชญาเถรวาทมีทัศนะเกี่ยวกับเจตนาไว้ว่า สภาวะที่มีธรรมชาติเป็นสิ่งที่ผลักดันให้เกิดการกระทำทางกาย วาจา และใจ การกระทำที่ประกอบด้วยเจตนาแล้วจึงจัดว่าเป็นกรรม ดังที่พระพุทธเจ้าทรงตรัสไว้ว่า “เจตนาหิ ภิกขเว กम्मํ วทามิ ภิกขุทั้งหลาย เรากล่าว เจตนาว่าเป็นกรรม”^๑ เมื่อมีกรรมก็ย่อมมีวิบาก หรือผลของการกระทำตามมา ตามหลักพุทธปรัชญาเถรวาท เจตนา จะไม่ทำหน้าที่ตามลำพัง ในบางครั้งเจตนาที่เกิดร่วมกับกุศลก็ทำให้การกระทำนั้นจัดเป็นกุศลกรรม หรือกรรมดี บางครั้งเจตนาเกิดร่วมกับอกุศลทำให้การกระทำนั้นจัดเป็นอกุศลกรรม หรือกรรมชั่ว (เจตนา - สังขาร - กรรม) เมื่อมนุษย์เรายังความเกี่ยวข้องกับสิ่งที่เป็นกุศลและอกุศลอยู่ จึงต้องตกอยู่ภายใต้วิภูฏสงสารอยู่รำไป หรือว่ามนุษย์มีศักยภาพที่จะพัฒนาตัวเองมากกว่านี้ได้

แต่หากการกระทำใดไม่ประกอบด้วยเจตนา ที่ดีก็ตาม ที่ไม่ดีก็ตาม การกระทำนั้นไม่จัดเป็นกรรม ดังนั้น เจตนาจึงเป็นตัวบงการที่มีบทบาทสำคัญต่อการแสดงออกของมนุษย์ รวมถึงผลที่เกิดขึ้นต่อไป

ส่วนชาร์ตได้แสดงทัศนะเกี่ยวกับเจตน์เจ้านงเสรีไว้ว่า “มนุษย์ถูกสถาปให้มีเสรีภาพ” (man is condemned to be free) เพราะคนเราเมื่อมีชีวิตเจริญเติบโตขึ้นแล้วต่างคนต่างมีวิถีชีวิตที่จะก้าวเดินแตกต่างกันออกไป การก้าวเดินไปแต่ละก้าวของแต่ละคนย่อมไม่เหมือนกันแล้วแต่ว่า

^๑ อจ. จกท.(ไทย) ๒๒/๖๓/๕๗๗.

ใครจะก้าวเดินไปตามทางที่ตนเลือกไว้ และการเลือกทางเดินในชีวิตของแต่ละคนนั้นย่อมมีความแตกต่างกันแล้วแต่ว่าผู้หนึ่งจะเลือกทางเดินของตนเองไปทางไหน เพราะมนุษย์มีอิสรภาพ มีเสรีภาพ มีเจตน์จํานงเสรี ในการเลือกเดิน เลือกตัดสินใจที่จะใช้ชีวิตของตนเอง เมื่อเป็นเช่นนั้น มนุษย์จึงเลือกที่จะก้าวเดินไปข้างหน้าอย่างมีเจตน์จํานงเสรี โดยที่ไม่มีอุปสรรคใดๆ มาขัดขวาง แต่เมื่อมนุษย์ได้เลือกในสิ่งที่ตนเองได้ตัดสินใจที่จะทำแล้ว ไม่ว่าจะการกระทำนั้นจะเป็นทางดี หรือทางร้าย และด้วยผลแห่งการเลือกนี้ เขาต้องรับผิดชอบต่อการกระทำนั้น มนุษย์จึงขยายต่อสิ่งที่ตนเองเลือกทำไปนั้น จนเกิดความหวาดหวั่นจนไม่กล้าที่จะรับผิดชอบ ฉะนั้น ชาร์ตจึงกล่าวว่า “มนุษย์ถูกสาปให้มีเสรีภาพ” เพราะมนุษย์เกิดมาพร้อมกับเจตน์จํานงเสรี หรือเสรีภาพ และมนุษย์ไม่สามารถที่จะหลีกเลี่ยงในสิ่งนี้ได้ มนุษย์จึงอยู่ภายใต้เจตน์จํานงเสรีของตนเอง

เมื่อศึกษาทัศนะเรื่องเจตนาของพุทธปรัชญากับเจตน์จํานงเสรีของชาร์ต จะเห็นได้ว่า ทั้งสองแนวคิดนี้มีทัศนะที่เหมือนกันคือ หลักการดำเนินชีวิตที่เป็นไปในปัจจุบันซึ่งอยู่ภายใต้เจตนาของมนุษย์ที่ยังเป็นโลกียธรรม แต่ที่แตกต่างกันก็คือ พุทธปรัชญายังพูดถึงเจตนาที่เป็นอภัยกถุคไม่เป็นภาวะที่เป็นกุศลหรืออกุศล เป็นเจตนาที่บริสุทธิ์อันเป็นเจตนาของผู้ที่มีจิตหลุดพ้นแล้ว จะอย่างไรก็ตาม ยังมีปัญหาทางปรัชญาอยู่ว่ามนุษย์มีความสามารถที่จะลิขิตทางเดินชีวิตของตนเองได้โดยไม่มีอะไรมาบังการหรือเป็นอุปสรรคได้เลย หรือว่า มนุษย์มีสิทธิที่จะเลือกวิถีชีวิตของตน แต่มนุษย์ไม่ยอมเลือกทางวิถีชีวิตนั้น เพราะกลัวต่อผลที่ตนเลือกทำนั้น หรือว่า มนุษย์สามารถเลือกวิถีชีวิตของตนเองได้ โดยการเลือกที่จะทำตามความปรารถนาของตน มนุษย์จึงมีสิทธิที่จะเลือกเกิดได้ หรือว่า มนุษย์มีอิสรภาพที่จะเลือกเป็นอะไรก็ได้ ถ้ามนุษย์ยอมที่จะเลือก มนุษย์มีอิสรภาพทางความคิด การเลือกตัดสินใจที่จะกระทำสิ่งใดสิ่งหนึ่ง หากมนุษย์ไม่มีอิสระในการเลือกตัดสินใจ มนุษย์จึงไม่สามารถที่จะกำหนดวิถีชีวิตของตนเองได้เลย หรือหากมนุษย์มีอิสระในการเลือกตัดสินใจจริง ทำไมการเลือกตัดสินใจของมนุษย์จึงยังติดข้องอยู่กับฝ่ายดีและไม่ดี หรือว่าเจตนาและเจตน์จํานงเสรีมีความต่างอยู่หลายระดับที่จะต้องศึกษาวิเคราะห์ให้เกิดความกระจ่างชัด

ด้วยเหตุนี้ ผู้วิจัยจึงมีความสนใจที่จะศึกษาวิจัยเกี่ยวกับทัศนะเรื่องเจตนาของพุทธปรัชญาเถรวาทและเจตน์จํานงเสรีของชาร์ต เพื่อให้เกิดความกระจ่างชัดอันจะก่อให้เกิดประโยชน์ทั้งในเชิงทฤษฎี ทั้งในทางวิชาการ และเพื่อเป็นประโยชน์เชิงการนำไปปฏิบัติขัดเกลาเจตนาและเจตน์จํานงเสรีให้เป็นไปในแนวทางที่ถูกต้องแล้วจึงนำไปสู่การพัฒนาคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้นได้อย่างแท้จริง

๑.๒. วัตถุประสงค์ของการวิจัย

๒.๑ เพื่อศึกษาทัศนะเกี่ยวกับเจตนาในพุทธปรัชญาเถรวาท และเจตน์จำนงเสรีของฌอง-ปอล ซาร์ต

๒.๒ เพื่อศึกษาเปรียบเทียบถึงความเหมือน และความแตกต่างเกี่ยวกับทัศนะเรื่องเจตนาในพุทธปรัชญาเถรวาทกับเจตน์จำนงเสรีของ ฌอง - ปอล ซาร์ต

๑.๓. ขอบเขตการวิจัย

๑.๓.๑ ขอบเขตด้านเนื้อหา

ในการศึกษาวิจัยในครั้งนี้ ผู้วิจัยมุ่งที่จะศึกษาเกี่ยวกับเจตนาในทัศนะของพุทธปรัชญาเถรวาทและเจตน์จำนงเสรีในทัศนะของ ฌอง-ปอล ซาร์ต และศึกษาเชิงเปรียบเทียบถึงความเหมือนและความต่างของทั้งสองทัศนะในด้านความหมาย ขอบเขต ความจงใจกับการกระทำ ความรับผิดชอบการกระทำ อิศรภาวะ และจุดหมายของเจตนาและเจตน์จำนงเสรี

๑.๓.๒ ขอบเขตด้านเอกสาร

ในการศึกษาวิจัยครั้งนี้ผู้วิจัยจะมุ่งศึกษาข้อมูลจากเอกสาร และงานวิจัยที่เกี่ยวข้องจากเอกสารชั้นปฐมภูมิ และทุติยภูมิโดยเก็บรวบรวมข้อมูลที่เกี่ยวข้องจากพระไตรปิฎกภาษาบาลีและภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ห้องสมุดมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย รวมถึงตำราและเอกสารทั้งภาษาไทยและภาษาอังกฤษที่เกี่ยวข้องกับแนวคิดเจตนาของพุทธปรัชญาเถรวาทกับเจตน์จำนงเสรีของ ฌอง - ปอล ซาร์ต จากหนังสือ ปรัชญาของ JEN-PAUL SARTRE, The Ragic Inale ๑๒๗

๑.๔. ปัญหาที่ต้องการทราบ

๔.๑ ทัศนะเกี่ยวกับเจตนาในพุทธปรัชญาเถรวาท และเจตน์จำนงเสรีของ ฌอง - ปอล ซาร์ต

๔.๒ ความเหมือนและความแตกต่างกันเกี่ยวกับทัศนะเรื่องเจตนาในพุทธปรัชญาเถรวาทกับเจตน์จำนงเสรีของ ฌอง-ปอล ซาร์ต ในด้านความหมาย ขอบเขต ความจงใจกับการกระทำ ความรับผิดชอบการกระทำ อิศรภาวะของความจงใจ จุดหมายหรือเป้าหมายของเจตนาและเจตน์จำนงเสรี

๑.๕. ทบทวนเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

๑.๕.๑ เอกสาร

๑) เดือน คำดี ได้กล่าวถึงเนื้อหาของเจตนาไว้ว่า การกระทำที่จัดเป็นกรรมนั้น จะต้องเป็นการกระทำที่ประกอบด้วยเจตนาหรือความจงใจ การกระทำใดเกิดขึ้นหรือกระทำลงไป โดยปราศจากเจตนา ไม่จัดว่าเป็นกรรม แต่เรียกว่า กิริยา เป็นการกระทำของพระอรหันต์เท่านั้น^๒

คำว่า เสรีเมื่อใช้ในเรื่องของเจตจำนงย่อมหมายถึง การรับผิดชอบต่อการกระทำของตนเอง เพราะถ้ามนุษย์ไม่เป็นอิสระที่จะทำกิจกรรมต่างๆ ของตนเองอย่าง เป็นอิสระแล้วก็น่าจะไม่ถูกต้องที่จะถือว่าผู้ทำจะต้องรับผิดชอบในกิจกรรมนั้นๆ อันที่จริงแล้วมนุษย์ย่อมต้องรับผิดชอบต่อพฤติกรรม อุปนิสัย ลักษณะ การกระทำตามสมัครใจ และการตัดสินใจของตนเอง ถ้าหากความคิดนี้ไม่ถูกแล้ว ก็ไม่มีความหมายอะไรในการที่จะกล่าวถึงคุณค่า และการตัดสินใจทางศีลธรรมของมนุษย์ มนุษย์ไม่สามารถจะยอมรับการตัดสินใจทางศีลธรรม ตามปรากฏการณ์ธรรมชาติ และพฤติกรรมของสัตว์เดรัจฉานใดๆ ได้ เพราะสัตว์เหล่านั้น ไม่มีอิสรภาพของเจตจำนงที่จะกระทำการใดๆ มนุษย์คือสัตว์ที่มีชีวิตอยู่กับศีลธรรม เพราะมนุษย์ไม่ได้ถูกจำกัดด้วยสถานการณ์ภายนอกอย่างสมบูรณ์แบบ เช่น สัตว์เดรัจฉาน โลกแห่งพืช เป็นต้น ทฤษฎีของ ดาร์วิน (Darwin) ว่าด้วยสิ่งที่ปรับตัวให้เหมาะสมที่สุดเท่านั้น จึงจะอยู่รอดได้ (Survival of the fittest) ไม่ถือว่าถูกต้องสำหรับมนุษยชาติ ไม่ใช่เหตุการณ์เท่านั้นที่สร้างคน แต่มนุษย์สร้างสถานการณ์มาได้ด้วย นี่เป็นสิ่งที่ทำให้มนุษย์แตกต่างจากสัตว์เป็นมรดกที่มีประจำอยู่ในมนุษยชาติ^๓

๒) ฟีน คอกบัว ได้อธิบายไว้ว่า ทางพระพุทธศาสนาถือว่า การกระทำทางใจสำคัญที่สุด เพราะเป็นต้นตอหรือบ่อเกิดของการกระทำทางกายและทางวาจา กล่าวคือ เพราะใจสั่ง จึงเกิดมีการกระทำทางกายและทางวาจาออกมา ดังนั้นกายกรรมและวจีกรรม จึงเป็นเพียงการแสดงออกของมโนกรรมนั่นเอง ดังที่พระพุทธเจ้าตรัสแก่นิครนถ์ตบัสสีว่า “ ดูก่อนตบัสสี บรรดากรรม ๓ อย่างที่เราจำแนกไว้แล้วอย่างนี้ แสดงความแตกต่างกันแล้วอย่างนี้ เราบัญญัติมโนกรรมว่ามีโทษมากกว่า ในการทำบาปกรรมและความเป็นไปแห่งบาปกรรม หาได้บัญญัติกายกรรมอย่างนั้นไม่ หาได้บัญญัติวจีกรรมอย่างนั้นไม่” ก็การกระทำมี ๒ ประเภท คือ ๑. การกระทำดี เรียกว่า บุญกรรม หรือ กุศลกรรม ๒. การทำชั่ว เรียกว่า บาปกรรมหรืออกุศลกรรม ในทางพระพุทธศาสนาถือว่า การกระทำที่จัดเป็นกรรมได้ จะต้องมิเจตนาประกอบดังที่พระพุทธเจ้าทรงตรัสว่า “ ดูก่อนภิกษุ

^๒ เดือน คำดี, **พุทธปรัชญา**, (กรุงเทพฯ : โอเดียนสโตร์, ๒๕๓๔), หน้า ๕๑.

^๓ เดือน คำดี, **ปัญหาปรัชญา**, (กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์โอเดียนสโตร์, ๒๕๓๐), หน้า ๗๑.

ทั้งหลาย เรากล่าวเจตนาว่าเป็นกรรม บุคคลจงใจแล้ว จึงทำกรรมด้วยกาย วาจาและใจ ” เพราะเจตนาเป็นตัวเจตสิกที่ปรุงแต่งจิตให้ทำงานตามที่ใจปรารถนานั่นเอง^๔

๓) บุญมี แท่นแก้ว ให้ความหมายของการกระทำกับเจตนาไว้ว่า ในพุทธศาสนาเชื่อว่า “ การกระทำจะสมบูรณ์ด้วยเหตุผลใดจะต้องมีเจตนา ” อันหมายความว่า เจตนาดี ผลย่อมดี เจตนาไม่ดี ผลย่อมไม่ดี ระหว่างเหตุกับผลจะต้องสัมพันธ์กันเสมอ และเหตุกับผลจะต้องต่อเนื่องกันจากอดีต ปัจจุบัน และอนาคตเช่นนี้เรื่อยไป กรณีเหตุและผลไม่ได้สัมพันธ์เกิดปัญหาว่า ทำดีได้ดี มีที่ไหน ทำชั่วได้ดี มีถมไป หรือทำดีไม่ถูกวิธี

เจตนา คือ ความตั้งใจ ความจงใจ หรือความมุ่งหมาย บุคคลจะกระทำสิ่งใดจะทำให้เกิดผลสมบูรณ์ไม่ว่าทางดีหรือทางชั่วต้องอาศัยเจตนา ดังนั้น คำว่า เจตนา อาจจะหมายถึง ความพอใจหรือฉันทะ (Will) คือ ความต้องการที่จะทำใฝ่ใจรักจะทำสิ่งนั้นอยู่เสมอ และปรารถนาจะทำให้ได้ผลสมบูรณ์ยิ่งขึ้นไปก็ได้ หรืออาจจะหมายถึง การจะทำอะไรจะต้องมีสติ คือระลึกว่าทำอะไร ความดีหรือความชั่ว และมีสัมปชัญญะ คือ รู้ตัวว่าเราทำสิ่งนั้นอย่างจริงจังก็ได้ ดังนั้นเจตนาจึงเกิดที่จิตใจของบุคคลผู้ประกอบกิจกรรม หรือปฏิบัติหน้าที่ทุกขณะ และทุกสิ่งทุกอย่างไม่ว่าจะเป็นกิจกรรมที่เล็กหรือใหญ่ กิจกรรมจึงมีผลสมบูรณ์ได้^๕

ลัทธิเจตน์จันงเสรี (Intentionalism) จะยึดเอาเจตน์จันง หรือแรงจูงใจที่ก่อให้เกิดการกระทำเป็นเกณฑ์ในการตัดสินจริยธรรม เพราะเชื่อว่า ค่านิยมทางจริยธรรมมีอยู่ตายตัว และเป็นจริง ไม่ขึ้นอยู่กับบุคคล สังคม สภาพแวดล้อม เพราะการกระทำที่ดี ไม่ว่าใครจะทำ จะทำที่ใด เมื่อไรจะต้องดีเสมอ เพราะอยู่ที่เจตนาหรือแรงจูงใจในการกระทำนั้นสำคัญที่สุด เพราะในการกระทำจะทำอะไร สิ่งใด ที่ไหน เราจะต้องมีเจตนาตั้งใจในการกระทำนั้น ถ้าไม่มีเจตนา หรือความตั้งใจให้เรากระทำ กล่าวคือไม่อยากจะทำหรือทำสักว่าทำ จะไม่มีผลอะไรเกิดขึ้นหรือเกิดก็ไม่สมบูรณ์^๖ ฉะนั้น เจตนาจึงเป็นบ่อเกิดของการกระทำกรรมต่างๆ อันเป็นผลต่อการดำเนินชีวิตของบุคคลโดยทั่วไป

ชาร์ด ถือว่า เสรีภาพเป็นสิ่งสำคัญที่สุดจัดเป็นสาระสำคัญในทัศนะปรัชญาของเขา ชาร์ดกล่าวว่า มนุษย์เราในฐานะเป็นบุคคลที่รู้สำนึก รู้จักคิด มีความรู้สึก รู้จักรับผิดชอบชั่วดี เราย่อมไม่เป็นตัวของตัวเองอย่างไร้ความรู้สึก อย่างขาดสติสัมปชัญญะ เราเมื่อมีคุณลักษณะพิเศษ

^๔ ฟีน ดอกบัว, ปวงปรัชญาอินเดีย, (กรุงเทพฯ : สยาม, ๒๕๔๕), หน้า ๒๗๕.

^๕ บุญมี แท่นแก้ว, จริยศาสตร์, (กรุงเทพฯ : โอเดียนสโตร์, ๒๕๓๕), หน้า ๑๓๓-๑๓๔.

^๖ บุญมี แท่นแก้ว, พุทธปรัชญาเถรวาท, (กรุงเทพฯ : โอเดียนสโตร์, ๒๕๔๕), หน้า ๔๕-๕๐.

เช่นนี้ย่อมสร้างคุณค่า และรู้จักรับผิดชอบต่อตนเองและสังคมโลกอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้จึงจำเป็นต้องเลือกสรรสิ่งที่ดีสำหรับตัวเองและสังคมโลก เพราะสิ่งที่ดีทำให้เรามีความสุข สิ่งที่ดีช่วยทำให้เรามีความทุกข์ความเดือดร้อน จุดหมายปลายทางของชีวิต คือ ให้จิตมนุษย์พ้นจากความคิด พ้นจากประสบการณ์และพ้นจากพระเจ้าแล้วเข้าสู่ความว่างหรือความไม่มีอะไรทั้งสิ้นไม่ว่าในกาลไหนๆ^๑

๔) ปานทิพย์ สุภนกร แสดงความเห็นเกี่ยวกับนักปรัชญาอัตถิภาวนิยมว่า การมีเสรีภาพก็คือความกังวล มนุษย์จึงกลัวเสรีภาพ ถ้าไม่มีเสรีภาพ เขาก็ไม่ต้องมีการรับผิดชอบ ไม่ต้องมีความกังวล แต่มนุษย์ที่ปราศจากเสรีภาพก็มีไข่มนุษย์ เขาได้กลายเป็นก้อนหินไปแล้ว ดังนั้นมนุษย์จึงไม่มีทางเลือกเลยเสรีภาพ เสรีภาพจึงมิใช่พรสวรรค์ แต่เป็นการถูกลงโทษมากกว่า เพราะเขาต้องการความกังวล เนื่องจากต้องเลี้ยง และต้องรับผิดชอบต่อไป

บุคคลเป็นสิ่งมีเสรีภาพ คือความว่างเปล่าจากสารัตถะ บุคคลจึงจำเป็นต้องเป็นผู้กระทำคือเป็นผู้ตัดสินใจเลือกสารัตถะให้กับตนเอง หรือเลือกให้ตนเอง การเลือกดังกล่าวเป็นอิสระจากทุกสิ่งทุกอย่าง และเป็นการเลือกที่ปราศจากเหตุ คือไม่อาจอธิบายได้ว่า ทำไมบุคคลจึงเลือกเช่นนั้น แต่บุคคลต้องรับผิดชอบต่อตนเองถึงการเลือกดังกล่าว เพราะการเลือกย่อมกินความหมายถึงการปฏิเสธสิ่งที่เป็นไปได้อื่นๆ ที่เสนอมาให้เลือกในขณะนั้น^๒

๕) ปานทิพย์ สุภนกร และคณาจารย์ภาควิชาปรัชญาได้ให้ความหมายของเสรีภาพไว้ว่า

เสรีภาพของบุคคล หมายถึงสภาพของการไร้อุปสรรคใดๆ ที่จะมาขัดขวางความปรารถนาของบุคคล และการมีโอกาที่จะเปลี่ยนแปลงความปรารถนาดังกล่าวเมื่อใดก็ได้

นักคิดบางคนมีความเห็นว่าสิ่งสุดท้ายเพราะการฝืนกฎธรรมชาติรวมทั้งความอ่อนแอ ความยากจน และความโง่ก็ล้วนเป็นสิ่งจำกัดเสรีภาพของบุคคล เพราะสิ่งเหล่านี้สามารถเป็นอุปสรรคที่ขัดขวางความปรารถนาของบุคคลได้

^๑ บุญมี แทนแก้ว, ปรัชญาตะวันตกร่วมสมัย, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพฯ : โอเดียนสโตร์, ๒๕๔๘), หน้า ๒๔๔-๒๔๕.

^๒ ปานทิพย์ สุภนกร, ปรัชญาเอกซิสเตนเซียลิสต์, (กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยรามคำแหง, ๒๕๒๕), หน้า ๕๔-๕๖.

บุคคลสามารถสื่อความหมายเกี่ยวกับเสรีภาพของบุคคลได้ชัดเจนขึ้น ถ้าระบุถึงการเป็นอิสระจากอุปสรรคใดการเป็นอิสระที่จะทำสิ่งใด และเสรีภาพดังกล่าวเป็นเสรีภาพของบุคคลใด โดยทั่วไป เนื่องจากเสรีภาพหมายถึงความสามารถของบุคคลในการที่จะทำสิ่งปรารถนาโดยไม่มีอุปสรรคขัดขวาง เสรีภาพจึงเป็นสิ่งที่ก่อให้เกิดความสมหวังและความสุขให้กับบุคคล ด้วยเหตุดังกล่าวนักคิดบางคนจึงต้องการไม่ให้มีการจำกัดเสรีภาพของบุคคลแต่ประการใดทั้งสิ้น อย่างไรก็ตาม นักคิดบางคนก็ยังเห็นความจำเป็นของสังคมที่ต้องจำกัดเสรีภาพของบุคคล^๕

๖) วิทย์ วิศทเวทย์ ได้แสดงทัศนะไว้ ๓ ทัศนะ คือ

(๑) มนุษย์ไม่เคยเป็นตัวของตัวเองเมื่อท่านพิจารณาสภาพอะไรก็ตามในขณะใดขณะหนึ่ง สภาพนั้นจะต้องเป็นผลของอะไรบางอย่างที่เกิดขึ้นนั้นก่อนเสมอ ไม่มีอะไรเกิดขึ้นโดยไม่มีสาเหตุ สภาพปัจจุบันย่อมเป็นผลของสภาพในอดีตที่ถัดขึ้นไป และสภาพนั้นก็เป็ผลของสภาพในอดีตที่ถัดไปอีกเรื่อยๆ ความเป็นเหตุเป็นผลของสรรพสิ่งนี้เราเรียกว่า “เหตุวิสัย” (Determinism)

(๒) มนุษย์เป็นนายของตัวเอง มีนักปรัชญาคนหนึ่งไม่เห็นด้วยกับชาวเหตุวิสัย ซึ่งเรียกกันว่า ชาวอิสระวิสัยโดยบางคนให้ความเห็นว่า ทุกๆครั้งที่มนุษย์ทำอะไรลงไปเขาเลือกด้วยตนเองอย่างเสรี บางคนเชื่อว่าบางครั้งการกระทำของมนุษย์ถูกบีบให้เป็นอย่างนั้น แต่มีบางครั้งที่มนุษย์เป็นตัวของตัวเองอย่างแท้จริง ตัดสินใจและเลือกอย่างเสรี โดยให้เหตุผลว่า

๒.๑) ประสบการณ์บอกว่าเราเป็นอิสระ

๒.๒) ถ้าลัทธิเหตุวิสัยเป็นจริง ศิลปะก็ดี ความคิดสร้างสรรค์ก็ดี และวิชาความรู้ของมนุษย์ก็ดี ก็ไม่น่าจะมีได้

๒.๓) ถ้ามนุษย์ไม่มีความจงใจอันเป็นอิสระ การสรรเสริญและการประณามก็ไร้ความหมาย

๒.๔) ถ้าลัทธิเหตุวิสัยเป็นจริง สำนักพิชชอบชั่วดีก็ไร้ความหมาย

(๓) มนุษย์เป็นอิสระในขอบเขตจำกัดนักธรรมชาตินิยม มีทัศนะกลางๆว่า ในระดับหนึ่งการกระทำของเราถูกกำหนดด้วยปัจจัยภายนอก แต่ในอีกระดับหนึ่งมนุษย์มีความเป็นตัวของตัวเอง

^๕ ปานทิพย์ สุภนกร และคณาจารย์ภาควิชาปรัชญา, **ปรัชญาเบื้องต้น**, พิมพ์ครั้งที่ ๑๔, (กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยรามคำแหง, ๒๕๔๓), หน้า ๓๓๕-๓๔๐.

ตัวเอง มีการตัดสินใจเลือก และวาดภาพอนาคตเพื่อเป็นแนวทางกำหนดที่จะเกิดในปัจจุบัน ด้วยเหตุนี้มนุษย์จึงเจริญขึ้นเรื่อยๆ ทั้งหมดนี้เป็นไปได้เพราะมนุษย์เป็นอิสระ^{๑๑}

๗) ชัยวัฒน์ อัดพัฒน ก้าวว่า มนุษย์มีเสรีภาพและเหตุผล การปฏิเสธที่จะยอมรับเสรีภาพของปัจเจกชน และการปฏิเสธธรรมชาติที่มีเหตุผลเป็นการขัดแย้งหลักจริยศาสตร์ทั้งหมดในเมื่อขาดเสรีภาพแล้ว ก็ไม่มีประโยชน์อะไรที่จะกล่าวถึงวิวัฒนาการแห่งสุดยอดมนุษย์ (Superman) และการตีค่านิยมใหม่^{๑๒}

เจตน์จำนงที่จะมีอำนาจเป็นรากฐานเพื่อตอบสนองอุดมการณ์ทางศีลธรรมได้ โดยไม่เกี่ยวข้องกับเหตุการณ์ หรือสถานการณ์ ถ้าเจตน์จำนงที่จะมีอำนาจสามารถนำมาพัฒนาพื้นฐานทางจิตใจของมนุษย์ชาติได้แล้ว มนุษย์ก็มีความพึงพอใจกับอุดมการณ์ทางศีลธรรม เจตน์จำนงที่จะมีอำนาจเป็นความปรารถนาที่สูงเด่นซึ่งเป็นข้อเท็จจริงที่เราไม่ต้องสงสัย แต่นอกจากความปรารถนาที่สูงเด่นแล้วยังมีความปรารถนาที่สำคัญเท่าๆ กันอีก ปัจเจกชนมีความเห็นแก่ตัวและความเห็นแก่ประโยชน์ของคนอื่นเท่าๆ กัน ความปรารถนาที่จะมีอำนาจเป็นความเห็นแก่ตัวที่เห็นได้ชัดมาก^{๑๓}

๘) กิรติ บุญเจือ กล่าวไว้ตอนหนึ่งว่า มนุษย์ไม่อาจยุติการเลือกได้ครบเท่าที่มีลมหายใจ เป็นอติภาวะและความสำนึก มนุษย์ถูกสาปให้มีเสรีภาพในการถาม ในการเลือกมีศรัทธาในการรักษำขันหรือดับขันธ ในการยอมหรือไม่ยอมให้อคติมีอิทธิพลต่อตนเพียงใด ในการเลือกสิ่งแวดล้อม ในการเสี่ยงละเมิดกฎหมาย แต่เนื่องจากมนุษย์ไม่อาจจะอยู่คนเดียวได้ การกระทำของตนแต่ละอย่างจึงมีผลกระทบกระเทือนถึงคนอื่นด้วย มนุษย์จึงต้องรับผิดชอบในการใช้เสรีภาพของตน เลือกการกระทำที่ไม่กระทบกระเทือนต่อเสรีภาพของคนอื่น ยิ่งกว่านั้นควรเลือกการกระทำที่ส่งเสริมเสรีภาพของตนเองและของคนอื่นทั่วโลก

เนื่องจากมนุษย์มีเสรีภาพอย่างไม่มีขอบเขตจำกัด ทำให้มนุษย์ขาดต่อการใช้เสรีภาพ และกลัวความรับผิดชอบ เพราะไม่รู้ว่าเกิดอะไรขึ้นอย่างคาดไม่ถึง การที่มนุษย์เราขาดต่อ

^{๑๑} วิทย์ วิศทเวทย์, **ปรัชญาทั่วไป**, (กรุงเทพฯ : อักษรเจริญทัศน์, ๒๕๔๓), หน้า ๓๘-๔๓.

^{๑๒} ชัยวัฒน์ อัดพัฒน, **ปรัชญาตะวันตกสมัยใหม่ ๒**, (กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยรามคำแหง, ๒๕๓๘), หน้า ๑๐๓.

^{๑๓} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๐๘.

ความรับผิดชอบนี้เอง ทำให้คนส่วนมากยอมยึดถือหลักกฎเกณฑ์ตายตัว เพื่อโยนความรับผิดชอบให้หลักเกณฑ์แทนที่จะรับผิดชอบเสียเอง ผู้ที่ทำเช่นนี้เรียกว่ามีความสำคัญผิดที่เลว^{๑๓}

ความปรารถนาของเรา เป็นการเล็งผลเลิศ แต่ไม่มีวันจะบรรลุถึงอย่างสมบูรณ์ คนเราจะไม่มีวันพบหลักมั่นคงในตัว คนเราไม่สามารถจะกลายเป็นภาวะในตัวไปได้ สภาพของคนเราคือกลายเป็น (becoming) อยู่ตลอดเวลา แม้การกลายเป็นจะถูกจำกัดอยู่ในวงของประมวลเท็จจริง (facticity) แต่ก็ต้องสร้างตัวเองขึ้นเรื่อยๆ ไปโดยการเลือก ความสามารถเลือกแสดงว่ามีเสรีภาพ คนเราถูกสถาปนาให้มีเสรีภาพ และนี่แหละเป็นสภาพแท้จริงของภาวะสำหรับตัว คือต้องมีเสรีภาพด้วยความจำเป็น “เสรีภาพของคนเรามาก่อนสารัตถะ และเป็นเงื่อนไขให้สารัตถะเป็นไปได้ สารัตถะของคนเราขึ้นต่อเสรีภาพออกจากความเป็นจริงของคนเราไปได้” เพราะเหตุนี้แหละ ชาร์ตจึงเห็นว่ามนุษย์เราไม่มีธรรมชาติที่คงตัวอยู่แต่เกิดจนตาย มนุษย์จึงมีเสรีภาพด้วยความจำเป็น สภาพเสรีภาพในสภาพของมนุษย์นี้เองทำให้มนุษย์ยึดอัดใจ อยากจะเป็นอะไรเสียอย่างให้แน่นอนลงไป ถ้าเป็นไปได้อีกก็อยากจะมีสภาวะพระเจ้าเสียเลย จะได้ไม่ต้องกังวลเรื่องเลือกทางของตัวเองอีกต่อไป แต่ก็เป็นไปไม่ได้เพราะมนุษย์เราถูกสถาปนาให้ต้องเลือกทางของตัวเองต่อไป นี่ก็คือความหมายของเสรีภาพของมนุษย์^{๑๔}

๕) ดร.เค.เอ็น.ชยติลเลเก มีความตอนตอนหนึ่งกล่าวไว้ว่า “ทฤษฎีเจตน์จำนงเสรีซึ่งเป็นทฤษฎีที่ปฏิเสธสัพัญญาภาพของพระเจ้านั้น เอาจริงเข้าก็ไม่อาจจะหักล้างนิตินิยมเชิงเทวนิยมอย่างที่ข้าพเจ้าได้พยายามอธิบายให้เห็นว่า มหิทธานุภาพของพระเจ้านั้น ไม่มีขอบเขตจำกัด” ดร.เรชบออลมีความเชื่อถือนิตินิยมก็เพราะว่าเขาไม่มีความมั่นใจในอนินิตินิยม ในยุคปัจจุบันอันเป็นยุคที่นักวิทยาศาสตร์เชื่อว่าทุกอย่างถูกกำหนดด้วยกฎของเหตุผลอันเป็นความรู้ที่มีมาก่อนการค้นพบควอนตัมฟิสิกส์ (quantum physics) เขากล่าวว่า เมื่อถือนิตินิยมทางปรัชญานั้นเป็นการค้นพบบ่อเกิดและพื้นฐานขั้นสุดยอดของสรรพสิ่งว่าอยู่ในเจตน์จำนงอันประกอบด้วยเหตุผลแล้ว เราก็ต้องยอมรับว่าเจตน์จำนงของพระเจ้าเป็นสาเหตุขั้นสุดยอดของสรรพสิ่งในจักรวาลที่มีจุดเริ่มต้น ซึ่งรวมทั้งวิญญาณ การกระทำของวิญญาณ ความดี ความชั่ว และอื่นๆ ด้วย^{๑๕}

^{๑๓} กิริติ บุญเจือ, **ปรัชญาปัจจุบัน**, (กรุงเทพฯ : ไทยวัฒนาพานิช, ๒๕๒๒), หน้า ๑๒๘.

^{๑๔} กิริติ บุญเจือ, **ชุดปรัชญาและศาสนาเซนต์จอห์น เล่มห้า ย้อนอ่านปรัชญากังขาของมนุษย์**, (กรุงเทพฯ : เซนต์จอห์น, ๒๕๔๖), หน้า ๒๑๑-๒๑๒.

^{๑๕} เค. เอ็น. ชยติลเลเก, **จริยศาสตร์แนวพุทธ**, แปลโดย สุเชานัน พลอยชุม, พิมพ์ครั้งที่ ๓, (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์พิมพ์มหาจุฬาราชวิทยาลัย, ๒๕๓๗), หน้า ๔-๕.

พระพุทธเจ้าได้ตรัสว่ามีสิ่งที่เรียกว่า อารัพภธาตุ^{๑๖} คือธาตุแห่งความริเริ่มอยู่ และผลของธาตุอันนี้ก็คือบุคคลสามารถทำหน้าที่เป็นผู้กระทำได้ และพระองค์ตรัสว่า อันนี้เองที่เรียกว่าเจตน์จำนงเสรีของบุคคล ซึ่งพระพุทธศาสนาเรียกว่า สุตตานํ อุตตกาโร แล้วพระองค์ยังตรัสต่อไปอีกว่า ยังมีธาตุอื่นๆ อีกคือ ธาตุแห่งการก่อกำเนิด (นิกกมธาตุ), ธาตุแห่งความพยายาม (ปรักกมธาตุ), ธาตุแห่งพลังกำลัง (ถามธาตุ), ธาตุแห่งความตั้งมั่น (ฐิติธาตุ), และธาตุแห่งความพากเพียรอย่างมั่นคง (อุปัทกมธาตุ) ซึ่งธาตุเหล่านี้เองที่ทำให้มนุษย์กระทำการต่างๆ ตามความเหมาะสมกับภาวะของตน และนี่ก็แสดงให้เห็นว่าสิ่งที่เรียกกันว่า เจตน์จำนงเสรี (Free Will) นั้นมีอยู่จริง^{๑๗}

กล่าวถึงเรื่องกรรมไว้ว่า การกระทำที่ดีจึงเป็นการกระทำที่ก่อให้เกิดความดีสูงสุดแก่ทั้งปัจเจกชนและคนทั่วไป เพราะความสุขคือสิ่งที่มีลักษณะสำคัญเป็นความดีสูงสุด การกระทำที่ดีหรือที่ถูกจึงเป็นการกระทำที่เป็นไปเพื่อให้เกิดความสุขทั้งแก่ตนเองและผู้อื่น และความสุขดังกล่าวนี้ ก็คือสิ่งที่เกี่ยวข้องกับความสัมพันธ์ด้วยศีลธรรม ความรู้แจ้งในเรื่องธรรมชาติของสรรพสิ่ง ความหลุดพ้นของจิต และความสมบูรณ์ทางจิต เป็นต้นนั่นเอง การกระทำดีที่เป็นไปเพื่อความดีสูงสุดของปัจเจกชนอีกประเภทหนึ่งนั่นก็คือ ความเห็นชอบ คิดชอบ พุคชอบ กระทำชอบ เลี้ยงชีพชอบ พยายามชอบ มีสติชอบ มีสมาธิชอบ เป็นต้น ส่วนการกระทำที่ผิดหรือไม่ดีก็คือการกระทำที่ขัดขวางมิให้เกิดความรู้ในสิ่งที่เป็นเป้าหมายสูงสุดทั้งส่วนตนและส่วนของผู้อื่นนั่นเอง^{๑๘}

๑๐) สุเมธ เมธาวิทยกุล แสดงเนื้อความไว้ตอนหนึ่งว่า มนุษย์มีเสรีภาพที่จะคิดอะไรก็ได้โดยไม่ตกอยู่ภายใต้อิทธิพลของอะไรเลย ลัทธินี้สอนให้มนุษย์ปลดปล่อยวิญญูณของตนออกจากกรอบของพระเจ้า ความคิดและประสบการณ์ของตน และกรอบของสังคม เพราะมนุษย์เรามีเสรีภาพในการดำเนินชีวิต จึงทำตนเองให้มีอิสระจากการถูกรอบงำจากพระเจ้า^{๑๙}

๑๑) ธนู แก้วโอภาส ได้กล่าวถึงชาร์ตไว้ว่า ชาร์ตถือว่า ตัวเองเป็นนักเขียนได้เขียนนวนิยาย และบทละครยืนยันถึงความมีอิสรภาพของมนุษย์ และสำรวจวิเคราะห์ถึงศรัทธาเลวทรามอย่างไม่มีวันหมดสิ้นของมนุษย์ เสรีภาพของมนุษย์ต้องเผชิญทั้ง อดีต สภาพแวดล้อม เพื่อนฝูง

^{๑๖} อรรถกถ.อ. (บาลี) ๓/๓๘/๑๑๘.

^{๑๗} เค. เอ็น. ซยติลเลก, จริยศาสตร์แนวพุทธ, แปลโดย สุเชาน์ พลอยชุม, หน้า ๗.

^{๑๘} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๔๐.

^{๑๙} สุเมธ เมธาวิทยกุล, ปรัชญาเบื้องต้น, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพฯ : โอเดียนสโตร์, ๒๕๔๐),

และความตาย แต่รากฐานของปรัชญาการดำรงอยู่นิยม ต้องการให้มนุษย์เอาชนะขีดจำกัด และอุปสรรคเหล่านี้ โดยการตัดสินใจอย่างมีความรู้ความเข้าใจ เพราะการกระทำอย่างมีอิสรภาพเท่านั้น ที่จะทำให้การดำรงอยู่ของมนุษย์ประสบเรื่องจริง^{๒๐}

๑๒) พระทักษิณคณาธิการ แสดงแนวคิดเรื่องเสรีภาพแห่งเจตน์จํานงไว้ว่า มนุษย์มีการตัดสินใจเอง หรือมีเสรีภาพกำหนดการกระทำของตัวเอง มิได้ถูกกำหนดโดยตัวการภายนอก ถึงแม้ว่าจะไม่มีเสรีภาพอย่างสมบูรณ์ เพราะถูกจำกัดอยู่ในขอบเขตก็ตาม มนุษย์เราก็ยังสามารถเปลี่ยนขอบเขตที่จำกัดเป็นวิธีการ และเป็นหลักในการพัฒนาตนเอง และรู้แจ้งตัวเอง เสรีภาพคือการตัดสินใจด้วยตัวเอง กำหนดตัวเอง อดตาดเลือกการกระทำเฉพาะอย่างจงใจและกระทำเพื่อทำให้ความดีของอิตตาเองเป็นจริงขึ้น มีกำหนดการเลือก และ เจตนาของอิตตาก็มาจากอิตตาเอง มีอิตตาเองเป็นเหตุ อิตตามีเสรีภาพ ในความหมายที่ว่าไม่ได้ถูกกำหนดโดยตัวการภายนอก แต่อิตตาเองเป็นผู้กำหนดเพื่อตัวเอง เสรีภาพแห่งเจตน์จํานงมิได้หมายถึงอำนาจที่จะเลือกตามใจชอบ แต่เป็นการตัดสินใจเอง อิตตาเป็นเหตุหรือกำหนดเจตนาของมันเองเพื่อที่จะรู้แจ้งความดีของมันเอง คือการรู้แจ้งตัวคนที่แท้จริงหรือตัวคนที่เป็นอุดมการณ์ของคนที่ถูก ไม่ควรจะพูดว่าเสรีภาพแห่งเจตน์จํานง แต่ควรพูดว่า เสรีภาพแห่งอิตตา^{๒๑}

๑๓) พระธรรมปิฎก ได้ให้ความหมายของกรรมไว้ว่า กรรม แปลตามศัพท์ว่า การงาน หรือการกระทำ แต่ในทางธรรมต้องจำกัดความจำเพาะลงไปว่า หมายถึง การกระทำที่ประกอบด้วยเจตนา หรือการกระทำที่เป็นไปด้วยความจงใจ ถ้าเป็นการกระทำที่ไม่มีเจตนา ก็ไม่เรียกว่า กรรมในความหมายของทางธรรม^{๒๒}

เมื่อเจตนาที่ประกอบด้วยกุศลหรืออกุศลเกิดขึ้นในใจ ก็เป็นอันว่ากิจกรรมจิตได้เริ่มต้นแล้ว จิตได้มีการเคลื่อนไหวหรือไหวตัวแล้ว เราจะเลียนศัพท์ฝ่ายวัตถุมานี้และเรียกอาการอย่างนี้ว่า พลังงานแห่งเจตน์จํานงได้เกิดขึ้น ส่วนในด้านสภาวะของชีวิตจิตใจอันเป็นที่อาศัยเจตน์จํานงนั้น จะต้องมีความละเอียดซับซ้อนเป็นอย่างยิ่ง เพราะวิถีความเป็นไปของชีวิตจิตใจที่ถูกเจตน์จํานงนั้นปรุงแต่ง กระบวนการปรุงแต่งจะดำเนินไปอย่างไรบ้าง เรากลับมีความรู้้น้อยเหลือเกิน

^{๒๐} ธนุ แก้วโอกาส, **ปรัชญาเอก**, (กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์ลोजิก, ๒๕๓๖), หน้า ๑๓๕.

^{๒๑} พระทักษิณคณาธิการ, **ปรัชญา**, (กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์ดวงแก้ว, ๒๕๔๔), หน้า ๑๖๓.

^{๒๒} พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต), **พุทธธรรม**, พิมพ์ครั้งที่ ๑๑, (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๖), หน้า ๑๕๗.

อาจพูดได้ว่าเป็นความมีคตินสำหรับมนุษย์โดยทั่วไป ทั้งที่ความเป็นไปของชีวิตนั้น เป็นเรื่องราวของตัวเองที่เกี่ยวข้องใกล้ชิดมีส่วนเสียมมากที่สุด^{๒๓}

๑๔) วสิน อินทสระ ได้แสดงทัศนะเรื่องกรรมไว้ตอนหนึ่งว่า คนที่ทำกรรมไปแล้ว วิกาบทแห่งผลกรรมตั้งสมในจิตของตน เมื่อตั้งสมมากเข้า ถึงเวลาที่วิกาบทกรรมจะให้ผลเสียครั้งหนึ่งก่อน สมมติว่าทำกรรมชั่ววิกาบทของกรรมชั่วที่มีอยู่ในสันดานจะเป็นสิ่งบันดาลโดยจงใจให้บุคคลนั้นพูดคิด หรือทำสิ่งใดสิ่งหนึ่งอันจะนำไปสู่ผลร้ายนั้นๆ ถ้าเป็นกรรมดีก็มีผลตรงกันข้าม คือวิกาบทของกุศลธรรมอันมีอยู่ในสันดานจะเป็นสิ่งบันดาล โดยจงใจให้ผู้นั้นพูด คิด หรือทำสิ่งใดสิ่งหนึ่งอันจะนำไปสู่ผลดีนั้นๆ วิกาบทแห่งกรรมจึงเป็นสิ่งที่มองไม่เห็นตัวที่น่ากลัวที่สุด^{๒๔}

๑๕) พุทธทาส แสดงทัศนะเรื่องกรรมไว้ว่า ถ้าเป็นเรื่องของพุทธศาสนาแล้วจะต้องพูดถึงเรื่องหมดกรรม ไม่ใช่พูดถึงเรื่องกรรมแล้วเป็นไปตามกรรม เพราะทัศนะดังกล่าว ถ้าพุทธศาสนาจะแปลกออกไป คือ ต้องพูดถึงเรื่องหมดกรรม สัพพกมมกุขย์ ปตุโต ถึงแล้วซึ่งความสิ้นไปแห่งกรรมทั้งปวง

เมื่อบุคคลหมดราคะ โทสะ โมหะก็ กรรมหมด หากอธิบายอย่างนี้จึงจะเป็นเรื่องกรรมในพระพุทธศาสนาพระพุทธเจ้าทรงแสดงกรรมไว้ ๓ อย่างคือ ๑) กรรมดำหรือกรรมชั่ว ๒) กรรมขาวหรือกรรมดี ๓) กรรมที่ไม่อาจจะกล่าวดำหรือขาว เป็นที่ระงับกรรมดำและกรรมขาว กรรมที่ ๓ นี้เป็นเครื่องมือระงับเสียซึ่งกรรมดำและกรรมขาว พระพุทธเจ้าท่านใช้กรรมว่าอย่างนี้ กรรมดำ กรรมขาว กรรมไม่ดำไม่ขาว กรรมไม่ดำไม่ขาวเป็นกรรมที่ ๓ นี้เป็นกรรมอย่างพระพุทธศาสนา

เรื่องกรรมดีกรรมชั่วนั้นมีในศาสนาทั่วไป พระพุทธศาสนาก็มีและยอมรับว่า ทำดี-ดี ทำชั่ว-ชั่ว นี้เหมือนกันหมด แต่ท่านว่าเพียงแต่ละชั่วทำดีนั้นไม่ดับทุกข์สิ้นเชิง เพราะว่ามันยังไปหลงไหลยึดมั่นในกรรมดีเหล่านั้น แปลว่า กรรมดีนั้นยังทำให้เวียนว่ายตายเกิดต่อไปในภพที่ดี ไม่สิ้นสุด ไม่เข้าถึงนิพพาน ฉะนั้น จึงมีกรรมของพระพุทธเจ้าที่สอนขึ้นเฉพาะคือกรรมที่ ๓ เป็นที่ระงับกรรมสองประการแรก^{๒๕}

^{๒๓} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๕๔.

^{๒๔} วสิน อินทสระ, หลักกรรมและการเวียนว่ายตายเกิด, (กรุงเทพฯ : เรือนธรรม, ๒๕๔๖), หน้า ๓๐.

^{๒๕} พุทธทาส, วาทะธรรมว่าด้วยพุทธศาสนา, (กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์สร้อยทอง, มปป),

๑.๕.๒ งานวิจัย

๑) วิทยา เศรษฐวงศ์ จากงานวิจัยเรื่อง “แนวคิดของชาร์ตว่าด้วยความรับผิดชอบ” กล่าวถึงเรื่องเจตนาของชาร์ตว่า สำหรับชาร์ตนั้น เขานิยามการกระทำโดยใช้เจตนาเป็นหลัก กล่าวคือ โดยหลักการแล้ว การกระทำจะเกิดขึ้นได้ด้วยเจตนา ผู้สูบบุหรี่ที่ไม่ระมัดระวังได้ก่อให้เกิดการระเบิดขึ้นโดยประมาทถือว่าเขามีได้กระทำอะไร แต่ถ้ากรรมกรเหมืองถ่านหินเจตนา ก่อให้เกิดการระเบิดขึ้นตามคำสั่งที่ได้รับ ถือว่ากรรมกรผู้นั้นได้กระทำ ชาร์ตนิยามว่า “เจตนาคือการเลือกจุดมุ่งหมาย” อย่างไรก็ตามก็ดี เจตนาของชาร์ตต่างจากเจตนาในทางกฎหมายในแง่ที่ว่า สำหรับชาร์ต เจตนาไม่ใช่สิ่งที่มีอยู่ล่วงหน้าก่อนการกระทำ แต่เกิดขึ้นพร้อมกับการกระทำ จุดมุ่งหมายและสาเหตุทั้งหมดนี้เป็นการบวนการที่เกิดขึ้นพร้อมๆ กันทันที^{๒๖}

๒) นัฏกร อาชะวะบุร จากงานวิจัยเรื่อง “ศึกษาหลักกรรมในพระพุทธศาสนาเถรวาทที่ปรากฏในละครโทรทัศน์” เนื้อความตอนหนึ่งที่กล่าวเรื่องกรรมไว้ว่า เนื่องจากพระพุทธศาสนามีลักษณะเป็น “กรรมวาที” คือสอนในเรื่องของกฎแห่งกรรมอันเป็นกฎธรรมชาติ ซึ่งมีอยู่แต่เดิม พระพุทธเจ้าจะทรงอุบัติขึ้นหรือไม่อุบัติขึ้นก็ตาม กฎอันนี้ก็มิได้อยู่แล้ว แต่ไม่มีใครชี้แจงแสดงให้เห็นได้ชัดกว่าพระพุทธเจ้า ซึ่งเป็นผู้ค้นพบแล้วนำมาชี้แจงแสดงบอกให้ผู้อื่นได้ทราบถึงกฎธรรมชาติดังนี้ ไม่ใช่ใครเป็นผู้คลบบันดาล หรือพระเจ้าองค์ใดเป็นผู้สร้างขึ้น^{๒๗}

๓) พระมหาชนกร สุขเสริม จากงานวิจัยเรื่อง “การศึกษาเปรียบเทียบแนวคิดเรื่องกรรมและการเกิดใหม่ในคัมภีร์พระสุตตันตปิฎกและคัมภีร์อุปนิษัต” กล่าวถึงเรื่องกรรมไว้ว่า กรรมหรือการกระทำมีความสำคัญต่อการดำเนินชีวิตของคนในสังคมเป็นอย่างมากชีวิตของมนุษย์มีความเกี่ยวข้องกับกรรมอยู่ตลอดเวลา ชีวิตของแต่ละคนจะเจริญขึ้นหรือเสื่อมลงนั้นขึ้นอยู่กับกรรมหรือการกระทำของตนเองเป็นหลัก มนุษย์เราจะดำเนินชีวิตไปได้สะดวกก็ต้องอาศัยปัจจัย ๔ เพื่อสนับสนุนให้ตนเองดำรงอยู่อย่างมีความสุข ความต้องการปัจจัย ๔ นี้เอง ทำให้ทุกคนต้องการทำกรรมและมีความเกี่ยวข้องกับกรรมอยู่ตลอดเวลาทั้งทางตรงและทางอ้อม ทั้งในด้านอาชีพการทำงาน

หน้า ๔๖-๔๘.

^{๒๖} วิทยา เศรษฐวงศ์, “แนวคิดของชาร์ตว่าด้วยความรับผิดชอบ”, *วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรดุษฎีบัณฑิต*, (บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย), ๒๕๓๖, หน้า ๑๐๖-๑๐๗.

^{๒๗} นัฏกร อาชะวะบุร, “ศึกษาหลักกรรมในพระพุทธศาสนาเถรวาทที่ปรากฏในละครโทรทัศน์”, *วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต*, (บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย), ๒๕๔๕, หน้า ๔๒.

ครอบครัว หรือเพื่อนร่วมสถาบัน เป็นต้น ดังนั้น ความเข้าใจเรื่องกรรมอย่างแจ่มแจ้ง น่าจะเป็นผลดีต่อผู้ใคร่ศึกษาซึ่งจะช่วยให้เกิดความเข้าใจปัญหาเรื่องความเท่าเทียมกันของมนุษย์ ความแตกต่างกันในเรื่องอุปนิสัยใจคอของคน ปัญหาความคิดความชั่ว ตลอดจนสิ่งที่กำหนดวิถีชีวิตของคนเราก็คือกรรมนั่นเอง^{๒๔}

๔) พระมหาวิโรจน์ วิโรจโน (พาทา) จากงานวิจัยเรื่อง “การศึกษาวิเคราะห์แนวความคิดเรื่องประโยชน์นิยมในพุทธปรัชญาเถรวาท” กล่าวว่า พุทธปรัชญายอมรับว่า เจตนาดี หรือร้ายเป็นอีกประการหนึ่งที่มีผลต่อการตัดสินใจว่าการกระทำนั้นถูกหรือผิด เพราะพุทธปรัชญาเห็นว่า กรรมกับเจตนาเป็นสิ่งเดียวกัน คำว่าเจตนาที่มีความหมาย ๒ นัย คือ หมายถึงความตั้งใจ และหมายถึงแรงจูงใจ ดังนั้น เมื่อพูดถึงเจตนาย่อมหมายถึงแรงจูงใจด้วย เพราะเป็นไวกัจจนซึ่งกันและกันในทัศนะของพุทธปรัชญา นอกจากจะเห็นว่า การกระทำนั้นคือเจตนาแล้วยังอธิบายความหมายของเจตนาเพิ่มเติมว่า หมายถึง ความตั้งใจชวนชวนในการกระทำ มีลักษณะแห่งความตั้งใจที่จะทำกิจของตนและผู้อื่นให้สำเร็จ และการกระทำทุกอย่างนั้นย่อมมีเจตนาเป็นที่ตั้งเสมอ^{๒๕}

๑.๖. วิธีดำเนินการวิจัย

การศึกษาวิจัยนี้เป็นการศึกษาวิจัยเชิงเอกสาร (Documentary Research) โดยมีวิธีการดำเนินการวิจัยดังนี้

๑.๖.๑ ศึกษาค้นคว้าและรวบรวมข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับแนวคิดเรื่องเจตนาของพุทธปรัชญาเถรวาท และแนวคิดเรื่องเจตน์จำนงเสรีของ ฌอง-ปอล ซาร์ด จากแหล่งข้อมูล คือ ห้องสมุดมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยวิทยาเขตเชียงใหม่ ห้องสมุดมหาวิทยาลัยเชียงใหม่ หอสมุดศรีมั่งคณาจังหวัดเชียงใหม่

๑.๖.๒ วิเคราะห์ทำความเข้าใจข้อมูล สังเคราะห์ข้อมูลเพื่อเขียนงานวิจัยพร้อมเสนอแนวคิดของผู้วิจัยโดยให้เป็นไปตามวัตถุประสงค์และตอบปัญหาที่ต้องการทราบ

^{๒๔} พระมหาธนกร สุขเสริม, “การศึกษาเปรียบเทียบแนวคิดเรื่องกรรมและการเกิดใหม่ในคัมภีร์พระสุตตันตปิฎกและคัมภีร์อุปนิษัต”, วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร), ๒๕๔๑, หน้า ๑.

^{๒๕} พระมหาวิโรจน์ วิโรจโน (พาทา), “การศึกษาวิเคราะห์แนวความคิดเรื่องประโยชน์นิยมในพุทธปรัชญาเถรวาท”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย), ๒๕๔๓, หน้า ๑๔๕.

๑.๖.๓ สรุปผลการวิจัยและข้อเสนอแนะ

๑.๗. ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้จากการวิจัย

๑.๗.๑ ทำให้เกิดความรู้ความเข้าใจที่ถูกต้องเกี่ยวกับทัศนะเรื่องเจตนาของพุทธปรัชญาเถรวาท และแนวคิดเรื่องเจตน์จำนงเสรีของ ฌอง-ปอล ซาร์ด อันจะเป็นประโยชน์ต่อการศึกษาวิจัย

๑.๗.๒ ทำให้เกิดความรู้ความเข้าใจถึงความเหมือน และความแตกต่างเกี่ยวกับทัศนะเรื่องเจตนาของพุทธปรัชญาเถรวาทกับแนวคิดเรื่องเจตน์จำนงเสรีของ ฌอง-ปอล ซาร์ด ทั้งในด้านความหมาย ขอบเขต ความจงใจกับการกระทำ ความรับผิดชอบการกระทำ และอิสรภาวะของความจงใจ

๑.๗.๓ ก่อให้เกิดองค์ความรู้ที่สามารถนำไปใช้เป็นมาตรฐานแห่งการปรับเปลี่ยนแนวความคิด ความเห็น และนำไปใช้อย่างถูกต้อง อันจะนำไปสู่การพัฒนาคุณภาพชีวิตที่ดียิ่งขึ้น

บทที่ ๒

เจตนาตามทัศนะของพุทธปรัชญาเถรวาท

๒.๑. ความหมายของเจตนา

คำว่า เจตนา ในคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนา นักปราชญ์หลายๆท่านให้ความหมายที่เหมือนกัน อย่างเช่น พระธรรมปิฎกให้ความหมายว่า เจตนา หมายถึง ความตั้งใจ, ความมุ่งใจ หมายถึงทำ, เจตน์จำนง, ความจำนง, ความจงใจ, เป็นเจตสิกที่เกิดกับจิตทุกดวง เป็นตัวนำในการคิดปรุงแต่ง หรือเป็นประธานในสังขารจันท์ และเป็นตัวการในการทำกรรม หรือกล่าวได้ว่าเป็นตัวกรรมที่เดียว ดังพุทธพจน์ว่า “เจตนาหิ ภิกขเว กम्मํ วทามิ” แปลว่า ภิกษุทั้งหลาย เรากล่าวเจตนาว่าเป็นกรรม^๑ จะเห็นได้ว่าเจตนาอันเป็นสิ่งที่มีชีวิตชีวาของบุคคลที่สำคัญมาก เพราะเป็นมูลเหตุของการกระทำกรรมทั้งปวง อันเป็นทั้งกุศลกรรม ทั้งอกุศลกรรม

อีกประการหนึ่ง เจตนา หมายถึง ความตั้งใจ ความจงใจ หรือความมุ่งหมาย บุคคลจะกระทำการใดจะทำให้เกิดผลสมบูรณ์ไม่ว่าทางดีหรือทางชั่วต้องอาศัยเจตนา ดังนั้น เจตนาจึงเป็นที่จิตใจของบุคคลผู้ประกอบกิจกรรม หรือปฏิบัติหน้าที่ทุกขณะ และทุกสิ่งทุกอย่างไม่ว่าจะเป็นกิจกรรมที่เล็กหรือใหญ่ กิจกรรมจึงมีผลสมบูรณ์ได้^๒ นี่จึงเป็นการแสดงให้เห็นชัดว่า เจตนามีบทบาทสำคัญอย่างยิ่งในการที่มนุษย์จะคิด จะทำอะไรก็ตาม จะต้องมีความเจตนาเป็นองค์ประกอบด้วยเสมอ เจตนา ก็คือเจตสิกดวงหนึ่งอันเป็นสัพพจิตตสาธารณเจตสิกสามารถประกอบกับจิตที่เป็นทั้งฝ่ายกุศลและอกุศลที่มาสัมปยุตกัน จนเกิดเป็นกระบวนการที่ทำงานร่วมกันแล้ว ส่งผลให้การกระทำนั้นมีผลตอบสนองอันเกิดเป็นกรรมขึ้นมา

จะเห็นได้ว่า เจตนา เป็นเครื่องกำหนดการดำเนินชีวิตของมนุษย์ ในการเลือกที่จะทำสิ่งหนึ่งสิ่งใด อันจะมีผลติดตามมาจากการที่เลือกกระทำในสิ่งที่เจตนาอันนั้นบงการอยู่ โดยที่บุคคลผู้มีได้ฝึกฝนจิต ย่อมไม่รู้เท่าทันเท่าตัวบงการที่ควบคุมความประพฤติของเราให้ทำสิ่งต่างๆ อันเป็นผลกระทบทั้งต่อตนเองและต่อผู้อื่น ดังพุทธพจน์ว่า “ มโนปุพฺพํกมา รมฺมา มโนเสฏฺฐา

^๑ อัง. นกฏ.(ไทย) ๒๒/๖๓/๕๓๗.

^๒ บุญมี แทนแก้ว, จริยศาสตร์, (กรุงเทพฯ : โอเดียนสโตร์, ๒๕๓๕), หน้า ๑๓๓.

มโนมยา แปลว่า ธรรมทั้งหลายมีใจเป็นหัวหน้า มีใจประเสริฐที่สุด สำเร็จแล้วแต่ใจ”^๓ ฉะนั้น ใจในที่นี้ก็คือ ตัวเจตนานั่นเอง ที่เป็นตัวการกระตุ้นให้คนเราทำสิ่งต่างๆ จนเกิดมีผลคิดตามมาจนเกิดเป็นกรรม และด้วยอำนาจแห่งเจตนานี้ จึงทำให้ผู้คนต่างติดอยู่กับภพกับชาติเป็นเอนกอนันต์ ไม่สามารถหลุดพ้นจากสังสารวัฏไปได้ ด้วยการที่ไม่รู้เท่าทันตัวการแห่งต้นเหตุที่ทำให้ตัวเองต้องตกอยู่ภายใต้ความผันแปรของชีวิตอันหาที่สุดมิได้ ดังนั้น เจตนา ก็คือตัวการที่สำคัญในการพัฒนาจิตของคนเราให้ดีขึ้นหรือเลวลงได้

การพัฒนามนุษย์มีแหล่งใหญ่อยู่ในมโนกรรม^๔ พระพุทธศาสนาถือว่า มโนกรรมมีความสำคัญที่สุด ซึ่งคนทั่วไปอาจจะถือเอาว่ากายกรรมสำคัญที่สุด ที่เชื่อกันอย่างนั้น ก็เพราะว่าสามารถเห็นการกระทำที่เกิดขึ้นต่อหน้าต่อตา เช่น การทะเลาะจนถึงการทำร้ายร่างกายกัน การยกพวกตีกัน เป็นต้น เหตุการณ์ต่างๆ ที่เกิดขึ้นมานั้น ก็เป็นเพราะเรานั้นเองเป็นผู้กำหนดการกระทำนั้นๆ โดยมีจุดผลักดันมาจากจิต หรือมโนกรรม ฉะนั้น กระบวนการเริ่มต้นของการกระทำทุกอย่างย่อมมีเจตนาเป็นประธานในการทำกิจกรรมของการดำเนินชีวิตของมนุษย์เรา

พระพุทธเจ้าได้ตรัสว่ามีสิ่งที่เรียกว่า อารพุกชาตุ^๕ คือธาตุแห่งความริเริ่มอยู่ และผลของธาตุอันนี้ก็คือบุคคลสามารถทำหน้าที่เป็นผู้กระทำได้ และพระองค์ตรัสว่า อันนี้เองที่เรียกว่า ปัจจัยที่เป็นเหตุของการกระทำของบุคคลที่มีผลกระทบต่อการดำเนินชีวิตของแต่ละผู้คนที่เกิดมาในมนุษย์โลกนี้ ซึ่งพระพุทธศาสนาเรียกว่า สุตตานิ อุตตกาโร แล้วพระองค์ยังตรัสต่อไปอีกว่า ยังมีธาตุอื่นๆ อีกคือ ธาตุแห่งการก่อกำเนิด (นิกกมธาตุ), ธาตุแห่งความพยายาม (ปรกุกมธาตุ), ธาตุแห่งพลังกำลัง (ถามธาตุ), ธาตุแห่งความตั้งมั่น (ฐิติธาตุ), และธาตุแห่งความพากเพียรอย่างมั่นคง (อุปกุกมธาตุ) ซึ่งธาตุเหล่านี้เองที่ทำให้มนุษย์กระทำการต่างๆ ตามความเหมาะสมกับภาวะของตน และนี่ก็แสดงให้เห็นว่าสิ่งที่เรียกกันว่า เจตน์จำนงเสรี (Free Will) นั้นมีอยู่จริง^๖ เป็นสิ่งที่เรา

^๓ บุ.ธ. (ไทย) ๑๗/๑๑/๑๑.

^๔ พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), แก่นธรรมเพื่อชีวิต, (กรุงเทพฯ: พิมพ์สวย, ๒๕๕๐), หน้า ๓๗.

^๕ อัง ฎก.อ. (บาลี) ๓/๓๘/๑๑๘.

^๖ เก. เอ็น. ชยติลเลก, จริยศาสตร์แนวพุทธ, แปลโดย สุเชาน์ พลอยชุม, พิมพ์ครั้งที่ ๓, (กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์พิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๓๗), หน้า ๗.

สามารถพิสูจน์ได้โดยการพิจารณาได้ด้วยสามัญสำนึกประกอบกับปัญญาของเราเองว่าเป็นจริงดังนี้หรือไม่ ซึ่งเป็นมรรคาแก่ผู้สัมมาปฏิบัติทั้งหลาย

๒.๒. ขอบเขตของเจตนา

การที่มนุษย์เราจะทำสิ่งใดก็ตามที่เกี่ยวข้องกับการดำเนินชีวิตให้ประสบความสำเร็จได้ จะต้องมีส่วนที่มากกระตุ้นหรือผลักดันให้การทำงานที่เราทำนั้น และสิ่งที่มีกระตุ้นนั้นต่างก็มีความหลากหลายในการรับรู้ถึงการกระทำของตน อันเป็นกระบวนการที่ผ่านทางกาย วาจา และใจอันเป็นประตูแห่งการพัฒนาให้ชีวิตมนุษย์มีความรู้ ความเข้าใจสิ่งแวดล้อมที่มีความเกี่ยวเนื่องกันกับวิถีชีวิตของมนุษย์จนสามารถทำให้มีศักยภาพที่ดียิ่งขึ้นไป สิ่งที่ว่านั้นก็คือ เจตนา เช่น สัตถ์เจตนา หมายถึง ความตั้งใจ ความตั้งใจ ความจำนง ความแสวงหาอารมณ์ คือ ตัวการที่จะกำหนดการกระทำของเราอันจะต้องมีระดับหรือขอบเขต ได้แก่

๑. รูปสัตถ์เจตนา คือ ความจำนงรูป
๒. สัททสัตถ์เจตนา คือ ความจำนงเสียง
๓. คันธสัตถ์เจตนา คือ ความจำนงกลิ่น
๔. รสสัตถ์เจตนา คือ ความจำนงรส
๕. โภกฐัพพสัตถ์เจตนา คือ ความจำนงโภกฐัพพะ
๖. รัสมสัตถ์เจตนา คือ ความจำนงธรรมารมณ์^๑

หากอย่างนี้ เรียกเต็มตามศัพท์ว่า เจตนากาย หรือ สัตถ์เจตนากาย ๖ คือ กองเจตนาหมวดเจตนา^๒ อันเป็นกองแห่งการพัฒนาเจตนาให้มีประสิทธิภาพโดยเริ่มจาก รูป เสียง กลิ่น รส โภกฐัพพะ และธรรม ให้เจริญยิ่งขึ้นไปโดยอาศัยอารมณ์ทั้ง ๖ เป็นเครื่องไต่สวนจนเกิดปัญญาในการพิจารณาหาความเป็นไปตามความเป็นจริง

^๑ ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๓๒๓ / ๓๑๘.

^๒ พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม, พิมพ์ครั้งที่ ๑๒, (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๖), หน้า ๑๕๐.

เมื่อมีปัญหา และมีเจตนาในทางที่ดีมากขึ้น เราสามารถพัฒนาการกระทำของเราทั้ง ๓ ทางนั้นให้ดียิ่งขึ้น คือ ความคิดของเราที่ดีขึ้น การพูดของเราที่ดีขึ้น การกระทำทางกายของเราที่ดีขึ้น^๙ ซึ่งเจตนาจะต้องประกอบด้วยทวารอันเป็นศูนย์กลางที่ทำให้การกระทำนั้นๆ โดยผ่านทางทวาร ๓ คือ “๑.กายทวาร ทวารทางกาย ๒. วาจา ทวารคือวาจา ๓. มโนทวาร ทวารคือใจ”^{๑๐} อันเป็นทวารใหญ่ไม่เพียงเท่านี้ แต่เจตนาที่ยังประกอบด้วยทวาร ๖ นั่นก็คือ “๑. จักขุทวาร ทวารคือตา ๒. โสตทวาร ทวารคือหู ๓. ฆานทวาร ทวารคือจมูก ๔. ชิวหาทวาร ทวารคือลิ้น ๕. กายทวาร ทวารคือกาย ๖. มโนทวาร ทวารคือใจ”^{๑๑} โดยทวารนี้ก็ยังมีตัวเชื่อมต่อเป็นวิธีให้ตัวเจตนามีการกระทำที่ความสมบูรณ์ยิ่งขึ้นไปอีก อันได้แก่ อายตนะ ดังต่อไปนี้

อายตนะ ๑๒ หมายถึง ที่เชื่อมต่อให้เกิดความรู้ แคนต่อความรู้ภายในและภายนอกคือ

๑. จักขายตนะ อายตนะคือตา
๒. รูปายตนะ อายตนะคือรูป สิ่งที่เห็น หรือ วรรณะคือสี
๓. โสตายตนะ อายตนะคือหู
๔. สัททายตนะ อายตนะคือเสียง
๕. ฆานายตนะ อายตนะคือจมูก
๖. คันธายตนะ อายตนะคือกลิ่น
๗. ชิวหายตนะ อายตนะคือลิ้น
๘. รสายตนะ อายตนะคือรส
๙. กายายตนะ อายตนะคือกาย
๑๐. โภกฐัพพายตนะ อายตนะคือสัมผัสทางกาย สิ่งที่ถูกต้องกาย
๑๑. มนายตนะ อายตนะคือใจ
๑๒. ฐัมมายตนะ อายตนะคือธรรมารมณ อารมณที่เกิดกับใจ สิ่งที่เกิดนึกคิด^{๑๒}

^๙ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๓๗.

^{๑๐} พุ.ธ. (บาลี) ๒๕/๒๗/๔๖.

^{๑๑} ส.สพ. (บาลี) ๑๘/๓๔๒/๒๔๒.

^{๑๒} ม.อ. (ไทย) ๑๔ /๑๑๕/๑๕๑.

จะเห็นได้ว่าองค์ประกอบของเจตนาในทางพระพุทธศาสนามีคำอธิบายที่มีกระบวนการของหลักแห่งเหตุผล และมีระบบขั้นตอนที่ทำให้ผู้สนใจสามารถพิจารณาได้ โดยเจตนาประกอบพร้อมทั้งกาย วาจา และใจที่อาศัยทั้งทวารทั้ง ๓ หรือ ๖ สืบต่อกับอายตนะทั้ง ๑๒ อันเป็นรากเหง้าที่ส่งผลมาจากตัวเจตนาซึ่งมีความสัมพันธ์เกี่ยวเนื่องกันอันส่งผลถึงสิ่งที่เกิดต่อเนื่องจากกระบวนการเหล่านี้ เจตนาเป็นเหตุแห่งการกระทำที่เกิดขึ้นโดยผ่านทางทวารและอายตนะทั้งหลายอันเป็นวิถีจิตที่สัมปยุตกันจนมีผลที่เกิดขึ้นจากการกระทำขึ้นมา ที่เรียกว่า กรรม อันส่งผลต่อตนเองและผู้อื่นต่อไป ในเมื่อจิตยังเป็นไปไปด้วยเจตนาที่เป็นกุศล อกุศล ที่เป็นไปในภายใต้ กายกรรม วจีกรรมและมโนกรรม ฉะนั้น การกระทำของมนุษย์จึงมีบางสิ่งบางอย่างมาเป็นตัวบงการ ในเมื่อยังมีเจตนาที่ทำอะไรไปแล้วยังหวังสิ่งตอบแทนจากกระทำของตนนั้น

๒.๓. เจตนากับการกระทำ

คำว่า กรรม แปลว่า การกระทำ แต่ตามหลักพุทธปรัชญาแล้ว การกระทำที่จะจัดเป็นกรรมและมีผลทางศีลธรรมนั้น จะต้องเป็นการกระทำที่ประกอบด้วยเจตนาหรือมีความจงใจในการกระทำ อีกนัยหนึ่ง เจตนาในการกระทำนั่นเองจัดเป็นกรรม^{๑๓} ดังที่พระพุทธองค์ตรัสไว้ว่า “ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย เรากล่าวเจตนาว่าเป็นกรรม บุคคลจงใจแล้วย่อมกระทำกรรมทางกาย ทางวาจา ทางใจ” เมื่อได้กระทำการอันใดที่ถูกรอบงำโดยเจตนา นั้นจึงถือว่าเป็นกรรมอย่างสมบูรณ์

กรรม แปลตามศัพท์ว่า การงานหรือการกระทำ แต่ในทางธรรมต้องจำกัดความจำเพาะลงไปว่า หมายถึง การกระทำที่ประกอบด้วยเจตนา หรือการกระทำที่เป็นไปด้วยความจงใจ ถ้าเป็นการกระทำที่ไม่มีเจตนา ก็ไม่เรียกว่า กรรมในความหมายของทางธรรม^{๑๔} กรรมที่ประกอบด้วยเจตนา ๓ คือ

๑. ปุพพเจตนา เจตนาที่เกิดก่อนการกระทำ

๒. มุญจนเจตนา เจตนาที่เกิดขึ้นในขณะที่กระทำ

^{๑๓} เตือน คำดี, พุทธปรัชญา, (กรุงเทพฯ : โอเดียนสโตร์, ๒๕๓๔), หน้า ๕๑.

^{๑๔} พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต), พุทธธรรม, พิมพ์ครั้งที่ ๑๑, (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๖), หน้า ๑๕๗.

๓. อปรเจตนา เจตนาที่เกิดขึ้นในเมื่อกระทำไปแล้ว^{๑๕}

เจตนาจึงเป็นสิ่งที่มีความสำคัญมากในการดำเนินชีวิตของบุคคลโดยทั่วไป อันมีความหลากหลายในการประกอบการทำงานต่างๆ และการกระทำก็จัดเป็นกรรมชนิดต่างๆ ที่จะส่งผลแก่ผู้ที่กระทำกรรมนั้นๆ

กรรมเป็นเพียงส่วนหนึ่งในกระบวนการแห่งปฏิจจสมุปบาท ซึ่งเห็นได้ชัดเมื่อแยกส่วนในกระบวนการนั้นออกเป็น วัฏฏะ ๓ คือ กิเลส กรรม และวิบาก หลักปฏิจจสมุปบาท แสดงถึงกระบวนการทำกรรมและการให้ผลของกรรมทั้งหมด ตั้งแต่ต้นแต่กิเลสที่เป็นเหตุให้ทำกรรม จนถึงวิบากอันเป็นผลที่จะได้รับเมื่อเข้าใจปฏิจจสมุปบาทดีแล้วก็เป็นอันเข้าใจหลักกรรมชัดเจนไปด้วย^{๑๖} ฉะนั้นเราไม่ควรที่จะมองข้ามความเป็นไปของเจตนาที่มาปรุงแต่งจิตใจให้เป็นไปตามอำนาจของกิเลสหรือปัญญาอย่างใดอย่างหนึ่ง

กรรมในระดับเจตนานี้เป็นตัวแท้หรือต้นตอของกรรม เป็นตัวสั่งการให้มนุษย์ต้องทำกรรม การทำกรรมทุกครั้งต้องประกอบด้วยเจตนาหรือความตั้งใจ การเลือกคัดตัดสินใจมุ่งหมายที่จะกระทำ หรือพลังนำที่เป็นตัวการกระทำนั่นเอง เจตนาหรือเจตน์จำนงเสรีนี้ เป็นตัวนำ บังชี้ และกำหนดทิศทางแห่งการกระทำของมนุษย์ เป็นตัวการหรือแกนนำในการริเริ่ม ปรุงแต่ง สร้างสรรค์ทุกอย่างจัดเป็นตัวแท้ของกรรม^{๑๗} ดังพระพุทธองค์ทรงตรัสไว้ว่า

“เจตนาหิ ภิกขเว กมฺมํ วทามิ เจตยิตฺวา กมฺมํ กโรติ กาเยน วาจา ย มนสา ...
ภิกษุทั้งหลาย เรากล่าวเจตนาว่าเป็น กรรม บุคคลจงใจแล้วจึงกระทำความ
ด้วยกาย ด้วยวาจา ด้วยใจ...”^{๑๘}

^{๑๕} อภิ.ปญจ.อ. (บาลี) ๔๘๓/๒๒๕.

^{๑๖} พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), พุทธธรรม, หน้า ๑๖๐.

^{๑๗} พระธรรมปิฎก, กรรมและนรกสวรรค์สำหรับคนรุ่นใหม่, (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๘), หน้า ๑๕๗.

^{๑๘} อง.ภกฺก. (บาลี) ๒๒/๓๓๔/๔๖๔.

กรรมหรือการกระทำมีความสำคัญต่อการดำเนินชีวิตของคนในสังคมเป็นอย่างมาก ชีวิตของมนุษย์มีความเกี่ยวข้องกับกรรมอยู่ตลอดเวลา ชีวิตของแต่ละคนจะเจริญขึ้นหรือเสื่อมลงนั้นขึ้นอยู่กับกรรมหรือการกระทำของตนเองเป็นหลัก มนุษย์เราจะดำเนินชีวิตไปได้สะดวกก็ต้องอาศัยปัจจัย ๔ เพื่อสนับสนุนให้ตนเองดำรงอยู่อย่างมีความสุข ความต้องการปัจจัย ๔ นี้เอง ทำให้ทุกคนต้องการทำกรรม และมีความเกี่ยวข้องกับกรรมอยู่ตลอดเวลาทั้งทางตรงและทางอ้อม ทั้งในด้านอาชีพการทำงาน ครอบครัว หรือเพื่อนร่วมสถาบัน เป็นต้น ดังนั้นความเข้าใจเรื่องกรรมอย่างแจ่มแจ้ง น่าจะเป็นผลดีต่อผู้ใคร่ศึกษาซึ่งจะช่วยให้เกิดความเข้าใจปัญหาเรื่องความเท่าเทียมกันของมนุษย์ ความแตกต่างกันในเรื่องอุปนิสัยใจคอของคน ปัญหาความคิดความชั่ว ตลอดจนสิ่งที่กำหนดวิถีชีวิตของคนเราก็คือกรรมนั่นเอง^{๑๙} ดังนั้น กรรมที่ปรากฏอยู่ในหลักคำสอนของพระพุทธศาสนา นั้น ได้แยกหลักกรรมออกเป็นหมวดหมู่ อันเป็นหลักคำสอนที่มีความเป็นเอกลักษณ์ มีความลึกซึ้งซับซ้อนอย่างหลากหลายในเรื่องกรรมของพระพุทธศาสนา ซึ่งเป็นสิ่งที่ท้าทายความสามารถในการค้นหา และพิสูจน์ได้ อันได้แก่หลักกรรมดังต่อไปนี้

กรรม ๒ คือ การกระทำ, การกระทำที่ประกอบด้วยเจตนา ทางกายก็ตาม ทางวาจาก็ตาม ทางใจก็ตาม ได้แก่

๑. อกุศลกรรม คือ กรรมที่เป็นอกุศล กรรมชั่ว การกระทำที่ไม่ดี ไม่ฉลาด ไม่เกิดปัญญา ทำให้เสื่อมเสียคุณภาพชีวิต หมายถึง การกระทำที่เกิดจากอกุศลมูล คือ โลภะ โทสะ หรือ โมหะ

๒. กุศลกรรม คือ กรรมที่เป็นกุศล กรรมดี การกระทำที่ดี ฉลาด เกิดจากปัญญา ส่งเสริมคุณภาพของชีวิตจิตใจ หมายถึง การกระทำที่เกิดจากกุศลมูล คือ อโลภะ อโทสะ หรืออโมหะ^{๒๐}

^{๑๙} พระมหาธนกร สุขเสริม, “การศึกษาเปรียบเทียบแนวคิดเรื่องกรรมและการเกิดใหม่ในคัมภีร์พระสุตตันตปิฎกและคัมภีร์อุปนิษัท”, วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร, ๒๕๔๑), หน้า ๑.

^{๒๐} พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลธรรม, พิมพ์ครั้งที่ ๑๓, (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์ เอส อาร์ พรินติ้ง เมส โปรดักส์ จำกัด, ๒๕๔๘), หน้า ๖๐.

กรรมทั้ง ๒ ประเภทนี้ ยังเป็นสิ่งที่ยังทำให้ผู้ที่มีใจเป็นไปทั้งฝ่ายกุศลกรรมและอกุศลกรรมยังต้องอยู่ในสังสารวัฏต่อไป เพราะยังมีผลจากการกระทำทั้งสองฝ่ายนั้นตอบสนองอยู่ และกรรมทั้งสองอย่างนี้ จะต้องสัมปยุตกันกับกรรมที่เกิดทางทวารทั้งสาม นั่นก็คือ กาย วาจา และใจ จนเกิดเป็น กรรม ๓ ประการ

กรรม ๓ คือ การกระทำ การกระทำที่ประกอบด้วยเจตนา ดีก็ตาม ชั่วก็ตาม

๑. กายกรรม คือ กรรมทำด้วยกาย การกระทำทางกาย

๒. วาจากรรม คือ กรรมทำด้วยวาจา การกระทำทางวาจา

๓. มโนกรรม คือ กรรมทำด้วยใจ การกระทำทางใจ^{๒๑}

ในบรรดากรรมทั้งสามนี้ มโนกรรมเป็นกรรมที่สำคัญที่สุดในทางพระพุทธศาสนา เพราะเมื่อจิตเกิดขึ้น อันส่งผลจากการกระทบกับโลกภายนอกและการรับรู้ การกระทำกรรมซึ่งหมายถึง การกระทบกับสิ่งนอกกาย เช่น ผู้อื่น – สิ่งอื่น – สังคม อย่างมีเจตน์จำนงย่อมก่อให้เกิดการรับรู้ขึ้นแก่จิต และจิตย่อมทวนระลึกถึงกรรมนี้อยู่เสมอ การทวนระลึกอย่างนี้เองทำให้จิตเกิดมีลักษณะพิเศษขึ้นตรงกับกรรมนั้น และเราจึงว่ากรรมปรุงแต่งจิต กรรมใดในลักษณะใด ลักษณะหนึ่งถูกกระทำเป็นการยึดถือกรรมนั้น ย่อมสร้างลักษณะอันแน่นอนที่ตรงกับกรรมนั้นให้แก่จิต จิตจึงไม่ใช่ตนเองหากเกี่ยวพันอยู่กับกรรมเป็นผลของกรรม ฉะนั้น การแก้จิตจึงหมายถึงการแก้กรรม – การแก้ภาวะทางวัตถุ อันเป็นเหตุของมันนั่นเอง

ฉะนั้น กรรมชั่วจึงก่อให้เกิดความชั่วและกรรมดีก่อให้เกิดความดี กรรมเพื่อมหาชนก่อให้เกิดจิตอันเปี่ยมด้วยเกียรติ กรรมที่เอารัดเอาเปรียบก่อให้เกิดจิตเอารัดเอาเปรียบ วิกรรมก่อให้เกิดจิตนักรบ กรรมในการชวนขวนขวายศึกษาและค้นคว้าวิชาการก่อให้เกิดจิตนักศึกษา กรรมเพื่อความหลุดพ้นก่อให้เกิดจิตที่หลุดพ้น^{๒๒} และความดี ความชั่ว เมื่อกล่าวโดยละเอียดออกไปอีกสามารถแบ่งแยกได้ ดังต่อไปนี้

อกุศลกรรมบถ หมายถึง ทางแห่งกรรมที่เป็นอกุศล ทางแห่งกรรมชั่ว หรือทางแห่งการกระทำที่ไม่ดี ซึ่งจะนำไปสู่ทุกขี เมื่อได้ทำไปแล้วย่อมก่อให้เกิดโทษเป็นความฉิบหาย ไม่นำมาซึ่งประโยชน์ที่สร้างสรรค์อันจะก่อให้เกิดแก่ตนเองและสังคม แต่กลับเป็นไปในทางที่จะ

^{๒๑} ม.ม. (บาลี) ๑๓/๒๒๘/๒๖๗.

^{๒๒} สมังกร บุราวาศ, **พุทธปรัชญา**, (กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์สยาม, ๒๕๔๔), หน้า ๑๕๘.

ทำลายตนเองและบุคคลอื่น หากความดีไม่ได้ มีแต่ความชั่วร้ายเกิดขึ้นทุกแห่งหน อกุศลกรรมบถ ๑๐ ประการ เมื่อว่าตามทวารหรือทางที่ทำความดีเป็น ๓ อย่าง

๑. กายทุจริต หมายถึง การประพฤติชั่วหรือการทำความชั่วทางกาย เป็นกรรมชั่วที่เกิดทางกาย มีอยู่ ๓ อย่าง คือ

- ๑.๑ ปาณาติบาต คือ การฆ่าสัตว์ทั้งหลายรวมทั้งมนุษย์ด้วย
- ๑.๒ อทินนาทาน คือ การลักขโมย ถูเอาสิ่งของที่เจ้าของไม่ให้
- ๑.๓ กามเมสุ มิจฉจาร คือการประพฤติผิดในกาม

๒. วจีทุจริต หมายถึง การประพฤติชั่วด้วยวาจา มีอยู่ ๔ อย่าง คือ

- ๒.๑ ผรุสวาจา คือ การพูดคำหยาบ พูดไม่ไพเราะ
- ๒.๒ ปิสฺสูววาจา คือ การพูดต่อเสียด
- ๒.๓ สัมผัสฺปปลาวาจา คือ การพูดเพื่อจ้อเหลวไหล
- ๒.๔ มุสสาวาท คือ การพูดเท็จ หรือ พูดโกหก

๓. มโนทุจริต หมายถึง ความประพฤติชั่วทางใจ มีอยู่ ๓ อย่าง คือ

- ๓.๑ พยาบาท คือ การพยาบาทปองร้ายผู้อื่น
- ๓.๒ อภิชฌา คือ การคิดโลภอยากได้ของผู้อื่นมาเป็นของตน
- ๓.๓ มิจฉาทิฏฐิ คือ ความเห็นผิดจากทำนองคลองธรรม^{๒๓}

กุศลกรรมบถ หมายถึง ทางแห่งกรรมดี ทางแห่งกรรมที่เป็นกุศล กรรมอันดีที่จะนำทางไปสู่สุคติ กรรมที่เป็นทางดีอันเป็นกุศล เป็นหนทางแห่งการสร้างสมความดี กุศลกรรมบถ ท่านก็กล่าวการเกิดขึ้นจากทวาร ๓ เหมือนกัน คือ

๑. กายสุจริต หมายถึง การประพฤติชอบด้วยกาย อันเป็นไปด้วยการกระทำที่เกิดขึ้นทางกายมีอยู่ ๓ อย่าง คือ

- ๑.๑ ปาณาติปาตา เวรมณี หมายถึง เจตนางดเว้นจากการฆ่าสัตว์ หรือ เบียดเบียนสัตว์

^{๒๓} ม.ม. (ไทย) ๑๓/๕๓/๕๕.

๑.๒ อทินนาทานา เวรมณี หมายถึง เจตนาวงเว้นจากการลักทรัพย์ที่เจ้าของมิได้ให้

๑.๓ กามสุ มิจฺฉาจารา เวรมณี หมายถึง เจตนาวงเว้นจากการประพฤติดิในกาม

๒. วีสุจริต หมายถึง การประพฤดิชอบด้วยวาจา หรือ การประพฤดิชอบทางวาจา อันได้แก่การพูดจาปราศรัยกันในทางที่ดี ที่ชอบ มีอยู่ ๔ อย่าง คือ

๒.๑ ผรุสวาจา เวรมณี หมายถึง เจตนาวงเว้นจากการพูดคำหยาบ

๒.๒ ปิสฺฐวาจา เวรมณี หมายถึง เจตนาวงเว้นจากการพูดคำต่อเสียด

๒.๓ สัมผัสฺปฺลาปวาจา เวรมณี หมายถึง เจตนาวงเว้นจากการพูดเพื่อเจ้อเหลวไหล

๒.๔ มุสฺสาวาทา เวรมณี หมายถึง เจตนาวงเว้นจากการพูดเท็จ

๓. มโนสุจริต หมายถึง การประพฤดิชอบด้วยใจ หรือการประพฤดิชอบทางใจ อันประกอบด้วยเหตุ ๓ อย่าง คือ

๓.๑ อพฺยาบาท หมายถึง การไม่คิดพยาบาทปองร้ายผู้อื่น

๓.๒ อนภิชฺฉา หมายถึง การไม่คิดโลภอยากได้สิ่งของของผู้อื่น

๓.๓ สัมมาทิฏฺฐิ หมายถึง ความเห็นชอบตามทำนองคลองธรรมว่า การทำดีย่อมได้รับผลดี การทำชั่วย่อมได้รับผลชั่ว เป็นต้น^{๒๔}

การกระทำที่จัดเป็นกรรมนั้น จะต้องเป็นการกระทำที่ประกอบด้วยเจตนาหรือความจงใจ การกระทำใดเกิดขึ้นหรือกระทำลงไปโดยปราศจากเจตนา ไม่จัดว่าเป็นกรรม แต่เรียกว่า กิริยา เป็นการกระทำของพระอรหันต์เท่านั้น^{๒๕} จะเห็นได้ว่า ตัวเจตนามีบทบาทสำคัญยิ่งที่จะกำหนดชีวิตให้ดี หรือ ไม่ได้ ด้วยตัวเจตนา นี้จึงจัดว่าเป็นกรรมที่สมบูรณ์ด้วยความดี หรือความชั่วที่จะส่งผลต่อผู้กระทำให้ได้รับผลจากเจตนา นั้น ทั้งนี้ กายกรรม วชิกรรมและมโนกรรมจึงเป็นมูลเหตุแห่งการเวียนว่ายตายเกิด รับผิดชอบต่อสิ่งที่ตนเองได้กระทำไปแล้วอย่างไม่มีวันหลีกเลี่ยงได้ เมื่อเป็น

^{๒๔} อังคิก. (ไทย) ๒๐/๒/๑๔๑.

^{๒๕} อ้างแล้ว.

เช่นนี้ เราไม่อาจที่จะปฏิเสธผลของการกระทำที่จะส่งผลต่อเราเองได้ อันเป็นผลมาจากกรรม ๒ , ๓, อกุศลกรรมบถ ๑๐, และกุศลกรรมบถ ๑๐ ดังประการที่ได้กล่าวมาแล้ว จึงได้ส่งผลต่อเนื่องจากการกระทำนั้นออกมาเป็นผลกรรมที่ต่างๆ กัน จุดดั่งพระพุทธพจน์ที่ทรงตรัสไว้ว่า “บุคคลหว่านพืชเช่นใด ย่อมได้รับผลเช่นนั้น ผู้ทำดี ย่อมได้ดี ผู้ทำชั่ว ย่อมได้ชั่ว”^{๒๖}

จึงตัดสินใจได้ว่า ตามหลักพระพุทธศาสนา การวินิจฉัยความดี ความชั่ว พิจารณาจากแรงกระตุ้นภายในจิตใจให้เกิดการกระทำนั้นๆ (เจตนา) ว่าเป็นฝ่ายดี หรือฝ่ายชั่ว หากเป็นฝ่ายดี การกระทำนั้นก็มีความดี ถ้าเป็นฝ่ายชั่วการกระทำนั้นก็มีความชั่ว โดยนัยนี้ ความดี ความชั่ว จึงมีค่าในตัวมันเอง สังคมจะบัญญัติหรือนมนุษย์จะตัดสินใจว่าถึงนั้นสิ่งนี้เป็นความดี ความชั่ว หรือไม่ก็ตาม ความดี ความชั่วก็เป็นไปตามกระบวนการของกรรมนิยาม หรือกระบวนการของเหตุและผลของมันเอง ดังนั้น หลักกรรมนิยามก็เป็นกระบวนการที่อยู่ในกระแสของปฏิกิจสมบูรณ์ของตนเอง หลักกรรมของพระพุทธศาสนาจึงเป็นสังขธรรมสากลไม่ขึ้นกับกาล สถานที่และบุคคล^{๒๗} ฉะนั้น มนุษย์จึงไม่สามารถที่จะหลีกเลี่ยงการกระทำที่เป็นกุศลหรืออกุศลโดยมีเจตนาเป็นเหตุปัจจัยอันจะส่งผลต่อตนเองและผู้อื่น

๒.๔. เจตนา กับ ผลการกระทำ

การกระทำกับเจตนา ในพระพุทธศาสนาเชื่อว่า “การกระทำจะสมบูรณ์ด้วยเหตุผลใดจะต้องมีเจตนา” อันหมายความว่า เจตนาดี ผลย่อมดี เจตนาไม่ดี ผลย่อมไม่ดี ระหว่างเหตุกับผลจะต้องสัมพันธ์กันเสมอ และเหตุกับผลจะต้องต่อเนื่องกันจากอดีต ปัจจุบัน และอนาคตเช่นนี้เรื่อยไป การกระทำ (กรรม) ในอดีตส่งผลมายังปัจจุบัน และการกระทำในปัจจุบันก็สามารถส่งผลอนาคตด้วย บางครั้งบุคคลทำความชั่วในปัจจุบันอาจจะยังไม่ได้รับผลชั่ว นั่นก็เพราะพลังแห่งความดีหรือกุศลในอดีตยังมีพลังอยู่ เขาจึงยังไม่เสวยกรรมชั่วนั้น หรือบางทีแม้จะทำความชั่วในปัจจุบัน ผลอาจไม่ได้รับในปัจจุบันก็ได้ เพราะพลังแห่งความดียังมีอิทธิพลอยู่ แต่อาจจะได้รับผล

^{๒๖} ส.ส. (ไทย) ๑๕/๕๐๓/๓๑๖-๓๑๗.

^{๒๗} พระมหาณรงค์ กนฺตสีโล, จุดเด่นของพระพุทธศาสนา, (เชียงใหม่ : ตรี โอ แอดเวอร์ไทซิ่ง แอนด์มีเดียจำกัด), หน้า ๑๐๕.

ในอนาคตก็ได้ ย่อมเป็นการแน่นอนที่ว่า ใครทำกรรมเช่นไร ย่อมได้รับผลเช่นนั้น ไม่เร็วก็ช้า
ดังนั้น ในพระพุทธศาสนา การกระทำ (กรรม) จะให้ผลสมบูรณ์จะต้องอาศัยเหตุปัจจัยเหล่านี้ คือ

๑. ปัจจัยในอดีต นั่นก็คือ ถ้าเราสร้างสมบารมี หรือคุณความดีไว้มาก ก็ย่อมที่จะ
ประสบแต่ความสุข สวัสดิ์ ความสุข ความสบายอยู่ได้ เพราะบารมีหรือความดีนั้นยังคุ้มครองอุปถัมภ์
อยู่ เขาก็ยังไม่เดือดร้อน

๒. ปัจจัยในปัจจุบัน จะเห็นได้จากบางคนบารมีไม่เคยสร้าง ทางกุศลไม่เคยทำ แต่
มีความสุขสบายได้ เพราะอยู่ในตระกูลที่ดี มีผู้อุปถัมภ์บำรุงเลี้ยงอย่างผาสุก ถ้ายังเคยสร้างบารมี
หรืออกุศลไว้ในอดีต และเกิดในตระกูลที่ดีแล้ว ยิ่งมีความสุขสบายมากขึ้น^{๒๘}

พุทธศาสนายอมรับว่า เจตนาดีหรือร้ายเป็นอีกประการหนึ่งที่มีผลต่อการตัดสินใจว่า
การกระทำนั้นถูกหรือผิด เพราะพุทธปรัชญาเห็นว่า กรรมกับเจตนาเป็นสิ่งเดียวกัน คำว่าเจตนา
นั้นมีความหมาย ๒ นัย คือ หมายถึงความตั้งใจ และหมายถึงแรงจูงใจ ดังนั้น เมื่อพูดถึงเจตนา
ย่อมหมายถึงแรงจูงใจด้วย เพราะเป็นไวกพจน์ซึ่งกันและกันในทัศนะของพุทธปรัชญา นอกจากจะ
เห็นว่า การกระทำนั้นคือเจตนาแล้วยังอธิบายความหมายของเจตนาเพิ่มเติมว่า หมายถึง ความตั้งใจ
ชวนชวนในการกระทำ มีลักษณะแห่งความตั้งใจที่จะทำกิจของตนและผู้อื่นให้สำเร็จ และการ
กระทำทุกอย่างนั้นย่อมมีเจตนาเป็นที่ตั้งเสมอ^{๒๙} การให้ผลของกรรมในหลักธรรมของ
พระพุทธศาสนานั้นมีความละเอียดซับซ้อน การที่จะเข้าใจถึงเรื่องนี้อย่างชัดเจนจะต้องพิจารณาหา
เหตุปัจจัยหลายอย่าง และต้องอาศัยเวลาทั้งระยะยาวและระยะสั้น

พระพุทธองค์ตรัสเรื่องเหตุเกิดของกรรมและที่ที่กรรมให้ผล แก่ภิกษุทั้งหลาย ว่า

ภิกษุทั้งหลาย เหตุให้เกิดกรรม ๓ ประการเป็นไฉน ? ได้แก่ โลภะ ๑ โทสะ ๑
โมหะ ๑ เป็นเหตุเพื่อความเกิดขึ้นแห่งกรรมทั้งหลาย

กรรมที่ถูกโลภะครอบงำ เกิดแต่โลภะ มีโลภะเป็นเหตุ มีโลภะเป็นแดนเกิด ... กรรม
ที่ถูกโทสะครอบงำ เกิดแต่โทสะ มีโทสะเป็นเหตุ มีโทสะเป็นแดนเกิด ... กรรมที่ถูกโมหะ

^{๒๘} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๓๓-๑๓๔.

^{๒๙} พระมหาวิโรจน์ วิโรจโน (พาทา), “การศึกษาวิเคราะห์แนวความคิดเรื่องประโยชน์นิยมใน
พุทธปรัชญาเถรวาท”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสนดรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราช
วิทยาลัย, ๒๕๔๓), หน้า ๑๔๕.

ครอบงำ เกิดแต่โมหะ มีโมหะเป็นเหตุ มีโมหะเป็นแดนเกิด ย่อมให้ผลในที่สุดที่อรรถภาพของเราบังเกิด, กรรมนั้นให้ผล ณ ที่ใด เขาย่อมแสวงวิบากของกรรมนั้น ณ ที่นั้นๆ ในปัจจุบัน (ทิฏฐฐวธมฺเม) หรือ ในที่ที่ที่เกิด (อุปฺปะชฺเช วา) หรือในลำดับต่อไป (อปฺเป วา ปฺริยาย)^{๓๐} อันมีกระบวนการของการให้ผลของกรรม

การกระทำที่ประกอบด้วยเจตนา ดีก็ตาม ชั่วก็ตาม ในที่นี้หมายถึงกรรมประเภทต่างๆ พร้อมทั้งเกณฑ์เกี่ยวกับการให้ผลของกรรมเหล่านั้น กรรมทั้ง ๑๒ ประเภท หากคำนึงถึงเวลาที่ให้ผลก็แบ่งเป็น ๓ อย่างคือ อดีตกรรม ปัจจุบันกรรมและอนาคตกรรม อดีตกรรมคือกรรมที่เคยทำไว้ในอดีตชาติส่งผลมายังปัจจุบันชาติ ส่วนปัจจุบันกรรมก็ได้แก่การกระทำในชาติปัจจุบันและก็ได้ผลในปัจจุบันเช่นกัน ส่วนกรรมใดที่ยังให้ผลไม่หมดหรือยังไม่ทันให้ผล ก็จะเป็นอนาคตกรรมให้ผลในชาติหน้าต่อไป ความจริงอดีตกรรม ปัจจุบันกรรมและอนาคตกรรม เป็นเรื่องเนื่องกันหมด โดยมีปัจจุบันกรรมเป็นตัวเชื่อมกล่าวคือ ปัจจุบันกรรมนอกจากจะให้ผลในปัจจุบันแล้ว ยังส่งผลไปยังชาติหน้าเป็นอนาคตกรรม แต่กาลผ่านไป ปัจจุบันกรรมก็กลายเป็นอดีตกรรม ส่วนอนาคตกรรมที่จะเข้ามาแทนที่เป็นปัจจุบันกรรม และส่งผลไปยังอนาคตกรรมอีก ดังนั้นอดีต ปัจจุบันและอนาคต จึงเกี่ยวโยงวนเวียนกันอยู่อย่างนี้ ดังนั้นในทางพระพุทธศาสนาจึงไม่สอนให้คนสยบกับชะตากรรมอันด้อยค่าของตน แต่ให้ใช้สติปัญญาและความพยายามแก้ไขชะตากรรมที่ไม่ดีให้กลับมากในทางดีอย่างคนเกิดมายากจน ถ้าเขาใช้สติปัญญาและความพยายามประกอบอาชีพก็อาจร่ำรวยได้ แต่ตรงกันข้ามคนที่เกิดม่าร่ำรวย หากประพฤติดัวไม่ดีมีว่ฒมกับอบายมุขก็กลับยากจนได้เช่นกัน ดังนี้ เป็นต้น ดังนั้นปัจจุบันกรรมจึงสำคัญมาก อนึ่ง กรรมมีมากมายและต่างก็ให้ผล ดังนั้นผลของกรรมจึงสลับซับซ้อนยิ่งนัก ดูเจ็ดค้ำยที่ปนกันยุ่งหรือหลวมุงกระต่ายที่พันกันยุ่งนังหาดันและปลายไม่พบ จึงพันวิสัยของคนทั่วไปที่จะรู้ได้ จะมีแต่พระพุทธเจ้าเท่านั้นที่ทรงทราบ ดังที่พระพุทธเจ้าทรงตรัสถึงอินฺไดย ๔ คือ พุทฺทวิสัย ฆานวิสัย กรรมวิสัย และโลกวิสัย ว่าเป็นเรื่องสลับซับซ้อนลุ่มลึกยิ่งนัก บุคคลไม่ควรคิด เพราะถึงอย่างไรก็ไม่รู้หมด จินคิดไปก็เป้นบ้ำ ทางพระพุทธศาสนาถือว่ากรรมนี้แหละ มีบทบาทมากที่สุดต่อทุกชีวิต ทุกอย่างเป็นไปตามกรรม จึงเรียกว่า กรรมลิขิต ส่วนผู้ที่ลิขิตกรรม ก็คือตัวเราเอง เพราะเราเป็นผู้กระทำความกรรม และกรรมที่เรากระทำลงไป ก็จะมีตอบสนองเราเช่นกัน อย่างเราเป็นนายของคำพูด แต่เมื่อพูดออกไปแล้ว คำพูดนั้นแหละเป็นนายเรา

^{๓๐} ๐ง.ตัก. (ไทย) ๒๐/๔๓๓/๑๖๐.

เมื่อกรรมมีความสำคัญมาก สิ่งก็ตามมาก็คือการพึ่งตนเอง การช่วยตัวเอง เพราะตัวเราเป็นผู้กระทำความกรรม ดังนั้น ตัวเราจึงเป็นผู้บันดาลทุกอย่าง ไม่ว่าจะในด้านเจริญหรือด้านเสื่อม นรกหรือสวรรค์ให้แก่ตัวเอง หรือทุกอย่างอยู่ในมือของเรา ตัวเราจึงเป็นผู้ลิขิตชะตาให้กับตัวเอง ตลอดทั้งการยกระดับจิตใจให้สูงขึ้นไปตามลำดับจนสิ้นกิเลส เป็นพระอรหันต์ ก็ล้วนแต่เป็นเรื่องที่ตัวเองต้องทำขึ้นทั้งสิ้น ผู้อื่นตลอดถึงเทพเจ้าก็ไม่อาจบันดาลให้เราได้ เพราะถ้าคนสามารถได้มาซึ่งสิ่งที่ปรารถนาโดยการบวงสรวงอ้อนวอน ทุกคนก็ได้สิ่งปรารถนาด้วยกันหมด เพราะแต่ละคนก็ถนัดในการบวงสรวงอ้อนวอนอยู่แล้ว ดังที่พระพุทธเจ้าทรงตรัสไว้ว่า สิ่งที่น่าปรารถนาน่าพอใจ ๕ อย่างคือ อายุ วรรณะ สุขะ ยศ สวรรค์ ไม่อาจได้มาด้วยการวิงวอน เพราะถ้าวิงวอนเอาได้ จะมีใครเสื่อมจากสิ่งที่ปรารถนาเล่า ดังนั้นผู้ปรารถนาจะได้อะไรก็ไม่ควรเสียเวลาอ้อนวอน แต่พึงลงมือกระทำเพื่อให้ได้สิ่งเหล่านั้น ด้วยเหตุนี้ทางศาสนาพุทธจึงเน้นถึงการพึ่งตนเอง ใช้ความเพียรพยายามไปให้ถึงจุดหมายด้วยตัวเอง แม้พระพุทธเจ้าก็ทรงสอนว่า พระองค์ช่วยได้แต่คอยบอกทางให้เท่านั้น โดยทรงมอบธรรมให้เป็นเครื่องนำทาง ส่วนการเดินทางไปทางไหนอย่างไรก็เป็นเรื่องที่ต้องทำเอาเอง ดังที่พระองค์ทรงตรัสว่า เรื่องต่างๆ ท่านต้องทำด้วยตัวเอง พระตถาคต เป็นเพียงผู้ชี้ทางให้เท่านั้น

พระพุทธองค์ได้ทรงตรัสยืนยันว่าผลของกรรมมีจริงโดยได้สรุปดังต่อไปนี้

๑. มีอายุน้อย เพราะฆ่าสัตว์ มีอายุยืน เพราะไม่ฆ่าสัตว์
๒. มีโรคน้อย เพราะไม่เบียดเบียนสัตว์ มีโรคนาน เพราะเบียดเบียนสัตว์
๓. มีผิวพรรณงาม เพราะมักโกรธแค้นพยายาม มีผิวพรรณดี เพราะมักไม่โกรธแค้นพยายาม
๔. มีศักดิ์ต่ำ เพราะมักริษยา มีศักดิ์สูง เพราะไม่มักริษยา
๕. มีโภคทรัพย์น้อย เพราะไม่เอื้อเฟื้อเจือจาน มีโภคทรัพย์มาก เพราะรู้จักเอื้อเฟื้อเจือจาน
๖. เกิดในตระกูลต่ำ เพราะกระด้างถือตัวไม่รู้จักอ่อนน้อม เกิดในตระกูลสูงเพราะไม่กระด้างไม่ถือตัว รู้จักอ่อนน้อม

๗. มีปัญญาทึบ เพราะไม่ได้ถามหรือแสวงหาความรู้ มีปัญญามาก เพราะรู้จักใ้ถามและแสวงหาความรู้^{๓๑}

พระพุทธองค์ทรงแสดงเรื่องกรรมและผลของกรรมแก่พระอานนท์ว่า มีบุคคลผู้ที่จะต้องได้ผลกรรมอยู่ ๔ ประเภท คือ

๑. ผู้ทำชั่วทางกาย วาจา ใจ ตายไปแล้ว ตกนรกก็มี เพราะบุคคลประเภทนี้ ได้ทำกรรมชั่วต่อเนื่องกันมา ตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน ขณะดับจิตนึกถึงกุศลกรรมนั้น ตายไปแล้วจึงไปเกิดในนรก

๒. ผู้ทำชั่วทางกาย วาจา ใจ ตายไปแล้วไปเกิดในสวรรค์ก็มี เพราะบุคคลประเภทนี้ ทำกุศลกรรมไว้บ้างในอดีต เมื่อจะดับจิตนึกถึงกุศลกรรมนั้น ตายแล้วจึงได้ไปเกิดในสุคติโลกสวรรค์

๓. ผู้ทำสุจริตทางกาย วาจา ใจ เมื่อสิ้นชีพแล้วไปสวรรค์ก็มี เพราะบุคคลประเภทนี้ ทำความดีติดต่อกันมาตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน ขณะดับจิตนึกถึงกุศลกรรมนั้น ตายแล้วจึงไปเกิดในสุคติโลกสวรรค์

๔. ผู้ทำสุจริต ทางกาย วาจา ใจ ตายไปแล้วไปเกิดในนรกก็มี เพราะบุคคลประเภทนี้ทำความชั่วไว้บ้างในอดีต ขณะดับจิตนึกถึงอกุศลกรรมนั้น ตายแล้วจึงไปเกิดในนรก^{๓๒}

และในอรรถกถาธรรมบท ก็ได้ยืนยันว่า กรรมและผลกรรมมีจริงด้วยกันทั้งนั้น เช่น เรื่องจักขุบาลเล่าว่า พระรูปหนึ่ง ชื่อจักขุบาล ทำความเพียรเพื่อบรรลุธรรม จนตาบอดทั้งสองข้างพร้อมๆ กับสำเร็จพระอรหันต์ พระพุทธองค์ทรงแสดงว่า นี่เป็นผลของกรรมอันมีในชาติก่อนที่พระจักขุบาลเป็นหมอประกอบยาแก้งทำให้คนป่วยตาบอด เพราะคนป่วยบิดพลิ้วไม่จ่ายค่ายา อีกเรื่องหนึ่ง คือ จุนทสุกริกะเล่าว่า ชายคนหนึ่งชื่อจุนทะ มีอาชีพฆ่าหมูขาย คราวหนึ่งป่วยหนักลงคลานสี่ขา ร้องครวญครางเสียงเหมือนหมู ดังนี้เป็นต้น ฉะนั้น เรื่องกรรมในพุทธปรัชญาอาจจะสรุปลงได้ในพระพุทธพจน์ที่ทรงตรัสไว้ในมัชฌิมนิกายว่า “กรรมย่อมจำแนกสัตว์ไว้แล้ว

^{๓๑} ๑. จตุกก. (ไทย) ๒๑/๑๕๗/๒๗๕-๒๗๕.

^{๓๒} ม.อ. (บาลี) ๑๔/๖๐๓-๖๑๐/๓๘๕-๓๘๕.

และประณีต”^{๓๓} และในขุททกนิกายว่า “สัตว์โลกย่อมเป็นไปตามกรรม”^{๓๔} ดังนี้ สมดังพระพุทธพจน์ที่ทรงตรัสไว้ว่า

ก็บุคคล ทำกรรมใดด้วยกาย ด้วยวาจา หรือด้วยใจ กรรมนั้นแหละเป็นของเขา และเขาย่อมพาเอากรรมนั้นไป อนึ่งกรรมนั้นย่อมติดตามเขาไป เหมือนเงาติดตามคนฉะนั้น

ฉะนั้น บุคคลควรทำกรรมดี สิ่งสมถึ่ที่เป็นประโยชน์ภายหน้า กรรมดีทั้งหลายย่อมเป็นที่พึงของสัตว์ทั้งหลายในโลกหน้า^{๓๕}

การให้ผลของกรรมดำเนินไปตามกฎของมันเอง ไม่มีใครบังคับ ไม่อยู่ใต้อาณัติหรือการบังคับของใคร บางคนมีความเข้าใจว่า เมื่อกรรมตามให้ผลทันแล้ว ทำให้ชีวิตหันเหไปในทิศทางที่เลวร้าย บีบคั้น เดือดร้อน หรือประสบโชคดีมีสุข ไร้ทุกข์มาเบียดเบียน เป็นผลมาจากเทพเจ้าบันดาล หรือพรหมลิขิต จึงไม่คิดที่จะแก้ไข ปล่อยให้เป็นไปตามยถากรรม ถือว่ามีความเข้าใจเรื่องกรรมและผลของกรรมที่ปราศจากเหตุผล ไม่ดำเนินไปตามหลักของกรรมนิยาม ตามแนวคิดของพระพุทธศาสนาเชื่อในหลักของเหตุผลที่ว่า ใครทำกรรมอย่างใด ย่อมได้รับผลอย่างนั้น

เพราะฉะนั้น การพิจารณาผลกรรมจากจุดที่ตนเองกำลังประสบอยู่เพียงด้านเดียว ยังไม่เพียงพอที่จะตัดสินว่า สิ่งนี้เป็นผลของกรรมเช่นนั้น หรือเหตุ นั้นเป็นผลของกรรมเช่นนั้น แต่สิ่งที่สามารถกำหนดได้อย่างแน่นอนก็คือ กรรมแต่ละอย่างที่บุคคลทำไปแล้ว มีผลสะท้อนกลับมาสนองต่อผู้กระทำเสมอไม่ช้าก็เร็ว เมื่อว่าโดยกาลให้ผลของกรรมต่างๆ ให้สั้น เข้ามา จึงมีลักษณะการให้ผลอยู่ ๒ ลักษณะ คือ

๑. ผลกรรมภายใน เป็นผลกรรมที่สะท้อนออกมาในรูปของความรู้สึกนึกคิด ซึ่งเกิดขึ้นทันทีแก่จิตใจของผู้ที่ทำการม เช่น ผู้ทำการมชั่ว จิตใจจะเศร้าหมอง เดือดร้อน ทุรนทุรยสุขภาพจิตต่ำลง เป็นการหล่อหลอมหรือสร้างอุปนิสัยที่ไม่ดีแก่ตนเอง เป็นไปเพื่อพอกพูนกิเลสทำลายตนเองและสังคม ในทางตรงกันข้าม ถ้าทำกรรมดี ก็จะมีสติที่แจ่มใส ผ่องใส ชุ่มเย็นสงบ คุณภาพของจิตสูงขึ้น เป็นการหล่อหลอมหรือสร้างอุปนิสัยที่ดีงามแก่ตนเอง เป็นไปเพื่อสร้างสรรค์ประโยชน์แก่ตนเองและสังคมเช่นเดียวกัน ผลกรรมที่เกิดขึ้นภายในนี้สามารถ

^{๓๓} ม.อ. (บาลี) ๑๔/๖๑๐/๓๘๕.

^{๓๔} ขุ.ส. (บาลี) ๒๕/๓๘๒/๔๕๗.

^{๓๕} ส.สพ. (บาลี) ๑๕/๓๘๒/๑๓๐.

พิสูจน์หลักกรรมได้เป็นอย่างดี การทำความดีหรือความชั่วแม้จะไม่มีใครเห็น ไม่มีใครรู้ แต่เจ้าของกรรมนั่นเองย่อมทราบดีกว่าคนอื่น ๆ ผลภายในจึงเกิดขึ้นที่จิตใจโดยตรง เพราะว่าจิตใจเป็นจุดเริ่มต้นแห่งการทำทั้งกรรมดีและกรรมชั่ว

๒. ผลกรรมภายนอก เป็นผลกรรมที่ตนเองและคนอื่น ๆ มองเห็นได้ง่าย เพราะมันปรากฏออกมาเป็นวัตถุสิ่งของ สิ่งสมมติทั้งหลาย หรือโลภธรรมทั้งฝ่ายที่เป็นอิฏฐารมณ์คือฝ่ายที่น่าปรารถนา เช่น ลาภ ยศ สุข สรรเสริญ ความเพลิดเพลิน ความมีหน้ามีตาในสังคม ความมีทรัพย์สินเงินทองใช้ไม่ขาดมือ เป็นต้น ส่วนฝ่ายที่เป็นอนิฏฐารมณ์ คือ ความเสื่อมลาภ เสื่อมยศ ประสบทุกข์ ถูกนิทาว่าร้าย ความเจ็บป่วย ความพลัดพลาดจากภัยชนของตนเอง เช่น มารดา บิดา เป็นต้น ^{๓๖}

จะเห็นได้ว่า คนที่ทำกรรมไปแล้ว วิบากแห่งผลกรรมสั่งสมอยู่ในจิตของตน เมื่อสั่งสมมากเข้า ถึงเวลาที่วิบากกรรมจะให้ผลเสียครั้งหนึ่งก่อน สมมติว่าทำกรรมชั่ววิบากของกรรมชั่วที่มีอยู่ในสันดานจะเป็นสิ่งบันดาลโดยจงใจให้บุคคลนั้นพุดคิด หรือทำสิ่งใดสิ่งหนึ่งอันจะนำไปสู่ผลร้ายนั้นๆ ถ้าเป็นกรรมดีก็มีผลตรงกันข้าม คือวิบากของกุศลธรรมอันมีอยู่ในสันดานจะเป็นสิ่งบันดาล โดยจงใจให้ผู้นั้นพุด คิด หรือทำสิ่งใดสิ่งหนึ่งอันจะนำไปสู่ผลดีนั้นๆ วิบากแห่งกรรมจึงเป็นสิ่งที่ไม่เห็นตัวที่น่ากลัวที่สุด^{๓๗} ผลของการกระทำเป็นสิ่งที่คนเราไม่สามารถหลีกเลี่ยงได้เลย ไม่ว่าจะป็นกรรมดีหรือกรรมชั่ว วิบากกรรมนั้นย่อมติดตามตัวผู้ทำกรรม ซึ่งมีความเกี่ยวเนื่องกันไปอย่างไม่ขาดสายตลอดกาลนาน ก็เพราะในเมื่อบุคคลนั้นยังมีกรรมดีหรือกรรมชั่วอยู่ ดังพระพุทธองค์ ตรัสว่า

“ กมฺมํ สตุเต วิภชติ ยทิทํ หีนปฺปณฺีตตาย ...

กรรมย่อมแยกจำแนกสัตว์ คือ ให้ ترامแลประณิต ^{๓๘}

ยาทิสํ วปเต พิชํ ตาทิสํ ลภเต ผลํ

กฺลฺยาณการี กฺลฺยาณํ ปาปการี จ ปาปกํ ...

^{๓๖} วคิน อินทสระ, หลักกรรมและการเวียนว่ายตายเกิด, (กรุงเทพฯ : เรือนธรรม, ๒๕๔๖), หน้า ๑๒ - ๑๔.

^{๓๗} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๓๐.

บุคคลหว่านพืชเช่นใด ย่อมได้รับผลเช่นนั้น ผู้ทำกรรมดี
 ย่อมได้รับผลดี ผู้ทำกรรมชั่ว ย่อมได้รับผลชั่ว”^{๓๕}

๒.๕. อิศระภาวะของเจตนา

มนุษย์โดยทั่วไปเป็นสัตว์ที่มีความคิดในการริเริ่มที่จะทำสิ่งหนึ่งสิ่งใด แต่ในการที่มนุษย์จะทำอะไรลงไปนั้น มนุษย์สามารถที่จะทำสิ่งต่าง ๆ นั้น ได้โดยอิสระได้อย่างแท้จริงหรือไม่ หรือว่ามนุษย์ถูกอะไรบางอย่างมาบีบคั้นให้ทำบางสิ่งบางอย่างมาบังคับ บีบคั้นให้กระทำกรณันั้นๆ สถานะเช่นนี้พุทธปรัชญาเถรวาทถือว่าผู้นั้นยังไม่มีอิสระอย่างแท้จริง ในเมื่อการกระทำนั้นยังหวังสิ่งตอบแทนอยู่ ไม่ว่าจะเป็นสิ่งที่ดี หรือสิ่งที่ไม่ดีก็ตาม แต่ภาวะที่พุทธปรัชญากล่าวถึงความ เป็นอิสระแก่นั่น เป็นเพราะมนุษย์เรามีภาวะทางเจตนาที่รับรู้อารมณ์ต่างๆ แล้วพิจารณาจะเกิด ปัญญาที่เห็นตามความเป็นจริง รู้เท่าทันสังขาร เมื่อเป็นเช่นนี้จิตจึงพ้นจากอำนาจการครอบงำของ กิเลส ดังคำอธิบายสถานะเช่นนี้ว่า “จิตที่ปัญญาบ่มงอมแล้ว ย่อมหลุดพ้นจากอาสวะทั้งหลาย”^{๔๐} หรือ “เมื่อเธอรู้อย่างนี้ จิตย่อมหลุดพ้นแม้จากกามาสวะ จิตย่อมหลุดพ้นแม้จากภาสวะ จิตย่อม หลุดพ้นแม้จากอวิชชาสวะ”^{๔๑} ลักษณะอีกด้านหนึ่งของความเป็นอิสระ ในเมื่อมนุษย์ไม่ถูกกิเลส ครอบงำ ก็คือ การไม่ตกไปเป็นทาสของอารมณ์ที่เข้ายวน หรือยั่ว ที่เรียกว่า อารมณ์เป็นที่ตั้ง ของราคะ หรือ โภคะ โทสะและโมหะ^{๔๒} เป็นเพราะจิตปราศจากราคะ โทสะ โมหะแล้ว ยิ่งไป กว่านั้น ยังมีผลที่สืบเนื่องมาจากความปราศจากราคะ โทสะ โมหะต่อไปอีกชั้นหนึ่งก็คือ ทำให้ไม่ มีความหวาดเสียว สะดุ้ง สะท้าน หวั่นไหว^{๔๓} นอกจากนี้ที่จะไม่มีเหตุที่ทำให้ทำความชั่วเสียหายที่

^{๓๕} ม.อ.(ไทย) ๑๔/๕๕๖/๓๘๕.

^{๓๕} ส.ส. (บาลี) ๓/๕๐๓/๓๓๓.

^{๔๐} ที.ม.(บาลี) ๑๐ /๗๖ /๕๖.

^{๔๑} วิ.มหา. (บาลี) ๑/๓/๕.

^{๔๒} อง.จตุกก. (บาลี) ๒๑/๑๑๗/๑๖๑.

^{๔๓} พุ.อิติ. (บาลี) ๒๕/๒๖๘/๒๕๕.

ร้ายแรงแล้ว ยังมีหลักประกันความสุจริตใจในการทำงานด้วย^{๔๔} สามารถเป็นนายของอารมณ์ จนถึงขั้นที่เรียกได้ว่า เป็นผู้อบรมอินทรีย์แล้ว คือ เมื่อรับรู้อารมณ์ เช่น รูป เสียง กลิ่น รส เป็นต้น เกิดความรู้สึกขึ้นมาได้ว่า น่าชอบใจ ไม่น่าชอบใจ หรือเป็นกลางๆ ก็ตาม ก็สามารถบังคับ สัญญาของตนเองได้ ให้เห็นของปฏิกูล เป็นสิ่งที่ไม่ปฏิกูล เห็นของไม่ปฏิกูล เป็นสิ่งที่ปฏิกูล เป็นต้น ตลอดจนจะสลัดทั้งปฏิกูลและไม่ปฏิกูล วางใจเฉยเป็นกลางอยู่อย่างมีสติสัมปชัญญะ ก็จะทำให้ได้ตามต้องการ^{๔๕} เป็นผู้ที่มีสติควบคุมตนเองได้ เรียกว่าเป็นคนที่ฝึกแล้ว^{๔๖} หรือผู้ชนะตนเองซึ่งเป็น ยอดของผู้ชนะสงคราม^{๔๗} มีจิตหนักแน่นมั่นคงไม่หวั่นไหวโยกคลอนไปตามอิฏฐารมณ์ อนิฏฐารมณ์ เหมือนภูเขาหินใหญ่ย่อมไม่หวั่นไหวด้วยแรงลม^{๔๘} หรือเหมือนพื้นแผ่นดิน เป็นต้น ที่รองรับทุกสิ่ง ไม่ขจัดเคืองผูกใจเจ็บต่อใครไม่ว่าจะทิ้งของดี ของเสีย ของสะอาดไม่สะอาดลง ไป^{๔๙}

ฉะนั้น อิศรภาวะของเจตนาในความหมายของพุทธปรัชญาเถรวาท คือ มนุษย์มี อิศรภาวะอยู่ในช่วงขณะหนึ่ง ซึ่งเกิดได้เพราะแรงผลักดันที่มาจากสิ่งที่ดี หรือสิ่งที่ชั่วก็ตาม แต่ถึงอย่างไรเขาจึงรับผลของการกระทำที่เขาทำลงไปแล้ว เขาจึงไม่สามารถหลุดพ้นออกจากตาข่ายที่ตัวเองได้ดักเอาไว้ได้ ถึงกระนั้นในสภาวะเช่นนี้ พุทธปรัชญาเถรวาทมีทัศนะในเรื่องของการที่ มนุษย์สามารถที่จะหลีกเลี่ยงออกจากตาข่ายที่ตนเองดักเอาไว้ได้ โดยการฝึกจิตจนสามารถหลุดพ้น ออกจากกิเลสตัณหาต่างๆ ไม่มีความหวั่นไหวเป็นไปตามอำนาจของอกุศลมูล ๓ คือ ราคะหรือ โลภะ โทสะ และโมหะ มีความเป็นไทในจิตใจ เมื่อมนุษย์ปฏิบัติได้เช่นนี้ ย่อมแสดงว่าผู้นั้นมี อิศรภาวะเหนือกรรม เหนือเจตนา อย่างเต็มเปี่ยมในความหมายของพุทธปรัชญาเถรวาท

^{๔๔} ม.ม. (บาลี) ๑๓/๖๕๗/๖๐๓.

^{๔๕} ม.อ. (บาลี) ๑๔/๘๖๓/๕๔๖.

^{๔๖} พุ.สุ. (บาลี) ๒๕/๓๓๑/๓๕๘.

^{๔๗} พุ.ธ. (บาลี) ๒๕/๑๘/๒๘.

^{๔๘} อง.จกุก. (บาลี) ๒๒/๓๒๖/๔๒๓.

^{๔๙} พุ.ธ. (บาลี) ๒๕/๑๗/๒๗.

๒.๖. จุดหมายของเจตนา

จุดหมายของเจตนา ก็คือ ผลจากการทำนั่นเอง เจตนาทำอะไร สิ่งนั้นคือจุดหมาย เพราะการกระทำใดที่มีผลดีก็ตาม ชั่วก็ตาม จะมีบุญหรือบาป เป็นผลตอบสนองในการกระทำนั้น ๆ นั่นก็เป็นสิ่งที่ปรากฏแก่ผู้กระทำได้อย่างไม่มีทางหลีกเลี่ยงได้ ในเมื่อผู้นั้นยังมีความใคร่ ความปรารถนา ความต้องการอยู่อีกอย่างไม่รู้จบ นี่จึงเป็นวิญญูะของผู้ที่ยังเกี่ยวข้องกับกิเลสตัณหาอยู่

การกระทำที่ดีจึงเป็นการกระทำที่ก่อให้เกิดความดีสูงสุดแก่ทั้งปัจเจกชนและคนทั่วไป เพราะความสุขคือสิ่งที่มีลักษณะสำคัญเป็นความดีสูงสุด การกระทำที่ดี หรือที่ถูกจึงเป็นการกระทำที่เป็นไปเพื่อให้เกิดความสุขทั้งแก่ตนเองและผู้อื่น และความสุขดังกล่าวนี้ ก็คือสิ่งที่เกี่ยวข้องกับความสุขด้วยศีลธรรม ความรู้แจ้งในเรื่องธรรมชาติของสรรพสิ่ง ความหลุดพ้นของจิต และความสมบูรณ์ทางจิต เป็นต้นนั่นเอง การกระทำดีที่เป็นไปเพื่อความดีสูงสุดของปัจเจกชนอีกประเภทหนึ่งนั่นก็คือ ความเห็นชอบ คิดชอบ พุคชอบ กระทำชอบ เลี้ยงชีพชอบ พยายามชอบ มีสติชอบ มีสมาธิชอบ เป็นต้น ส่วนการกระทำที่ผิดหรือไม่ดีก็คือการกระทำที่ขัดขวางมิให้เกิดความรู้ในสิ่งที่เปี่ยมหมายสูงสุดทั้งส่วนตนและส่วนของผู้อื่นนั่นเอง^{๕๐} นี่จึงเป็นสิ่งที่ทำให้ผู้นั้นยังเวียนว่ายตายเกิดอยู่ในวัฏสงสารต่อไปเรื่อยๆ เพราะจิตยังเต็มไปด้วยมูลกิเลส คือ โลภะ โทสะและโมหะ

แต่เมื่อบุคคลหมดราคะ โทสะ โมหะ ก็หมดกรรม หากอธิบายอย่างนี้จึงจะเป็นเรื่องกรรมในพระพุทธศาสนาพระพุทธเจ้าทรงแสดงกรรมไว้ ๓ อย่างคือ ๑) กรรมดำหรือกรรมชั่ว ๒) กรรมขาวหรือกรรมดี ๓) กรรมที่ไม่อาจจะกล่าวว่าดำหรือขาว เป็นที่ระงับกรรมดำและกรรมขาว กรรมที่ ๓ นี้เป็นเครื่องมือระงับเสียซึ่งกรรมดำและกรรมขาว พระพุทธเจ้าท่านใช้กรรมว่าอย่างนี้ กรรมดำ กรรมขาว กรรมไม่ดำไม่ขาว กรรมไม่ดำไม่ขาวเป็นกรรมที่ ๓ นี้เป็นกรรมอย่างพระพุทธศาสนา

เรื่องกรรมดีกรรมช้วนั้นมีในศาสนาทั่วไป พระพุทธศาสนาก็มีและยอมรับว่า ทำดี-ดี ทำชั่ว-ชั่ว นี้เหมือนกันหมด แต่ท่านว่าเพียงแต่ละชั่วทำดีนั้นไม่ดับทุกข์สิ้นเชิง เพราะว่ามันยังไป

^{๕๐} วคิน อินทสระ, หลักกรรมและการเวียนว่ายตายเกิด, หน้า ๔๐.

หลงใหลยึดมั่นในกรรมดีเหล่านั้น แปลว่า กรรมดีนั้นยังทำให้เวียนว่ายตายเกิดต่อไปในภพที่ดี ไม่
สิ้นสุด ไม่เข้าถึงนิพพาน ฉะนั้น จึงมีกรรมของพระพุทธเจ้าที่สอนขึ้นเฉพาะคือกรรมที่ ๓ เป็นที่
ระงับกรรมสองประการแรก

ถ้าเป็นเรื่องของพุทธศาสนาแล้วจะต้องพูดถึงเรื่องหมดกรรม ไม่ใช่พูดถึงเรื่องกรรม
แล้วเป็นไปตามกรรม เพราะที่ศนะดังกล่าว ถ้าพุทธศาสนาจะแปลออกไป คือ ต้องพูดถึงเรื่อง
หมดกรรม สัพพกมมกุขย์ ปตุโต ถึงแล้วซึ่งความสิ้นไปแห่งกรรมทั้งปวง^{๕๑} ฉะนั้น จุดหมาย
ปลายทางของตัวเจตนา จึงมีอยู่สองอย่างคือ เจตนาที่ยังมีความต้องการหรือมีกิเลสอยู่ ทั้งฝ่ายดี
และฝ่ายชั่ว ส่วนนี้ก็จะทำให้ผู้เช่นนั้น ยังต้องคกอยู่ภายใต้การเวียนว่ายตายเกิดในวัฏฏสงสารต่อไป
ส่วนผู้ที่หมดเชื้อโอบในความคิด ความชั่วแล้ว ผู้นั้นก็ไม่ต้องเวียนว่ายตายเกิดอีก เพราะเมื่อสันดานยัง
เป็นสิ่งที่ตัดหา และทิวฏฐิอาศัยอยู่ได้ ความหวั่นไหวก็ยังมีอยู่ เมื่อสันดานเป็นสิ่งที่ตัดหาและทิวฏฐิ
ไม่อาศัยอยู่ได้ ความหวั่นไหวก็ไม่อาจมี เมื่อความหวั่นไหวไม่มี ความรำบแห่งจิตย่อมมี เมื่อ
ความรำบแห่งจิตมีความนุ่มไปทางใดทางหนึ่งของจิตย่อมไม่มี เมื่อความนุ่มไปทางใดทางหนึ่ง
ของจิตไม่มี การมาการไปก็ไม่มี การจุดและการเกิดขึ้นใหม่ก็ไม่มี เมื่อการจุดและการเกิดขึ้นใหม่
ไม่มี ก็ไม่มีการปรากฏในโลกนี้ ไม่มีการปรากฏในโลกอื่น ไม่มีการปรากฏในระหว่างแห่งโลกทั้ง
สอง นั่นแหละ คือที่สุดแห่งทุกข^{๕๒} อันเป็นจุดหมายสูงสุดของพระพุทธศาสนาอันมีรากฐานมาจาก
ตัวเจตนาที่เป็นตัวบรรจงสรรสร้างความเป็นไปของจิต ให้มีความสลับซับซ้อน ความหลากหลาย
ความลุ่มลึก ความละเอียด จนไม่สามารถที่จะพรรณาคณสมบัติของจิตที่พ้นจากสังขตธรรม คือ
เข้าสู่พระนิพพานได้ และจุดสำคัญของพระพุทธศาสนา สอนให้ฟังตนเอง “พระพุทธเจ้าช่วยให้
เราฟังตนเอง เพราะการฟังตนเองเราสามารถมีอิสระ เพราะฉะนั้น หลักพุทธศาสนาจึงมาถึงแก่น
แท้ที่สูงที่สุด คือวิมุตติ ความหลุดพ้น เป็นอิสระ”^{๕๓} หรือการเข้าสู่พระนิพพาน

^{๕๑} พุทธทาส, วาทีชรรรมาด้วยพุทธศาสนา, (กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์สร้อยทอง, มปป),
หน้า ๔๖-๔๗.

^{๕๒} จุ.อุ.(บาลี) ๒๕/๒๐๔/๑๖๑.

^{๕๓} พุทธทาส, วาทีชรรรมาด้วยพุทธศาสนา, หน้า ๗๒.

นิพพาน คือ ภาวะของจิตที่พ้นแล้วจากการบัญชาของกิเลสตัณหา วิภวตัณหาและ กามตัณหาจะหมดไป ภวตัณหาก็หมดไป ความสำคัญ ผู้ถึงพระนิพพานจะมีใบหน้านิ่งเฉย – เป็น อุเบกขา – จะมีบุคลิกภาพ ซึ่งทั้งสุขและทุกข์จะเกิดขึ้นได้ ทุกข์จะเกิดความกลัวเกรงแต่สุขจะ เกิดความรักใคร่ ทั้งนี้เพราะโดยการหลุดพ้นจากกิเลสตัณหา ผู้ถึงนิพพานจะไม่ไปแข่งขันอะไร กับทุกข์ แต่จะให้ทุกข์เกรงกลัวบาปได้แม้แต่เฉยอยู่ สาธุชนจะไปห้อมล้อมผู้นั้นและ “ จับยื่น ” ทุกข์ไว้ไม่ให้ก่อการร้าย หมายความว่า ผู้หลุดพ้นแล้วจากกิเลสตัณหา – จากอหัตตนิมม จะเป็นผู้ ซึ่งสามารถช่วยเพื่อนร่วมโลกได้จริงๆ โดยไม่เอาผลประโยชน์ส่วนตัวแทรกสอดเข้ามาด้วย ฉะนั้น นักบุญที่แท้จะเป็นผู้ถึงนิพพานแล้วเท่านั้น

นิพพาน แปลตามตัวว่า ดับสนิท ความดับตัณหา ความดับเหตุที่ทำให้ทุกข์เกิด หมายถึงการดับกิเลสแลทุกข์ได้อย่างสิ้นเชิง ความเป็นอิสระจากความทุกข์ทั้งปวง สำหรับ ความหมายของนิพพานตามนัยอื่นๆ เช่น

- นิพพาน คือ ภาวะที่จิตปราศจากความโลภ ความโกรธ และความหลงโดยสิ้นเชิง
- นิพพาน คือ ภาวะที่จิตรู้แจ้งอริยสัจ ๔ หรือปฏิบัติสมุปปาทถึงที่สุดแล้ว
- นิพพาน คือ ความจริงแท้สูงสุดที่บัญญัติและตรรกเข้าไม่ถึง เป็นสิ่งที่อยู่เหนือ กิเลส กรรม และวิบาก หรือสังสารวัฏ
- นิพพาน คือภาวะที่ประณีตอย่างยิ่ง สงบอย่างยิ่ง เป็นที่สละคืนของอุปธิ (กิเลส) ทั้งปวง เป็นที่สิ้นตัณหา เป็นที่ดับสนิทแห่งความหลงผิดทั้งมวล

ประเภทของนิพพาน ในคัมภีร์พุทธปรัชญาดั้งเดิมคือ อติวุตตกะ ได้กล่าวถึงนิพพาน ว่ามีอยู่ ๒ ประเภท คือ

๑. สอุปาทิเสสนิพพาน คือ ความดับกิเลสที่ยังมีอุปาทิ หรือเบญจขันธ์เหลืออยู่
๒. อนุปาทิเสสนิพพาน คือ ความดับกิเลสที่ไม่มีอุปาทิเหลือ หมายถึงความดับกิเลส โดยไม่มีส่วนเหลือ คือไม่มีกิเลสใดๆหลงเหลืออยู่ในจิต อีกนัยหนึ่งหมายถึง การดับกิเลสพร้อมทั้ง ดับเบญจขันธ์คือชีวิต^{๕๔}

^{๕๔} บุ.อิติ. (บาลี) ๒๕/๔๔/๓๕๒.

เมื่อถึงวาระสุดท้ายแห่งชีวิตและเมื่อภพค้นหา ถูกกำจัดเสียแล้ว ความกลัวตายจะไม่เกิดมี กระบวนการเกิดแก่เจ็บจะดับไปอย่างเงียบเชียบ เสมือนหนึ่งการนอนหลับ และที่แน่ได้ว่า เขาจะไม่ไปเกิดอีก เพราะความอยากเกิดไม่มีแล้ว ปรากฏการณ์อย่างนี้แหละคือ ปรีนิพพานของพระพุทธศาสนา^{๕๕} ฉะนั้น จุดหมายของเจตนาก็คือ ผลต่อการกระทำของมนุษย์มีอยู่ ๒ วิธี คือ วิธีที่ทำให้เวียนว่ายตายเกิดอยู่ในวัฏฏสงสาร อันเป็นโลกียธรรม ๑ วิธีที่หลุดพ้นจากการเวียนว่ายตายเกิดได้ นั่นก็คือการเข้าสู่พระนิพพาน อันเป็นโลกุตตรธรรม ๑

๒.๖. สรุปลักษณะเรื่องเจตนาของพุทธปรัชญาเถรวาท

พุทธปรัชญาเถรวาท ถือว่ามนุษย์เรามีธาตุแห่งความริเริ่ม ในความริเริ่มนี้จึงมีสิ่งที่มาผลักดัน หรือบงการการกระทำของ นั่นก็คือเจตนา พุทธปรัชญาเถรวาทถือว่า เจตนาที่เป็นไปในก่อนกระทำ กำลังกระทำอยู่หรือหลังการกระทำ ที่ประกอบกับกัมมวาร อายตนะ เป็นต้น จะเกิดเป็นผลของการกระทำทั้งที่เป็นการกระทำที่ดีหรือที่ชั่วก็ตาม อันส่งผลให้มนุษย์ต้องรับกรรมที่ตนเองได้ทำไปแล้วตั้งแต่อดีตเกี่ยวเนื่องมาจนถึงปัจจุบันและส่งผลไปถึงอนาคต ตามความหนักเบาของเจตนาที่แรงกล้าหรืออ่อนกำลัง และการที่มนุษย์ไม่สามารถปฏิเสธสิ่งที่ตนเองทำลงไปได้ นั่นก็คือ จิตจำกัดของมนุษย์ที่ยังคิดเนื่องอยู่กับความดีและความชั่ว แต่สิ่งที่เป็นเอกลักษณ์ของพุทธปรัชญาเถรวาทซึ่งไม่ปรากฏในหลักคำสอนของศาสนาใดๆ ในโลกนั่นก็คือ การที่มนุษย์สามารถฝึกฝนตนเองจนสามารถอยู่เหนือกิเลส เหนือกรรมได้ โดยเรียกว่า พระอรหันต์

^{๕๕} ทองหล่อ วงษ์ธรรมมา, ปรัชญาตะวันออก, (กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์โอเดียนสโตร์, ๒๕๓๖), หน้า ๒๐๔.

บทที่ ๓

เจตนางานเสรีตามทัศนะของฌอง-ปอล ซาร์ต

ฌอง - ปอล ซาร์ต (Jean - Paul Sartre ๑๙๕๐ – ๑๙๘๐) เป็นชาวฝรั่งเศส ได้เขียนนวนิยาย เรื่องสั้น บทละครและปรัชญาเป็นสื่อในการที่จะเผยแพร่ลัทธิอัตถิภาวนิยม (existentialism) นับเป็นนักเขียนที่รู้จักกันกว้างขวางที่สุดคนหนึ่งในปัจจุบัน ซาร์ตเป็นผู้ที่มีบุคลิกภาพเข้มข้นในตัว ท่านสร้างบุคลิกภาพการวิเคราะห์ดูความเป็นคนในตัวเองจนนำออกมาปฏิบัติได้ในชีวิตจริง โดยมุ่งจะปรับปรุงกระบวนการในระบบของสังคมให้มีความพัฒนาเจริญขึ้นไปกว่าเดิม เขาได้เข้าร่วมกลุ่มผู้นำขบวนการกู้ชาติฝรั่งเศสสมัยสงครามโลกครั้งที่สอง หลังสงครามโลกแล้ว เขามีแนวคิดโน้มเอียงทางการเมืองตามลัทธิมาร์กซิสม์ เชื่อว่าคุณค่าของมนุษย์ไม่มีตายตัว ท่านจึงพยายามแสวงหาอะไรสักอย่างหนึ่งที่สามารถจูงใจมนุษย์ให้เสียสละได้ จะได้ช่วยกันปรับปรุงสังคมของมนุษย์ให้พ้นจากสภาพที่เชื่อมซึมอันสืบเนื่องมาจากระบบสังคมชั้นกลาง โดยมีแนวคิดที่มีความต้องการชักชวนให้ศึกษาสภาพของมนุษย์ (Human condition) นั่นก็คือ มนุษย์มีตัวเองเป็นสิ่งที่ว่างเปล่า แต่ความว่างเปล่าที่จะสามารถเป็นอะไรก็ได้แล้วแต่จะสร้างตัวเองขึ้นมาได้ และสภาพที่เป็นอะไรก็ได้นี้แหละ ก็คือตัวเสรีภาพของมนุษย์ มนุษย์จึงมีเสรีภาพด้วยความจำเป็น สภาพของเสรีภาพจึงเป็นสิ่งที่ทำให้มนุษย์เรามีความกังวล สับสน อึดอัด คับแค้นใจ ยิ่งนัก นั่นเป็นเพราะ “มนุษย์ถูกสาปให้มีเสรีภาพ”^๑ นั่นเอง และภายในเสรีภาพที่ถูกสาปนั้น ก็ยังมีองค์ประกอบที่ทำให้มนุษย์ไม่อาจหลีกเลี่ยงการกระทำที่ตนเองได้ทำไปแล้วนั้น โดยอาศัยเจตนางานเสรีที่เกิดขึ้นพร้อมกันกับเสรีภาพ มนุษย์จึงต้องรับผิดชอบในการกระทำของตนโดยอาศัยเจตนาเป็นตัวปรุงแต่งการกระทำ

๓.๑. ความหมายของเจตนางานเสรี

เจตนางานเสรี หมายถึง เจตนา ความตั้งใจ ความตั้งใจ การเลือก ถ้าการกระทำนั้นไม่มีเจตนาที่ไม่ถือเป็นการกระทำ เมื่อมิใช่การกระทำ ก็ไม่ต้องรับผิดชอบ การกระทำทุกอย่างที่มี

^๑ Sartre, Jean-Paul, **Being and Nothingness**, (London : Methuen & Co. Ltd, 1971), p. 439.

เจตนา และเฉพาะการกระทำที่มีเจตนาเท่านั้นที่มนุษย์ต้องรับผิดชอบ ชาร์ตกล่าวถึง เจตน์เจานง เสรีและเสรีภาพเป็นสิ่งที่เนื่องถึงกันหรือเป็นกระบวนการที่เกิดขึ้นพร้อมกัน นั่นก็คือ การกระทำที่มีเจตนาที่มีความหมายเท่ากับการกระทำที่มีเสรีภาพ ซึ่งในที่นี้เมื่อผู้วิจัยกล่าวถึงเสรีภาพ นั่นก็หมายความว่า เป็นผลของการกระทำที่มีตัวเจตนาพร้อมอยู่ด้วย เพราะในแนวคิดของชาร์ตทั้งสองอย่างนี้มีความหมายเนื่องอยู่ด้วยกันนั่นเอง ฉะนั้น เจตน์เจานงเสรี จึงเป็นกระบวนการที่เกิดขึ้นกับมนุษย์ที่เลือกกว่าตัวเองจะมีเสรีภาพที่จะเป็น หรือเสรีภาพที่จะไม่เป็น เพราะเสรีภาพในที่นี้ต้องอยู่ในสถานการณ์ที่เกี่ยวข้องเนื่องกับด้วยการดำเนินชีวิตในปัจจุบันและเสรีภาพอันเนื่องด้วยเจตน์เจานงของตน จนทำให้มนุษย์มีความขยาดต่อการตัดสินใจที่จะทำสิ่งหนึ่งสิ่งใด

ชาร์ตได้แสดงแนวคิดเรื่องเสรีภาพที่มีผลกระทบต่อตนเองจึงทำให้ตัวเองเกิดความกังวล ฉะนั้น มนุษย์จึงกลัวเสรีภาพ ถ้าไม่มีเสรีภาพ เขาก็ไม่ต้องมีการรับผิดชอบ ไม่ต้องมีความกังวล แต่มนุษย์ที่ปราศจากเสรีภาพก็มีไขมันุษย์ เขาได้กลายเป็นก้อนหินไปแล้ว ฉะนั้น มนุษย์จึงไม่มีทางเลือกเลยเสรีภาพ เสรีภาพจึงมิใช่พรสวรรค์ แต่เป็นการถูกลงโทษมากกว่า เพราะเขาต้องการความกังวล เนื่องจากต้องเสี่ยง และต้องรับผิดชอบต่อไป อันเป็นสิ่งที่มนุษย์เราไม่อาจที่จะปฏิเสธการรับผิดชอบต่อสิ่งที่เป็นไปกับตัวเองได้ ในเมื่อตัวเองได้เลือกที่จะทำกรนั้น ตามเสรีภาพของตนเอง

สำหรับชาร์ต เสรีภาพคือความสามารถที่จะปฏิเสธและมนุษย์เท่านั้นที่มนุษย์สามารถปฏิเสธ ไม่ว่าจะมนุษย์จะตกอยู่ในสถานการณ์ใดๆ มนุษย์ยังมีทางเลือกเสมอ เสรีภาพเป็นธาตุแท้ของมนุษย์ การเป็นมนุษย์กับการไร้เสรีภาพนั้นเป็นสิ่งขัดกัน ตัวอย่างเช่น ทหารที่ถูกข้าศึกจับได้ และถูกขู่ว่าจะทรمانถ้าไม่บอกความลับ โดยทั่วไปเราจะบอกว่า เขากำลังถูกบังคับ แต่สำหรับชาร์ต ไม่มีใครบังคับใครได้ การถูกจับและการถูกข่มขู่เป็นเพียงสถานการณ์ที่เกิดขึ้นกับเขา สถานการณ์เป็นเพียงข้อมูลและบังคับใครไม่ได้ นอกจากคนจะเลือกให้อิทธิพลบังคับเขา ทหารผู้นี้ยังมีทางเลือก เขายังเป็นอิสระในสถานการณ์เช่นนี้ เราคงเคยได้ยินว่าบางคนยอมตายไม่ยอมบอกความลับแก่ศัตรูถ้าท่านถูกคุมขัง โดยทั่วไปเราบอกว่าท่านไร้อิสรภาพเสียแล้ว แต่สำหรับชาร์ต ไม่มีที่ใดที่มีมนุษย์โดยไม่มีเสรีภาพ การถูกคุมขังนั้นเป็นสถานการณ์ที่ท่านเข้าไปพัวพัน และในบางกรณีท่านไม่อาจเลือกสถานการณ์ได้ แต่ความหมายของสถานการณ์นั้นก็ขึ้นอยู่กับทางเลือก

ตัดสินใจของท่าน ในกรณีนี้ท่านอาจยอมจำนนอยู่เฉยๆ รับผิดชอบต่อชีวิตที่มันเป็นอย่างนี้ หรือท่านอาจหาทางแหกคอก แม้จะเสี่ยงต่อความตาย สำหรับชาร์ต มนุษย์มีทางเลือกเสมอ เพราะว่าพวกมันโดยที่สุดแล้ว มนุษย์มีสิทธิ์เสมอที่จะเลือกความตายกับการมีชีวิตอยู่^๒ โดยอาศัยกระบวนการของเสรีภาพที่มีความหมายดังต่อไปนี้

เสรีภาพของบุคคล หมายถึงสภาพของการไร้อุปสรรคใดๆ ที่จะมาขัดขวางความปรารถนาของบุคคล และการมีโอกาสที่จะเปลี่ยนแปลงความปรารถนาดังกล่าวเมื่อใดก็ได้

นักคิดบางคนมีความเห็นว่าสิ่งสุดท้ายเพราะการฝืนกฎธรรมชาติรวมทั้งความอ่อนแอ ความยากจน และความโง่ก็ล้วนเป็นสิ่งจำกัดเสรีภาพของบุคคล เพราะสิ่งเหล่านี้สามารถเป็นอุปสรรคที่ขัดขวางความปรารถนาของบุคคลได้

บุคคลสามารถสื่อความหมายเกี่ยวกับเสรีภาพของบุคคลได้ชัดเจนขึ้น ถ้าระบุถึงการเป็นอิสระจากอุปสรรคใด (Free from) การเป็นอิสระที่จะทำสิ่งใด (Free to do) และเสรีภาพดังกล่าวเป็นเสรีภาพของบุคคลใด

โดยทั่วไป เนื่องจากเสรีภาพหมายถึงความสามารถของบุคคลในการที่จะทำสิ่งปรารถนาโดยไม่มีอุปสรรคขัดขวาง เสรีภาพจึงเป็นสิ่งที่ก่อให้เกิดความสมหวังและความสุขให้กับบุคคล ด้วยเหตุดังกล่าวนักคิดบางคนจึงต้องการไม่ให้มีการจำกัดเสรีภาพของบุคคลแต่ประการใดทั้งสิ้น อย่างไรก็ตาม นักคิดบางคนก็ยังเห็นความจำเป็นของสังคมที่ต้องจำกัดเสรีภาพของบุคคล^๓ เพราะการมีเสรีภาพของแต่ละบุคคลนั้นย่อมไม่นำเสรีภาพที่ตนเองมีไปสร้างความเดือดร้อนให้กับผู้อื่นหรือสังคม เมื่อบุคคลใดสร้างความเดือดร้อนให้แก่ผู้อื่น ผู้นั้นก็ต้องรับผิดชอบในการกระทำของตนเองนั้น ถึงแม้ว่า บุคคลเป็นสิ่งที่มีความเสรีภาพ คือความว่างเปล่าจากสาร์ตละ บุคคลจึงจำเป็นต้องเป็นผู้กระทำคือเป็นผู้ตัดสินใจเลือกสาร์ตละให้กับตนเอง หรือเลือกให้ตนเอง การเลือก

^๒ วิทย์ วิศทเวทย์, “ปรัชญาของ JEN-PAUL SARTRE”, โลกหนังสือ ปีที่ ๑, ฉบับที่ ๑๐, กรกฎาคม ๒๕๒๓, หน้า ๗๖.

^๓ ปานทิพย์ สุภนกร และคณาจารย์ภาควิชาปรัชญา, **ปรัชญาเบื้องต้น**, พิมพ์ครั้งที่ ๑๔, (กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยรามคำแหง, ๒๕๔๓), หน้า ๓๓๘ - ๓๔๐.

ดังกล่าวเป็นอิสระจากทุกสิ่งทุกอย่าง และเป็นทางเลือกที่ปราศจากเหตุ คือไม่อาจอธิบายได้ว่าทำไมบุคคลจึงเลือกเช่นนั้น แต่บุคคลต้องรับผิดชอบต่อตนเองถึงการเลือกดังกล่าว เพราะการเลือกย่อมกินความ หมายถึงการปฏิเสธสิ่งที่เป็นไปได้อื่นๆ ที่เสนอมายให้เลือกในขณะนั้น^๔ ทั้งนี้มนุษย์จึงไม่สามารถหาข้อหลีกเลี่ยงการรับผิดชอบที่เกิดจากการกระทำที่ตนเองได้ทำไปแล้วได้ไม่ เมื่อเป็นเช่นนี้ มนุษย์ก็ต้องมีเสรีภาพ นั่นก็คือ ความเปล่าซึ่งจะต้องเป็นอะไรซักอย่างในหัวใจมนุษย์ และเสรีภาพนี้เองบังคับความเป็นจริงมนุษย์ให้สร้างตัวเองขึ้นแทนที่จะเป็นอะไรอยู่แล้ว..... สำหรับความเป็นจริงมนุษย์ การเป็นอะไรของเขาก็คือการเลือกฐานะของตัวเองนั่นเอง เขาไม่สามารถรับหรือยอมเป็นอะไรไป ไม่ว่าสิ่งนั้นจะมาจากภายนอกหรืออยู่ภายในตัวเขามาก่อนแล้ว โดยไม่ต้องอาศัยความช่วยเหลืออันใดเลย เขาจำเป็นที่ต้องจำใจที่จะต้องสร้างตัวเขาก่อนแล้ว โดยไม่ต้องอาศัยความช่วยเหลืออันใดเลย เขาจำใจรับความจำเป็นที่ต้องสร้างตัวเองขึ้น แม้ส่วนเล็กน้อยที่สุด เพราะฉะนั้น เสรีภาพจึงไม่ใช่ภาวะใดๆ แต่เป็นภาวะในตัวมนุษย์^๕ ฉะนั้น เสรีภาพในทัศนะของชาร์ตแล้ว มนุษย์มีเสรีภาพที่จะสร้างตัวเองให้เป็นอะไรก็ได้ตามที่ใจปรารถนา แต่ทางตรงข้าม มนุษย์ก็ขยาดต่อเสรีภาพที่ตัวเองได้รับมานั้น

๓.๒. ขอบเขตของเจตน์จำนงเสรี

มนุษย์มีเสรีภาพที่จะคิดอะไรก็ได้โดยไม่ตกอยู่ภายใต้อิทธิพลของอะไรเลย ลัทธินี้สอนให้มนุษย์ปลดปล่อยวิญญาณของตนออกจากกรอบของพระเจ้า ความคิดและประสบการณ์ของตน และกรอบของสังคม เพราะมนุษย์เรามีเสรีภาพในการดำเนินชีวิต จึงทำตนเองให้มีอิสระจากการถูกครอบงำจากพระเจ้า^๖ เพราะตัวเราเองมีเจตน์จำนงเสรีที่จะทำอะไร โดยที่ไม่มีอะไรมาบงการหรือบังคับ

^๔ ปานทิพย์ สุภนกร, *ปรัชญาเอกซิสเตนเซียลลิสต์*, (กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยรามคำแหง, ๒๕๒๕), หน้า ๘๖.

^๕ กิริติ บุญเจือ, *ชุดปรัชญาและศาสนาเซนต์จอห์น เล่มห้า ย้อนอ่านปรัชญากังขาของมนุษย์*, (กรุงเทพฯ : เซนต์จอห์น, ๒๕๔๖), หน้า ๒๗๒.

^๖ สุเมธ เมธาวิทยกุล, *ปรัชญาเบื้องต้น*, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพฯ : โอเดียนสโตร์, ๒๕๔๐), หน้า ๒๕.

ชาร์ตถือว่าความเป็นตัวของตัวเองกับความมีอยู่ด้วยตัวเองย่อมมีลักษณะแตกต่างกัน กล่าวคือ ความเป็นตัวของตัวเอง หมายถึง ความเป็นหนึ่งเดียวกับตัวเองหรือตัวเราเอง ส่วนความมีอยู่ด้วยตัวเอง หมายถึง สิ่งที่เราทำได้ด้วยจิต

ชาร์ตถือว่า เสรีภาพเป็นสิ่งสำคัญที่สุด จัดเป็นสาระสำคัญในทฤษฎีปรัชญาของเขา ชาร์ตกล่าวว่า มนุษย์เราในฐานะเป็นบุคคลที่รู้สำนึก รู้จักคิด มีความรู้สึก รู้จักผิดชอบชั่วดี เราย่อมไม่เป็นตัวของตัวเองอย่างไร้ความรู้สึก อย่างขาดสติสัมปชัญญะ เราเมื่อมีคุณลักษณะพิเศษ เช่นนี้ ย่อมสร้างคุณค่า และรู้จักผิดชอบต่อตนเองและสังคมโลกอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้จึงจำเป็นต้องเลือกสรรสิ่งที่ดี สำหรับตนเองและสังคมโลก เพราะสิ่งที่ดีทำให้เรามีความสุข สิ่งซึ่งช่วยยอมทำให้เรามีความทุกข์เดือดร้อน

ในฐานะที่ชาร์ตเป็นนักปรัชญาอเทวนิยม ไม่เชื่อในอำนาจของพระเป็นเจ้า ไม่ตกอยู่ในอำนาจของเทวบัญชา พระเป็นเจ้าจึงไม่จำเป็นสำหรับชีวิตมนุษย์ คนเรามีชีวิตอยู่ได้ด้วยความสามารถของตนเอง และสามารถเลือกสรรในสิ่งที่ตนต้องการคือความสุข

ความสุข ความทุกข์ มีขึ้นได้เพราะการกระทำของมนุษย์เอง สิ่งใดทำให้ตนเดือดร้อน เราก็เว้นสิ่งนั้น สิ่งใดทำให้ตนมีความสุข เราก็ทำสิ่งนั้น เพราะมนุษย์มีเสรีภาพเต็มที่ในการจะกระทำหรือไม่กระทำ เพราะฉะนั้น พระเป็นเจ้าไม่ได้สร้างความดีหรือความชั่วให้แก่มนุษย์ ชาร์ตจึงกล่าวย่ำว่าดี ชั่ว อยู่ที่ตัวเองเป็นผู้ทำ แม้จะชี้ขอขายให้กันก็ไม่ได้ อยากได้ต้องทำเอง บางคนกล่าวว่า ชีวิตไม่มีความหมายแก่ชีวิตเราเอง^๓ นั้นแสดงถึงความเป็นตัวของตัวเอง อันเป็นสิ่งที่ทุกท่านไม่สามารถปฏิเสธได้ ไม่แต่เพียงเท่านั้น มนุษย์เป็นสัตว์สังคมการดำรงชีวิตจะต้องเกี่ยวเนื่องด้วยบุคคลอื่นอยู่เสมอ

ภาวะสำหรับผู้อื่น (Being - for others) เมื่อมนุษย์เกิดความสำนึกขึ้นว่าตัวเอง เป็นภาวะสำหรับตัวท่ามกลางวัตถุทั้งหลาย อันเป็นภาวะในตัวเอง ต่อมาเมื่อเขาพบมนุษย์คนอื่น เขาจะ

^๓ บุญมี แทนแก้ว, ปรัชญาตะวันตกร่วมสมัย, (กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์โอเดียนสโตร์, ๒๕๔๘), หน้า ๒๔๔-๒๔๕.

เกิดความสำนึกขึ้นมาว่า มนุษย์คนอื่นมิใช่ภาวะในตัว แต่เป็นภาวะสำหรับตัวเหมือนเขา ขณะที่โรกองแดงนั่งบนม้านั่งในสวนสาธารณะ มีชายคนหนึ่งผ่านมาหันหน้ามามองดูเขา เขารู้สึกสำนึกขึ้นได้ทันทีว่า เขากลายเป็นภาวะในตัวสำหรับชายคนนั้นไปเสียแล้ว เขามีค่าเพียงวัตถุก้อนหนึ่งสำหรับชายคนนั้น เขารู้สึกอายและหวาดกลัว จึงรวบรวมกำลังใจสู้เพื่อกู้ความเป็นภาวะสำหรับตัวของเขา เขาจึงมองชายคนนั้นบ้าง เพื่อชายคนนั้นจะได้กลายเป็นภาวะในตัวสำหรับเขา

ในเรื่องเสรีภาพนี้ ย่อมเป็นสภาวะที่เกิดขึ้นกับภายในร่างกายและจิตใจของเรา เพราะอีกนัยหนึ่ง “เสรีภาพคือเสรีภาพของการเลือก” สมมุติในเวลาเดินทาง เราารู้สึกเหน็ดเหนื่อยและอยากที่จะพักผ่อนในระหว่างทาง แต่เราไม่ยอมพักเหนื่อย นั่นก็เป็นเพราะเราได้เลือกที่จะไม่พักผ่อน แต่ถ้าเราเลือกที่จะพักผ่อน นั่นก็เป็นเสรีภาพของเราที่จะเลือกอย่างไรอย่างหนึ่ง เรามิได้ถูกบังคับโดยโครงสร้างทางกายวิภาคของมนุษย์ให้เหนื่อย ความเหนื่อยเป็นเพียงข้อมูล เราย่อมมีอิสระที่จะให้ความหมายของอิสระในการที่จะเลือกทำอะไร ถ้าเราเลือกพักก็เท่ากับว่าเราเลือกให้ความเหนื่อยมีอำนาจเหนือเรา แต่โดยตัวมันเอง ความเหนื่อยทำอะไรเราไม่ได้ ฉะนั้น “แม้แต่การไม่เลือกก็ยังถือเป็นการเลือกที่จะไม่เลือกด้วย” ที่เป็นเช่นนี้ก็เพราะเหตุว่า “ทั้งหมดของเราในฐานะมนุษย์ ก็คือการเลือกและการกระทำเท่านั้น”^๘ จึงเป็นอันว่าเราไม่สามารถหลีกเลี่ยงกระบวนการแห่งเสรีภาพนี้ได้โดยอยู่ในภายใต้แห่งการเลือกกระทำสิ่งต่างๆ ที่มีความเกี่ยวเนื่องกับการดำเนินชีวิต

ความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลสำหรับชาร์ตมิใช่ทำนอง ฉัน - เธอ (I - You) อย่างที่มาร์ติน ยูเทอร์แกลงไว้ แต่ก็คล้ายกับของคาร์ล มากซ์ในทำนองความสัมพันธ์ระหว่างนาย-ไพร่ ชาร์ตจึงเห็นความสัมพันธ์ระหว่างตัวเรากับผู้อื่นเป็นสองอย่าง คือ เรามองเขาด้วยความสัมพันธ์แบบ เรา - วัตถุ (we - object) หรือเขามองเราด้วยความสัมพันธ์แบบข้า - วัตถุ (me - object or usobject) ในขณะที่เรามองเขา เขาเป็นเพียงวัตถุสำหรับเราก็จริงอยู่ แต่เราก็ไม่สามารถล่วงรู้

^๘ กิรติ บุญเจือ, ชุดปรัชญาและศาสนาเซนต์จอห์น เล่มห้า ย้อนอ่านปรัชญากังขาของมนุษย์, หน้า ๔๘๑.

ความคิดของเขาได้ ความคิดของเขาจึงเป็นความคิดที่ลึกลับสำหรับเราอยู่ตลอดเวลา และตรงกันข้าม เขาก็อาจที่จะเอาเราเป็นวัตถุของเขาก็เป็นไปได้เช่นกัน มนุษย์จึงอยู่ด้วยกันอย่างมีความระหาวระแวง ดังคำของซาร์ตในเรื่อง “No Exit” (ประตูปิด) ว่า “Hell is Other people ! (L’Enfer, c’est les autres)” คนอื่นคือนรก และในหนังสือ ภาวะกับภาวะ “Being and Nothingness” ว่า

ผู้อื่นซึ่งข้าพเจ้ามองเห็นเป็นวัตถุนั้น เป็นวัตถุระเบิดซึ่งข้าพเจ้าต้องประทับประคองด้วยความระมัดระวัง เพราะข้าพเจ้าเล็งเห็นอยู่ตลอดเวลาว่า เรามีโอกาสมากมายที่จะทำให้เขาระเบิดออกมา ซึ่งเมื่อระเบิดออกมาเมื่อไร ข้าพเจ้าก็จะเห็นทันทีว่า โลกทั้งโลกจะบินหนีไปจากข้าพเจ้าและแม้ตัวข้าพเจ้าเองก็จะไม่คงสภาพเดิมเช่นนี้ต่อไปอีกแล้ว เพราะฉะนั้น ข้าพเจ้าจึงต้องสาวนครอครอบครองผู้อื่นให้อยู่ในขอบข่ายของการเป็นวัตถุ สำหรับตัวข้าพเจ้าเรื่อยไป ข้าพเจ้าจำต้องใช้เล่ห์เพทุบายต่างๆ ในการติดต่อสัมพันธ์กับเขา แต่พอนึกได้ว่าผู้อื่นก็เป็นภาวะสำหรับตัวเหมือนข้าพเจ้า ความหวังของข้าพเจ้าก็พังทลายลงสิ้น ข้าพเจ้าเห็นอยู่รำไรว่า คนอื่นเขาเป็นผู้ยึดเอาข้าพเจ้าเป็นวัตถุของเขาอยู่ตลอดเวลาเช่นกัน^๕ เมื่อเป็นเช่นนี้มนุษย์จึงไม่อาจปฏิเสธเสรีภาพของตนเองในการพิจารณาการดำเนินชีวิตที่มีความสัมพันธ์กับผู้คนภายในโลกนี้ได้

ฉะนั้น มนุษย์ไม่อาจยุติการเลือกได้ตราบเท่าที่มีลมหายใจ เป็นอัตถิภาวะและความสำนึก มนุษย์ถูกสาปให้มีเสรีภาพในการถาม ในการเลือกมีศรัทธา ในการรักษาขั้นหรือดับขั้น ในการยอมหรือไม่ยอมให้อึดดิษฐ์อิทธิพลต่อตนเพียงใด ในการเลือกสิ่งแวดล้อม ในการเสียดละเมียดกฎหมาย แต่เนื่องจากมนุษย์ไม่อาจจะอยู่คนเดียวได้ การกระทำของตนแต่ละอย่างจึงมีผลกระทบกระเทือนถึงคนอื่นด้วย มนุษย์จึงต้องรับผิดชอบในการใช้เสรีภาพของตน เลือกการกระทำที่ไม่กระทบกระเทือนต่อเสรีภาพของคนอื่น ยิ่งกว่านั้นควรเลือกการกระทำที่ส่งเสริมเสรีภาพของตนเองและของคนอื่นทั่วโลก

^๕ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๗๓ - ๒๗๔.

เนื่องจากมนุษย์มีเสรีภาพอย่างไม่มีขอบเขตจำกัด ทำให้มนุษย์ขาดต่อการใช้เสรีภาพ และกลัวความรับผิดชอบ เพราะไม่รู้ว่าอะไรจะเกิดขึ้นอย่างคาดไม่ถึง อย่างเช่นเราไม่กล้าขึ้นบน ชะง่อนผา เพราะไม่แน่ใจว่าตนเองจะเกิดตัดสินใจบ้าง บอๆ อะไรขึ้นมาอย่างกะทันหัน ผู้ใดมั่นใจ ในการรับผิดชอบของตน ก็จะกล้าขึ้นไปยืนได้อย่างไม่สะทกสะท้าน เพราะมั่นใจว่าตนจะ ตัดสินใจอย่างถูกต้องและเหมาะสมเสมอ การที่มนุษย์เราขาดต่อความรับผิดชอบนี้เอง ทำให้คน ส่วนมากยอมยี่ดื้อหลักกฎเกณฑ์ตายตัว เพื่อโยนความรับผิดชอบให้หลักเกณฑ์แทนที่จะ รับผิดชอบเสียเอง ผู้ที่ทำเช่นนี้เรียกว่ามีความสำคัญผิดที่เลว^{๑๑} เพราะความขาดการรับผิดชอบในการ กระทำของตัวเอง

สถานการณ์ ก็คือ ทุกสิ่งทุกอย่างที่แวดล้อมการมีอยู่ของมนุษย์แต่ละคนจนดู เหมือนว่าสถานการณ์มีอิทธิพลต่อการตัดสินใจเลือกของมนุษย์ ทั้งนี้เพราะเมื่อมนุษย์ตัดสินใจว่า การกระทำใดๆ ของตัวเองมีเสรีภาพหรือไม่ เขาจะต้องพิจารณาถึงสถานภาพของข้อเท็จจริงใน สถานการณ์นั้นๆ มาเป็นองค์ประกอบในการตัดสินใจ ซึ่งในบางกรณีก็ได้ใช้ความหมายของคำว่า สิ่งที่กำหนดให้ตามธรรมชาติ อาจกล่าวได้ว่าสิ่งที่กำหนดให้นี้ปรากฏออกได้หลายทาง แต่ก็มี เอกภาพอันสมบูรณ์ในตัวเองคือ แสดงออกมาในรูปแบบสถานที่ อดีต สิ่งแวดล้อม เพื่อมนุษย์ และความตาย เนื่องจากชาртสร้างปรัชญาขึ้นเพื่อยกย่องการมีอยู่ของมนุษย์ให้มีความสำคัญเหนือ สิ่งใด เขาจึงพยายามอธิบายสถานการณ์ต่างๆ ด้วยการเน้นให้เห็นว่า สถานการณ์เป็นสิ่งสำคัญที่ มนุษย์ต้องยอมรับ และหลีกเลี่ยงไม่ได้ แต่สถานการณ์ก็ได้เป็นอุปสรรคกีดขวางเสรีภาพ ซึ่งอาจ กล่าวได้ว่ามนุษย์มีเสรีภาพที่จะเป็น และมีเสรีภาพที่จะไม่เป็น แต่เสรีภาพในที่นี้ต้องอยู่ใน สถานการณ์ที่เป็นอยู่ในปัจจุบันและเป็นเสรีภาพที่เป็นเจตน์จํานงของคน^{๑๒}

^{๑๑} กิรติ บุญเจือ, **ปรัชญาปัจจุบัน**, (กรุงเทพฯ : ไทยวัฒนาพานิช, ๒๕๒๒), หน้า ๑๒๘.

^{๑๒} พระสำเร็จ ฅมวีโร, “ศึกษาวิเคราะห์ขอบเขตของเสรีภาพในพุทธปรัชญาเถรวาทและปรัชญา ของฅอง - ปอล ชาร์ตร์”, **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณ ราชวิทยาลัย, ๒๕๔๘), หน้า ๕๔-๕๕.

๓.๓. เจตน์เจ้านงเสรีกับการกระทำ

มนุษย์มีการตัดสินใจเอง หรือมีเสรีภาพกำหนดการกระทำของตัวเอง มิได้ถูกกำหนดโดยตัวการภายนอก ถึงแม้ว่าจะไม่มีเสรีภาพอย่างสมบูรณ์ เพราะถูกจำกัดอยู่ในขอบเขตก็ตาม มนุษย์เรายังสามารถเปลี่ยนขอบเขตที่จำกัดเป็นวิธีการ และเป็นหลักในการพัฒนาตนเอง และรู้แจ้งตัวเอง เสรีภาพคือ การตัดสินใจด้วยตัวเอง กำหนดตัวเอง อัดตาลีเลือกการกระทำเฉพาะอย่างจงใจ และกระทำเพื่อทำให้ความดีของอัดตาลีเป็นจริงขึ้น มีกำหนดการเลือก และ เจตนาของอัดตาลีมาจากอัดตาลีเอง มีอัดตาลีเองเป็นเหตุ อัดตาลีมีเสรีภาพ ในความหมายที่ว่าไม่ได้ถูกกำหนดโดยตัวการภายนอก แต่อัดตาลีเองเป็นผู้กำหนดเพื่อตัวเอง เสรีภาพแห่งเจตน์เจ้านงมิได้หมายถึงอำนาจที่จะเลือกตามใจชอบ แต่เป็นการตัดสินใจเอง อัดตาลีเป็นเหตุหรือกำหนดเจตนาของมันเองเพื่อที่จะรู้แจ้งความดีของมันเอง คือการรู้แจ้งตัวตนที่แท้จริงหรือตัวตนที่เป็นอุดมการณ์ของคนที่ถูก ไม่ควรจะพูดว่า เสรีภาพแห่งเจตน์เจ้านง แต่ควรพูดว่า เสรีภาพแห่งอัดตาลี^{๑๒} อันเป็นกระบวนการของการเลือกที่จะกระทำสิ่งใดสิ่งหนึ่ง

สำหรับชาร์ต ได้นิยามการกระทำโดยใช้เจตนาเป็นหลัก^{๑๓} กล่าวคือ โดยหลักการแล้วการกระทำจะเกิดขึ้นได้ด้วยเจตนา เจตนาคือการเลือกจุดมุ่งหมาย^{๑๔} เจตนามิใช่สิ่งที่มีอยู่ล่วงหน้าก่อนการกระทำ แต่เกิดขึ้นพร้อมกับการกระทำ จุดมุ่งหมายและสาเหตุทั้งหมดนี้เป็นกระบวนการที่เกิดขึ้นพร้อมๆกันทันที

การที่ชาร์ตได้นิยามว่าการกระทำโดยที่ใช้ตัวเจตนาเป็นหลักนั้น นั่นก็แสดงว่าการกระทำต้องมีเจตนาเป็นมูลเหตุจึงจะมีความหมายเท่ากับการกระทำที่มีเสรีภาพ หมายความว่า ชาร์ตต้องการที่จะตัดสินใจว่า ใครมีความรับผิดชอบต่อการกระทำของตนหรือไม่ นั่น ชาร์ตดูที่ตัวเจตนาว่าเป็นหัวใจที่สำคัญที่สุด เมื่อบุคคลมีเจตนา ก็ถือว่าการกระทำ เมื่อมีการกระทำ ก็ถือว่ามีเสรีภาพ ฉะนั้น ชาร์ตจึงกล่าวว่า เมื่อมีเหตุการณ์หนึ่งเกิดขึ้นโดยไม่มีเจตนา นั่นก็ไม่ใช่การ

^{๑๒} พระทักษิณคณาธิการ, **ปรัชญา**, (กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์ดวงแก้ว, ๒๕๔๔), หน้า ๑๖๓.

^{๑๓} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๔๗๗.

^{๑๔} อ่างแล้ว.

กระทำ ด้วยเหตุนี้เพียงแค่คุณตัวเจตนาอย่างเดียวกันก็สามารถให้คำตอบได้ทันทีว่า รับผิดชอบหรือไม่ มีเสรีภาพหรือไม่

ลัทธิเจตน์จำนงเสรี (Intentionalism) จะยึดเอาเจตน์จำนง หรือแรงจูงใจที่ก่อให้เกิดการกระทำเป็นเกณฑ์ในการตัดสินจริยธรรม เพราะเชื่อว่า ค่านิยมทางจริยธรรมมีอยู่ตายตัว และเป็นจริง ไม่ขึ้นอยู่กับบุคคล สังคม สภาพแวดล้อม เพราะการกระทำที่ดี ไม่ว่าใครจะทำ จะทำที่ใด เมื่อไรจะต้องดีเสมอ เพราะอยู่ที่เจตนาหรือแรงจูงใจในการกระทำนั้นสำคัญที่สุด เพราะในการกระทำจะทำอะไร สิ่งใด ที่ไหน เราจะต้องมีเจตนาตั้งใจในการกระทำนั้น ถ้าไม่มีเจตนา หรือความตั้งใจให้เรากระทำ กล่าวคือไม่อยากจะทำหรือทำดีกว่าทำ จะไม่มีผลอะไรเกิดขึ้นหรือเกิดก็ไม่สมบูรณ์^๕ ฉะนั้น เจตนาจึงเป็นบ่อเกิดของการกระทำกรรมต่างๆ อันเป็นผลต่อการดำเนินชีวิตของบุคคลโดยทั่วไป

ชาร์ตถือว่าเสรีภาพเป็นสิ่งสำคัญที่สุดจัดเป็นสาระสำคัญในทัศนะปรัชญาของเขา ชาร์ตกล่าวว่า มนุษย์เราในฐานะเป็นบุคคลที่รู้สำนึก รู้จักคิด มีความรู้สึก รู้จักรับผิดชอบชั่วดี เราย่อมไม่เป็นตัวของตัวเองอย่างไร้ความรู้สึก อย่างขาดสติสัมปชัญญะ เราเมื่อมีคุณลักษณะพิเศษ เช่นนี้ย่อมสร้างคุณค่า และรู้จักรับผิดชอบต่อตนเองและสังคมโลกอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้จึงจำเป็นต้องเลือกสรรสิ่งที่ดีสำหรับตัวเองและสังคมโลก เพราะสิ่งที่ดีทำให้เรามีความสุข สิ่งที่ย่อมทำให้เรามีความทุกข์ความเดือดร้อน จุดหมายปลายทางของชีวิต คือ ให้จิตมนุษย์พ้นจากความคิดพ้นจากประสบการณ์และพ้นจากพระเจ้าแล้วเข้าสู่ความว่างหรือความไม่มีอะไรทั้งสิ้นไม่ว่าในการไหนๆ^๖

ไม่มีพระเจ้า ปรัชญาของชาร์ตไม่อาจยอมรับพระเจ้าได้ เพราะถ้าพระเจ้ามีอยู่เสรีภาพของมนุษย์ก็จะสมบูรณ์ไม่ได้ และเป็นไปไม่ได้ ทั้งนี้เพราะว่า ถ้าพระเจ้ามีอยู่ พระองค์ก็จะทรงมีบทบาทในการเลือกและการกระทำของมนุษย์ ทำให้มนุษย์ปราศจากเสรีภาพอย่างแท้จริง

^๕ บุญมี แทนแก้ว, พุทธปรัชญาเถรวาท, (กรุงเทพฯ : โอเดียนสโตร์, ๒๕๔๕), หน้า ๔๘-๕๐.

^๖ บุญมี แทนแก้ว, ปรัชญาตะวันตกร่วมสมัย, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพฯ : โอเดียนสโตร์, ๒๕๔๘), หน้า ๒๔๔-๒๔๕.

แต่เนื่องจาก “พระเจ้าตายเสียแล้ว” ตามวาทะของนิทเช่ พระองค์จึงไม่ทรงมีบทบาทใดๆ ในกิจการงานและการกระทำของมนุษย์^{๑๑}อย่างแท้จริงได้

ในหนังสือ ภาวะกับอภาวะ ชาร์ตได้กล่าวว่า คนเป็นความเปล่า แต่จะเป็นอะไรก็ได้ โดยเลือกให้แก่ตนเองโดยเสรี นอกจากนั้นยังชี้แจงให้เห็นว่า คนเราเป็นผู้สร้างคุณค่าให้แก่โลกที่เขามีประสบการณ์อยู่ คุณค่าเกิดขึ้นในโลกโดยความเป็นจริงของมนุษย์ คนส่วนมากไม่สร้างคุณค่า เพราะกลัวแต่ยอมปฏิบัติตามธรรมเนียม คนเราจะต้องคิดและตัดสินใจการกระทำ แม้จะตรงกันข้ามกับธรรมเนียมเดิม ก็ถือว่าได้สร้างคุณค่า^{๑๒}ให้กับตนเองหรือตัวตนขึ้นมาได้

สำหรับชาร์ต การดำรงอยู่มาก่อนแก่นสาร (Existence precede Essence) ไม่มีพระเจ้า ไม่มีแบบแผนสากลของมนุษย์ ไม่มีธรรมชาติของมนุษย์ คนแต่ละคนมีความแตกต่างกัน มนุษย์สร้างตัวเอง ไม่มีใครมีแก่นสารตายตัว มนุษย์จึงต้องเลือกแก่นสารให้แก่ตนเอง กล่าวโดยรวม ชาร์ตมิได้บอกว่า มนุษย์ไม่มีแก่นสาร เพียงแต่ยืนยันว่า แก่นสารของมนุษย์นั้นมาทีหลังการมีอยู่ ฉะนั้น การที่ชาร์ตบอกว่า มนุษย์ไม่มีแก่นสาร ในขณะที่เดียวกัน เขาก็บอกว่า แก่นแท้ของมนุษย์คือเจตน์จำนงเสรีนั้น เกี่ยวพันอย่างมากกับแนวคิดของเขาที่ว่า การมีอยู่ของมนุษย์มาก่อนแก่นสาร หมายความว่า มนุษย์มีอยู่ก่อนแล้วนิยามตัวเองภายหลัง มนุษย์มิใช่อะไรอื่น นอกจากผลิตผลที่เขาสร้างให้แก่ตัวเอง^{๑๓}

ในตอนแรกมนุษย์ไม่เป็นอะไรเลย แต่หลังจากนั้น มนุษย์จะเป็นอะไรก็ได้ตามที่ตัวเองอยากจะเป็น เพราะมนุษย์ คือผลผลิตของการกระทำ ไม่มีใครชี้ขาดหรือกล้าหาญมาตั้งแต่กำเนิด แต่มนุษย์สร้างตนเองให้เป็นคนชี้ขาดโดยการกระทำของเขาเอง ถึงกระนั้น ความชี้ขาด

^{๑๑} Wilfred Desan, **The Tragic Finale**, (New York : Harper and Row, 1960), p. 160.

^{๑๒} กิริติ บุญเจือ, **ชุดปรัชญาและศาสนาเซนตัจจอห์น เล่มห้า ย้อนอ่านปรัชญากังขาของมนุษย์**, หน้า ๒๓๘.

^{๑๓} Jean - Paul Sartre, **L' existentialisme est un Humanisme**, (Paris : Nagel, 1970), p.

ก็ไม่ได้ฝึกเป็นส่วนหนึ่งของความเป็นคนของเขาตลอดไป มนุษย์สร้างตัวเองใหม่อยู่เสมอ มนุษย์มีเจตน์จำนงเสรีเสมอ มนุษย์มีเสรีภาพเต็มທີ່ที่จะเลือกแก่นสารให้แก่ตนเอง^{๒๐}

จากคำนิยามของซาร์ตว่าด้วยการกระทำ ซาร์ตได้ทำให้เกณฑ์ตัดสินความรับผิดชอบ ทั้ง ๒ เกณฑ์คือ เสรีภาพและเจตนา กลายเป็นเรื่องเดียวกัน สำหรับซาร์ตการแบ่งเกณฑ์ออกเป็น ๒ อย่างนี้ไม่ต่างกัน ทั้งนี้โดยทั่วไปแล้วถือว่าทั้ง ๒ เกณฑ์นี้ให้ผลลัพธ์ที่ต่างกัน เช่นการกระทำใดก็ตามที่มีเสรีภาพแต่ไม่มีเจตนา โดยทั่วไปจะพิจารณาว่า บุคคลไม่ต้องรับผิดชอบต่อการกระทำนั้น เช่น นายคำเอามีอไปโคนกระถางต้นไม้ที่ขอบหน้าต่างทำให้หล่นไปโคนสีระของนายแดง โดยที่ไม่มีเจตนา ในกรณีนี้ นายคำไม่ต้องรับผิดชอบต่อการกระทำนั้นเพราะเป็นการกระทำที่ปราศจากเจตนา แต่ถ้าหากจะพิจารณาในกรณีนี้จากเกณฑ์เสรีภาพ นายคำจะต้องรับผิดชอบต่อการกระทำนี้เพราะเป็นการกระทำที่มีเสรีภาพ มิได้ถูกกำหนดหรือบังคับจากสิ่งหนึ่งสิ่งใดให้กระทำ^{๒๑}

การเลือกและการตัดสินใจตามแนวคิดของซาร์ต มนุษย์มีเสรีภาพในแต่ละสถานการณ์เป็นเหตุให้มนุษย์มีการเลือก และการตัดสินใจ เพราะเสรีภาพเป็นพื้นฐานของมนุษย์ เสรีภาพจะปรากฏให้เห็นในรูปของความสามารถที่จะตัดสินใจและการเลือกเกี่ยวข้องกับการเลือก และการตัดสินใจของมนุษย์ ดังนั้น หากมนุษย์ไม่มีสิทธิที่จะตัดสินใจหรือเลือกอย่างใดอย่างหนึ่ง ก็คงจะกล่าวได้ว่า มนุษย์ไม่มีเสรีภาพ ดังที่ซาร์ตกล่าวว่า มนุษย์คือเสรีภาพและรู้ว่าตนเองมีเสรีภาพ ก็หมายความว่า เรามีเสรีภาพอยู่ตลอดเวลา ถ้าไม่เช่นนั้นแล้วก็เท่ากับว่า ไม่มีเสรีภาพเอาเสียเลย^{๒๒} การไม่เลือกหรือไม่สนใจที่จะเลือกก็เป็นการเลือกอย่างหนึ่ง ไม่มีทางใดที่เราจะหลีกเลี่ยงจากการตัดสินใจที่จะเลือกก็เป็นการเลือกอย่างหนึ่ง ไม่มีทางใดที่เราจะหลีกเลี่ยงจากการตัดสินใจเลือกได้เลย มนุษย์จึงต้องเผชิญกับการเลือก สิ่งเดียวที่มนุษย์มิได้เลือกก็คือ การมีเสรีภาพติดตัวมาแต่กำเนิด มนุษย์ไม่ได้เลือกที่จะเกิดมาเป็นสิ่งมีชีวิตที่มีความว่างเปล่าและเสรีภาพอยู่ในตัว เรา

^{๒๐} วิชา เศรษฐศาสตร์, “แนวคิดของซาร์ตว่าด้วยความรับผิดชอบ”, วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรดุษฎีบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๓๖), หน้า ๑๔.

^{๒๑} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๐๘.

^{๒๒} Philip Thedy, *Introducing Sartre*, (UK. : Icon Books Ltd., 1999), p. 34.

อธิบายไม่ได้แน่นอนว่าทำไมมนุษย์จึงต้องมีเสรีภาพเช่นนี้ นอกจากจะพูดว่า เสรีภาพเป็นคำสาปที่คิดค้นโดยมนุษย์มาแต่เกิด มนุษย์สามารถเลือกอะไรก็ได้ เช่น เลือกที่จะไม่ใช่เสรีภาพที่มีอยู่หรือเลือกที่จะไม่ให้ตัวเองมีเสรีภาพก็ได้^{๒๓} เมื่อเป็นเช่นนี้ มนุษย์จึงจะต้องยอมรับการตัดสินใจของตนเองที่ได้เลือกทำในสิ่งที่ตนเลือกแล้วยอมรับผิชอบในสิ่งที่ตนทำนั้น

การเลือกก่อให้เกิดการกระทำและการเลือกจะต้องเกิดจากเจตน์จำนงของตน มนุษย์ไม่สามารถกล่าวได้ว่ามีเสรีภาพในการเลือกกระทำต่าง ๆ ถ้าหากการกระทำนั้นมิได้เกิดจากเจตน์จำนงของตน เจตน์จำนงนี้จะมีขึ้นได้ก็ต่อเมื่อมนุษย์มีความสำนึกรู้ด้วยตัวเอง (Self - Consciousness) การกำหนดโครงการ (Project) ของการกระทำขึ้นมาจะต้องมีจุดหมายเป็นของตัวเอง การที่คนเราทำอะไรขึ้นโดยไม่ตั้งใจที่จะกระทำ ไม่ถือว่าเป็นการกระทำในความหมายนี้ ผู้กระทำจะต้องกำหนดว่าเขากำลังทำอะไรอยู่ กระทำเพื่อใคร กระทำเพื่ออะไร และการกระทำนั้นต้องอยู่ภายใต้สัมปชัญญะ (ความรู้ตัว) ของเขาด้วย เมื่อการกระทำเป็นผลมาจากการเลือก การกระทำจึงเป็นปัจจัยที่ทำให้โลกเปลี่ยนแปลงตามแนวทางแห่งการเลือกนั้นๆ ถ้ามองในแง่นี้ก็จะเป็นเครื่องยืนยันว่าโลกเป็นสิ่งที่ต้องเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา เพราะการเปลี่ยนแปลงนี้เกิดจากการกระทำของมนุษย์เท่านั้น มิได้เกิดจากหลักทฤษฎีหรืออำนาจอื่นใดมากำหนด ดังนั้น มนุษย์จึงเป็นผู้รับผิดชอบต่อโลกอย่างแท้จริง เพราะการกล่าววามนุษย์เป็นผู้เปลี่ยนแปลงโลกตามหลักการเลือกของเจตน์จำนงเสรี เป็นสิ่งบ่งชี้ว่ามนุษย์ต้องมีความรับผิดชอบ มิฉะนั้น มนุษย์ก็ไม่สามารถใช้เสรีภาพในชั้นเจตน์จำนงให้ออกมาเป็นการกระทำใดๆ ได้ ดังที่ซาร์ตกล่าววว่า “การกระทำคือ การเปลี่ยนแปลงรูปร่างของโลก มันเป็นวิธีการจัดวิถีให้มุ่งไปสู่จุดหมาย มันเป็นเรื่องมือที่เป็นระบบซับซ้อนอย่างที่ว่า โดยอาศัยระบบของการเกี่ยวโยงกันและสัมพันธ์กันเป็นทอดๆ”^{๒๔} “เมื่อสิ่งหนึ่งเปลี่ยนแปลงจะทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงตลอดระบบและจะเป็นผลตามที่ได้คาดหมายไว้ในที่สุด”^{๒๕} อันมีผลต่อการกระทำที่ตนเองได้ทำไว้แล้วและไม่มีวันที่จะหลีกเลี่ยงต่อสิ่งที่ตนเองได้

^{๒๓} Idid, p. 55.

^{๒๔} Jean-Paul Sartre, *Being and Nothingness*, p. 433.

^{๒๕} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๕๗.

กระทำไปแล้วนั้นไม่ว่าจะเป็นผลกระทบทั้งต่อตนเองและผู้อื่น ฉะนั้น มนุษย์จึงไม่สามารถหลีกเลี่ยงการรับผิดชอบที่ตนทำไปแล้วได้

๓.๔. เจตน์เจ้านงเสรีกับความรับผิดชอบ

คำว่า เสรี เมื่อใช้ในเรื่องของเจตน์เจ้านงย่อหมายถึง การรับผิดชอบต่อการกระทำของตนเอง เพราะถ้ามนุษย์ไม่เป็นอิสระที่จะทำกิจกรรมต่างๆ ของตนเองอย่างเป็นอิสระแล้วก็น่าจะไม่ถูกต้องที่จะถือว่าผู้ทำจะต้องรับผิดชอบในกิจกรรมนั้นๆ อันที่จริงแล้วมนุษย์ย่อมต้องรับผิดชอบต่อพฤติกรรม อุปนิสัย ลักษณะ การกระทำตามสมัครใจ และการตัดสินใจของตนเอง ถ้าหากความคิดนี้ไม่ถูกแล้ว ก็ไม่มีความหมายอะไรในการที่จะกล่าวถึงคุณค่า และการตัดสินใจทางศีลธรรมของมนุษย์ มนุษย์ไม่สามารถจะขอรับการตัดสินใจทางศีลธรรม ตามปรากฏการณ์ธรรมชาติ และพฤติกรรมของสัตว์เดรัจฉานใดๆ ได้ เพราะสัตว์เหล่านั้นไม่มีอิสรภาพของเจตน์เจ้านงที่จะกระทำการใดๆ มนุษย์คือสัตว์มีชีวิตอยู่กับศีลธรรม เพราะมนุษย์ไม่ได้ถูกจำกัดด้วยสถานการณ์ภายนอกอย่างสมบูรณ์แบบ เช่น สัตว์เดรัจฉาน โลกแห่งพืช เป็นต้น ทฤษฎีของ ดาร์วิน (Darwin) ว่าด้วยสิ่งที่มีปรับตัวให้เหมาะสมที่สุดเท่านั้น จึงจะอยู่รอดได้ (Survival of the fittest) ไม่ถือว่าถูกต้องสำหรับมนุษยชาติ ไม่ใช่เหตุการณ์เท่านั้นที่สร้างคน แต่มนุษย์สร้างสถานการณ์มาได้ด้วย นี่เป็นสิ่งที่ทำให้มนุษย์แตกต่างจากสัตว์เป็นมรดกที่มีประจำอยู่ในมนุษยชาติ^{๒๖}

เมื่อบุคคลมีเสรีภาพอย่างไม่จำกัด แล้วทำไมชาร์ตมีทั้นนะว่า “มนุษย์ถูกสถาปให้เป็นอิสระ” คำตอบประการแรกก็คือ เสรีภาพคือการเสียนั้นหมายความว่า เมื่อบุคคลลงมือเลือกอย่างหนึ่ง เขาก็ต้องตัดหนทางที่เป็นไปอย่างอื่นๆ ทิ้งไป ดังนั้นคนจึงกังวลเมื่อต้องการเลือก และเมื่อบุคคลมีเสรีภาพที่จะเลือกเขาจะต้องมีความรับผิดชอบต่อสิ่งที่เขาเลือก เสรีภาพกับความรับผิดชอบจึงเป็นของคู่กัน เพื่อให้เข้าใจความหมายของความรับผิดชอบต่อผู้อื่น จะขอนำข้อสรุปของ ดร. วิทย์ วิศทเวทย์ เกี่ยวกับเสรีภาพและความรับผิดชอบต่อผู้อื่นมาให้ได้ศึกษาดังนี้

^{๒๖} เดือน คำดี, ปัญหาปรัชญา, (กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์โอเดียนสโตร์, ๒๕๓๐), หน้า ๗๑.

เสรีภาพ ทำให้เกิดความรับผิดชอบ มนุษย์ในสายตาของชาร์ตมีเสรีภาพเต็มเปี่ยม จึงต้องมีความรับผิดชอบเต็มเปี่ยมด้วย ดังได้กล่าวมาแล้วว่า ไม่มีสถานการณ์ใดๆ ที่มนุษย์ไม่มีโอกาสเลือก ดังนั้นมนุษย์ต้องรับผิดชอบต่อสิ่งที่ตนทำลงไป แต่ชาร์ตบอกว่า คนเรามักปฏิเสธความรับผิดชอบ การปฏิเสธความรับผิดชอบทำได้โดยอ้างว่า ตนมิได้ทำสิ่งนี้ แต่สถานการณ์บังคับให้ทำ นี่เป็นการหลอกตัวเอง เพราะไม่มีใครบังคับตนได้ ถ้าเขาไม่เลือกที่จะยอมถูกบังคับ ตัวอย่างเช่น ก่อนหินจะถูกพายุพัดกลิ้งลงมาทับคนตาย เราไม่คิดว่าก่อนหินต้องรับผิดชอบต่อหินครั้งนี้ เพราะก่อนหินถูกบังคับให้กลิ้งลงมาโดยพายุ ก่อนหินไม่มีเสรีภาพที่จะเลือกว่าจะกลิ้งลงมาหรือไม่กลิ้ง ถ้ามันพุดได้ มันคงพุดว่า “เสียใจด้วย เป็นเรื่องที่ช่วยไม่ได้” ชาร์ตบอกว่าคนไม่น้อยอยากมีฐานะเป็นเพียงก้อนหิน และเมื่อตนได้ทำอะไรลงไปก็จะบอกคล้ายกันว่า “ช่วยไม่ได้” เพราะฉันถูกบังคับ เพราะฝนตก เพราะมีธุระและอื่นๆ นี่เป็นสิ่งที่บอกว่าฉันไม่ได้ทำ สิ่งอื่นต่างหากที่ทำให้ฉันเป็นเพียงทางผ่าน

ชาร์ตใช้คำว่า “รับผิดชอบ” ไม่ตรงกับความหมายที่ใช้กันทั่วไป โดยปรกติเมื่อเรากล่าวว่า นายแดงมีความรับผิดชอบ เรามักจะหมายความอย่างหนึ่งอย่างใดต่อไปนี้คือ หนึ่ง แดงเป็น คนทำงานตามหน้าที่จนเต็มความสามารถ สอง ก่อนที่แดงจะลงมือทำอะไร เขาได้ไตร่ตรองอย่างรอบคอบไม่ประมาท สาม หากมีผลเสียหายเกิดขึ้นจากการกระทำของเขา เขายินดีที่จะให้มีการลงโทษเขาในรูปใดรูปหนึ่ง แต่ความรับผิดชอบของชาร์ต มิได้มีความหมายอย่างใดอย่างหนึ่งในสามอย่างนี้เลย ความรับผิดชอบในปรัชญาของชาร์ต เป็นความรับผิดชอบต่อตนเองมิใช่ต่อผู้อื่น ชาร์ตเชื่อว่า ไม่มีเกณฑ์ที่จะมาตัดสินว่าอะไรคือหน้าที่ของเรา อะไรคือความดี ความชั่ว อะไรถูก อะไรผิด ดังนั้นความรับผิดชอบจึงมิได้หมายความว่า ทำตามหน้าที่ หรือทำสิ่งในควรต้องทำ^{๒๖}

ในปัญหาเรื่องความรับผิดชอบ ชาร์ตได้มีทัศนะว่าด้วยการรับผิดชอบ มี ๒ ประเด็นหลักใหญ่ๆ นั่นก็คือ

๑. ความรับผิดชอบเชิงข้อเท็จจริง (Descriptive Responsibility)

^{๒๖} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๗๖-๗๗.

๒. ความรับผิดชอบเชิงปทัสถาน (Normative Responsibility)

อีกอย่างหนึ่ง ถ้าพูดตามความเป็นจริงแล้ว ในการอภิปรายทางจริยธรรมในวงการปรัชญานั้น เมื่อเอ่ยถึงคำว่า “ความรับผิดชอบ” นอกเหนือจากแง่มุมที่สำคัญ ๒ ประการแล้วยังมีมุมมองที่สำคัญอีก ๒ แง่ด้วยกัน คือ

๑. ความรับผิดชอบในทางจริยธรรม (Moral Responsibility)

๒. ความรับผิดชอบในทางกฎหมาย (Legal Responsibility)

เมื่อว่าโดยสาระสำคัญทางปรัชญาแล้ว การประเมินความรับผิดชอบทางจริยธรรมจึงสัมพันธ์ใกล้ชิดกันอย่างยิ่งกับความรับผิดชอบทางกฎหมาย แต่อย่างไรก็ดี ถ้าหากจะพิจารณาภาพรวมทั้งหมดแล้ว ความรับผิดชอบทางจริยธรรมและความรับผิดชอบทางกฎหมาย ต่างก็จัดอยู่ในความรับผิดชอบเชิงปทัสถานที่ผูกพันกับการสรรเสริญ การประณาม การลงโทษและการให้รางวัล บางครั้ง นักปรัชญาเรียกความรับผิดชอบทางจริยธรรมว่า ความรับผิดชอบส่วนบุคคล (Personal Responsibility) ถ้าบุคคลใดบุคคลหนึ่งไม่ได้รับการตัดสินว่ารับผิดชอบทางจริยธรรมหรือ รับผิดชอบต่อส่วนบุคคลต่อการกระทำบางอย่างหรือผลบางอย่างแล้ว ตามปกติ เขาก็ไม่ควรจะได้รับการสรรเสริญ การประณาม การให้รางวัล และการลงโทษ ฯลฯ ความรับผิดชอบทางจริยธรรม หรือ ความรับผิดชอบส่วนบุคคล ถือเป็นเงื่อนไขที่จำเป็นต่อความยุติธรรมจากการได้รับผลการกระทำของบุคคลตามที่สมควรจะได้รับ หรืออีกอย่างหนึ่ง คล้ายกับกฎแห่งกรรมของพระพุทธศาสนาเถรวาทนั่นเอง^{๒๘}

แต่เมื่อสร้างคุณค่าให้แก่ตนเองแล้ว คนเราก็เกิดความหวาดกลัวขึ้นเพราะไม่รู้จะเอาอะไรมาค้ำประกันว่า การที่ตัวเองตัดสินใจทำไปนั้น จะดีจริงหรือไม่อย่างไร เราจะต้องรับผิดชอบต่อการกระทำของเขาเอง เพราะเขาเป็นผู้เลือก ไม่มีใครเป็นอันธพาล เป็นศิลปิน เป็นนักร้อง

^{๒๘} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๕๑-๕๒.

นักเขียน เป็นต้นมาตั้งแต่กำเนิด แต่เป็นโดยการเลือก^{๒๕} จะเป็นอะไรก็แล้วแต่ ทุกอย่างที่เป็นก็เป็นการเลือกของมนุษย์ทั้งสิ้น

แนวคิดของชาร์ตว่าด้วยความรับผิดชอบ กล่าวถึงเรื่องเจตนาของชาร์ตว่า สำหรับชาร์ตนั้น เขานิยามการกระทำโดยใช้เจตนาเป็นหลัก กล่าวคือ โดยหลักการแล้ว การกระทำจะเกิดขึ้นได้ด้วยเจตนา ผู้สูญบุหรืที่ไม่ระมัดระวังได้ก่อให้เกิดการระเบิดขึ้นโดยประมาทถือว่าเขามีได้กระทำอะไร แต่ถ้ากรรมกรเหมืองถ่านหินเจตนาก่อให้เกิดการระเบิดขึ้นตามคำสั่งที่ได้รับ ถือว่ากรรมกรผู้นั้นได้กระทำ ชาร์ตนิยามว่า “เจตนาคือการเลือกจุดมุ่งหมาย” อย่างไรก็ตาม เจตนาของชาร์ตต่างจากเจตนาในทางกฎหมายในแง่ที่ว่า สำหรับชาร์ต เจตนามิใช่สิ่งที่มีอยู่ล่วงหน้าก่อนการกระทำ แต่เกิดขึ้นพร้อมกับการกระทำ จุดมุ่งหมายและสาเหตุทั้งหมดนี้เป็นการบวนการที่เกิดขึ้นพร้อมๆ กันทันที^{๒๖}

มนุษย์มีเสรีภาพและเหตุผล การปฏิเสธที่จะยอมรับเสรีภาพของปัจเจกชน และการปฏิเสธธรรมชาติที่มีเหตุผลเป็นการขัดแย้งหลักจริยศาสตร์ทั้งหมด ในเมื่อขาดเสรีภาพแล้ว ก็ไม่มีประโยชน์อะไรที่จะกล่าวถึงวิวัฒนาการแห่งสุดยอดมนุษย์ (Superman) และการตีค่านิยมใหม่^{๒๗}

เสรีภาพของบุคคล หมายถึงสภาพของการไร้อุปสรรคใดๆ ที่จะมาขัดขวางความปรารถนาของบุคคล และการมีโอกาสที่จะเปลี่ยนแปลงความปรารถนาดังกล่าวเมื่อใดก็ได้

นักคิดบางคนมีความเห็นว่าสิ่งสูงสุดวิสัยเพราะการฝืนกฎธรรมชาติรวมทั้งความอ่อนแอ ความยากจน และความโง่ก็ล้วนเป็นสิ่งจำกัดเสรีภาพของบุคคล เพราะสิ่งเหล่านี้สามารถเป็นอุปสรรคที่ขัดขวางความปรารถนาของบุคคลได้

^{๒๕} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๗๘.

^{๒๖} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๐๖-๑๐๗.

^{๒๗} ชัยวัฒน์ อัครพัฒน์, ปรัชญาตะวันตกสมัยใหม่ ๒, (กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยรามคำแหง, ๒๕๓๘), หน้า ๑๐๗.

บุคคลสามารถสื่อความหมายเกี่ยวกับเสรีภาพของบุคคลได้ชัดเจนขึ้น ถ้าระบุดังกล่าวเป็นอิสระจากอุปสรรคใดการเป็นอิสระที่จะทำสิ่งใด และเสรีภาพดังกล่าวเป็นเสรีภาพของบุคคลใด

ในแง่ดีของเสรีภาพของมนุษย์ ก็คือ จะสร้างตัวเองขึ้นมาอย่างไรก็ได้ และอาจจะสร้างให้ดีขึ้นได้เรื่อยๆ ไปอย่างไม่มีขอบเขต แต่ในส่วนที่เป็นข้อเสียก็มีอยู่มาก เพราะมนุษย์เราขยาดต่อเสรีภาพ “I am condemned to be” ข้าพเจ้าถูกลงโทษให้มีเสรีภาพ “We are not free to cease being free” เราไม่มีเสรีภาพที่จะสละเสรีภาพ เราต้องเลือกทางของเราเองอย่างไม่มีวันหยุดยั้ง แม้จะเบื่อก็คงจะขยาดสักเท่าไร เนื่องจากไม่ยอมรับผิดชอบ แม้ในเวลาที่เราสละสิทธิการเลือก โดยพยายามโยนภาระให้แก่ผู้อื่น เวลานั้นเราก็เลือกแล้วโดยไม่รู้ตัว “Not to choose is, in fact, to choose not to choose” ไม่เลือกก็คือ เลือกที่จะไม่เลือกนั่นเอง เพราะฉะนั้น การสละสิทธิ์เลือกจึงเป็นไปได้ เพราะขัดแย้งกันในตัวเหมือนการสงสัยทุกอย่าง (universal doubt) ของเดการ์ตที่เป็นไปไม่ได้เช่นกัน^{๓๒}

ความรับผิดชอบที่ซาร์ตใช้นั้นเป็นลักษณะของความรับผิดชอบตามความหมายในเชิงข้อเท็จจริง (Fact Responsibility) ถึง ๔ ลักษณะ คือ

๑. ผู้สร้างหรือผู้กระทำที่โต้แย้งมิได้ (Incontestable Authorship)
๒. การกำหนดเลือกด้วยตนเอง (Self Determination)
๓. ความเป็นไปได้ (Possibilities)
๔. ความรู้สึก (Feeling)

ลักษณะทั้งหมดของความรับผิดชอบ ไม่ได้เป็นที่เข้าใจกันโดยทั่วไปในแง่สิ่งที่ผูกพันกับหน้าที่ สิ่งที่ดีหรือไม่ควร การกล่าวสรรเสริญหรือการประณาม การให้รางวัลและการลงโทษ ถึงอย่างนั้น ซาร์ตก็ยังกล่าวว่า ความรับผิดชอบในการเลือกของปัจเจกชนมีความหมายถึงสิ่งที่ควรจะเป็นสำหรับมวลมนุษยชาติ

^{๓๒} กิรติ บุญเจือ, ชุดปรัชญาและศาสนาเซนต์จอห์น เล่มห้า ย้อนอ่านปรัชญากังขาของมนุษย์, หน้า ๒๗๒-๒๗๓.

มนุษย์รับผิดชอบเต็มที่ต่อตนเอง ต่อสิ่งที่ตนเองเป็น หมายความว่า รับผิดชอบต่อแก่นสารของตนซึ่งไม่มีใครกำหนดไว้ล่วงหน้า รับผิดชอบในที่นี้มิได้หมายความว่า เมื่อเป็นคนไข้ฉลาดแล้ว จะต้องยอมรับว่า จะเป็นคนไข้ฉลาดไปตลอดชีวิตอย่างตายตัว แปรเปลี่ยนมิได้ จะต้องยอมรับว่าจะเป็นคนไข้ฉลาดไปตลอดชีวิตอย่างตายตัว แปรเปลี่ยนมิได้ ตรงกันข้ามมนุษย์อยู่ในกระบวนการสร้างตัวเองใหม่ตลอดเวลา ความฉลาดหรือความกล้าหาญมิใช่สิ่งที่จับสั่นในตัวเองอย่างสมบูรณ์ ความเป็นคนจะเคลื่อนไหวแปรเปลี่ยนในลักษณะพลวัต (Dynamic) ไปตามการกระทำของมนุษย์ มิใช่สิ่งที่หยุดนิ่งตายตัวแต่ประการใด

แต่เป็นสิ่งที่น่าสังเกตว่า เราไม่ถือการกระทำของเด็กและคนวิกลจริตว่า มีค่าในทางศีลธรรม เพราะการกระทำของคนเหล่านั้นขาดการควบคุม ปราศจากสติการกระทำที่ถือว่ามีค่าทางศีลธรรมของเด็กนั้น จะเริ่มตั้งแต่เขารู้เดียงสาแล้วเท่านั้น เพราะถือว่าในวัยนั้น เด็กสามารถรู้สถานภาพทางศีลธรรมของตนแล้ว และในช่วงนี้เด็กเป็นอิสระที่จะกระทำตามความปรารถนาของตนได้ อิสระตามความหมายในที่นี้จึงหมายความว่า มนุษย์คือตัวแทนเสรีภาพ และสามารถกระทำการใดๆ ที่ตนเลือกสรรแล้วได้อยู่ในฐานะเลือกได้ที่จะทำชั่วหรือทำดี มนุษย์ไม่ได้ถูกดึงลงหรือถูกกดขี่ด้วยปัจเจกบุคคลหรือสังคมใดๆ หรือสัมพันธ์ภาพใดๆ แม้แต่พระเจ้า แต่อิสรภาพก็ไม่ได้หมายถึง ความปราศจากความรับผิดชอบ เพราะเราสามารถเข้าใจเสรีภาพได้ในภาวะกระทำการอย่างใด อย่างหนึ่ง ในการกระทำการหรือกิจกรรมอย่างใดอย่างหนึ่งนั้น ย่อมมีผลที่เกิดขึ้นตามมาเป็นพันธะ แห่งการกระทำที่ผู้กระทำจะต้องรับผิดชอบ ไม่ว่าจะเป็นแง่บวกหรือแง่ลบ^{๓๓}

แต่ทว่าคนส่วนมากมิได้ตระหนักถึงคุณค่าของการมีเสรีภาพอย่างถูกต้อง ส่วนมากกลัวการเผชิญปัญหา และกลัวการตัดสินใจแก้ปัญหาคด้วยตนเอง จึงมักจะหลีกเลี่ยงการรับผิดชอบ โดยอ้างอุดมคติต่างๆ หลักการนำเลื่อมใส โดยเฉพาะอย่างยิ่งศรัทธาทางศาสนา เพื่อโยนความรับผิดชอบให้กับสิ่งที่ตนเองอ้างว่ายึดถือเป็นหลักดำเนินชีวิต การที่คนส่วนมาพากันหลีกเลี่ยงการรับผิดชอบ เช่นนี้ เปิดโอกาสให้คนบางคนถือโอกาสหาผลประโยชน์ใส่ตัว เมื่อผลประโยชน์เกิดขึ้นขัดกันขึ้นก็หาทางกำจัดกันและกัน ในการนี้ก็จะใช้พวกหลีกเลี่ยงความรับผิดชอบเป็นเครื่องมืออีก

^{๓๓} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๕๐ - ๗๒.

ความเดือดร้อนจึงตกอยู่กับผู้ที่หลีกเลี่ยงการรับผิดชอบอย่างไม่รู้จักรับสิ้น ชาร์ตเห็นว่า ความ เป็นไปดังกล่าวนี้แหละ คือที่มาของความเดือดร้อนในสังคม การเอาโรคเอาเปรียบ การฉ้อราษฎร์ บังหลวง และการศึกษาสงเคราะห์ทุกประเภท สำหรับชาร์ตวิธีแก้มีทางเดียว คือ สอนให้รู้จักอัตติ ภาวะของตนและกระตุ้นให้กล้าเผชิญหน้ากับเหตุการณ์ด้วยความตระหนักในความรับผิดชอบ ทั้ง ต่อเสรีภาพของตนเอง และของคนทุกคนในโลก อนึ่ง การเลี่ยงการรับผิดชอบหาได้เป็นผลดีแก่ จิตใจของผู้เลี่ยงไม่ เพราะแก่นแท้ของมนุษย์คือเสรีภาพ จะต้องเผชิญหน้ารับผิดชอบ จิตใจจึงจะ ผ่องแผ้ว สดชื่น มีชีวิตชีวา เมื่อเลี่ยงการรับผิดชอบบ่อยๆ เข้า จิตใจจะรู้สึกว่าง จนเกิดอาการ หงุดหงิดนี่คือที่มาของโรคประสาทของคนสมัยปัจจุบัน การแก้ไขโดยใช้วิธีจิตวิเคราะห์ของฟรอยด์ ช่วยได้ชั่วคราวในรายที่มีอาการเด่นชัดเท่านั้น ส่วนอาการหงุดหงิดของคนทั่วไปจนกลายเป็นโรค แห่งศตวรรษนั้น ไม่อาจช่วยได้ วิธีที่ชาร์ตเห็นว่า เป็นการออกที่ใช้ได้อย่างมีประสิทธิภาพอย่าง แท้จริงก็คือ รู้จักหันหน้าเผชิญปัญหาและกล้ารับผิดชอบในการตัดสินใจของตนเอง ผู้ทำได้เช่นนี้ จะมีความมั่นใจในตัวเอง จะเป็นตัวของตัวเอง จะไม่หวั่นเกรงต่อสิ่งใดอีกต่อไป ความหงุดหงิด และความกังวลใจก็จะไม่เกิดขึ้น^{๓๔}

การหลีกเลี่ยงความรับผิดชอบหาได้สร้างความสบายใจให้แก่ผู้เลี่ยงไม่ เพราะการเลี่ยง ความรับผิดชอบย่อมหมายถึงการตัดสินใจเพื่อจะไม่ต้องตัดสินใจอีกต่อไป แต่ทว่าธาตุแท้ของ มนุษย์ คือ เสรีภาพ ซึ่งหมายความว่า มนุษย์ต้องการการตัดสินใจเป็นอาหารประจำวัน เมื่อเลี่ยง การรับผิดชอบและการตัดสินใจแล้ว มนุษย์ก็ไม่ได้ใช้สมรรถภาพตามปกติแห่งความเป็นมนุษย์ เกิดอาการเป็นอัมพาตในสมรรถภาพแห่งการตัดสินใจ จิตใจจึงเกิดความรู้สึกหงุดหงิด “เซ็ง ” หรือ “เอียน” เพราะจิตใจอยู่ในสภาพอัญภาวะ (alienation) นั่นคือ ไม่อยู่ในสภาพปกติซึ่ง จะต้องตัดสินใจเลือกวิถีชีวิตของตนเองทุกกระยะ ผู้ที่มีสภาพอัญภาวะย่อมไม่มีความภาคภูมิใจใน ศักดิ์ศรีแห่งความเป็นมนุษย์ของตน^{๓๕}

^{๓๔} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๒๕-๑๓๐.

^{๓๕} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๓๒.

๓.๕. อิศรภาวะของเจตน์จ้านงเสรี

ชาร์ตถือว่า ตัวเองเป็นนักเขียนได้เขียน นวนิยาย และบทละครชิ้นยันถึงความมี อิศรภาพของมนุษย์ และสำรวจวิเคราะห์ถึงศรัทธาเลวทรามอย่างไม่มีวันหมดสิ้นของมนุษย์ เสรีภาพของมนุษย์ต้องเผชิญทั้ง อดีต สภาพแวดล้อม เพื่อนฝูง และความตาย แต่รากฐานของปรัชญาการดำรงอยู่นิยม ต้องการให้มนุษย์เอาชนะขีดจำกัด และอุปสรรคเหล่านี้ โดยการตัดสินใจ อย่างมีความรู้ความเข้าใจ เพราะการกระทำอย่างมีอิสรภาพเท่านั้น ที่จะทำให้การดำรงอยู่ของมนุษย์ประสบเรื่องจริง^{๓๖}

ในทางปรัชญาถ้าอิสรภาพของเจตน์จ้านงไม่ได้รับการยอมรับ วิชาจริยศาสตร์ก็ไม่มี ความหมาย เพราะข้อตัดสินทางศีลธรรม เช่น ปัญหาว่าท่านควรทำอะไร ? นี่คือนิ่งชั่วร้ายที่เป็น สิ่งดี ดังนั้นเป็นต้น จะถือว่ามีความหมายสมบูรณ์ก็ต่อเมื่อเรายอมรับว่า มนุษย์มีเสรีที่จะตัดสินและ เลือกได้ตามทัศนะของค่าน้ำ เจตน์จ้านงเสรีเป็นมูลบทที่สำคัญที่สุดของจริยศาสตร์ที่ไม่จำเป็นต้อง พิสูจน์อีก เพราะเจตน์จ้านงเสรีเป็นความจริงที่มีอยู่ก่อนประสบการณ์ (A priori truth) ดังนั้น ค่าน้ำจึงกล่าวว่า เพื่อให้มีคุณค่าทางศีลธรรมต้องกระทำด้วยความรู้สึกในหน้าที่เท่านั้น การกระทำ หน้าที่ของค่าน้ำคือการแสดงออกซึ่งเสรีภาพในการเลือกและตัดสินใจในความว่า “ควร” ดังนั้น อิศรภาพจึงถือว่าเป็นพื้นฐานของการปฏิบัติทางศีลธรรม เพราะในภาวะที่เรียกว่า เสรีหรืออิสรภาพ เท่านั้น ที่เราสามารถทำตัวเราให้เป็นไปในทางเลือกกว่า เราควรทำสิ่งนี้หรือควรละเว้นจากการ กระทำอย่างนั้น

เจตน์จ้านงที่จะมีอำนาจเป็นรากฐานเพื่อตอบสนองอุดมการณ์ทางศีลธรรมได้ โดยไม่ เกี่ยวข้องกับเหตุการณ์ หรือสถานการณ์ ถ้าเจตน์จ้านงที่จะมีอำนาจสามารถนำมาพัฒนาพื้นฐาน ทางจิตใจของมนุษย์ชาติได้แล้ว มนุษย์ก็มีความพึงพอใจกับอุดมการณ์ทางศีลธรรม เจตน์จ้านงที่จะ มีอำนาจเป็นความปรารถนาที่สูงเด่นซึ่งเป็นข้อเท็จจริงที่เราไม่ต้องสงสัย แต่นอกจากความ ปรารถนาที่สูงเด่นแล้วยังมีความปรารถนาที่สำคัญเท่าๆ กันอีก บังเอิญคนมีความเห็นแก่ตัวและ

^{๓๖} ธนู แก้วโอกาส, ปรัชญาเอก, (กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์ลोजิก, ๒๕๓๖), หน้า ๑๓๕.

ความเห็นแก่ประโยชน์ของคนอื่นเท่าๆกัน ความปรารถนาที่จะมีอำนาจเป็นความเห็นแก่ตัวที่เห็นได้ชัดมาก

การเลือกที่เสรีเป็นสิ่งที่หลีกเลี่ยงไม่ได้ มนุษย์ไม่สามารถที่จะเลือกมิได้ ฉะนั้นมนุษย์จะตกไปอยู่กลุ่มเดียวกับวัตถุสิ่งของ การเลือกของมนุษย์ปลอดจากสาเหตุ หรือปัจจัยบังคับหรืออิทธิพลใดๆ สิ้นเชิง ทั้งนี้เพราะ “มนุษย์เป็นอิสระเต็มที่” สำหรับมนุษย์การมีชีวิตอยู่ก็คือการเลือกเสรีภาพของชาร์ตมีความสุดโต่ง สัมบูรณ์ ไร้ขอบเขต ก็เพราะเป็นเสรีภาพของการเลือกที่เสรี สำหรับชาร์ต เสรีภาพคือแก่นแท้ของความเป็นมนุษย์ นี่คือการประกาศว่ามนุษย์เป็นอะไรก็ได้ตามที่ตัวเองต้องการจะเป็น ความสามารถที่จะเป็นอะไรก็ได้นี้ จึงเป็นสิ่งที่คิดตัวมนุษย์ไปตลอด สิ่งที่คิดตัวไปตลอดนี้มีใช่เป็นแก่นแท้ของมนุษย์ (Essence) แบบที่อาไควนัสเข้าใจสำหรับอาไควนัส แก่นสารของมนุษย์มาก่อนตัวมนุษย์ที่เกิดมา เป็นสิ่งหนึ่งที่มีอยู่ในใจของพระเจ้า^{๓๖}

เสรีภาพและอเหตุวิสัย (Freedom and Indeterminism) ตามทัศนะของกลุ่มอเหตุวิสัย การกระทำที่เสรีคือ การเริ่มต้นใหม่ ไม่ใช่การก้าวกระโดดจากการเชื่อมต่อที่จำเป็นใดๆ กับอดีต อาจตั้งคำถามได้ว่าอะไรคือความหมายที่จะถือว่า ข้าพเจ้าต้องรับผิดชอบต่อการกระทำบางอย่างในอดีตของข้าพเจ้า ถ้าหากการกระทำนั้นไม่ได้สืบต่อจากธรรมชาติอย่างแท้จริงของอัตตาที่ยังเป็นตัวตนข้าพเจ้าอยู่ ณ บัดนี้ ดังนั้น การกระทำในปัจจุบันจึงแฝงอยู่ในการกำหนดในตัวเองไม่ใช่ อเหตุวิสัย เพราะทุกๆการตัดสินใจที่ทุกคนทำอยู่นั้น ย่อมทำไปอย่างเลือกได้ด้วยตนเอง จึงเป็นอันกล่าวได้ว่าการรับผิดชอบทางศีลธรรมยังคงมีความหมายอยู่นั่นเอง เพราะธรรมชาติของปัจเจกบุคคลย่อมมีปฏิริยาสะท้อนในการกระทำที่เป็นอิสระของเขาทุกอย่าง เนื่องจากการกระทำนั้นปรากฏออกมา (Emerge) จากอัตตาของเขาที่เขาต้องรับผิดชอบ อีกประการหนึ่ง ถ้าเขาถูกบังคับในการกระทำเหล่านั้น เขาก็ไม่สามารถจะถูกถือว่าต้องรับผิดชอบการกระทำเหล่านั้น

^{๓๖} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๓-๑๔.

เวลตัน (Welton) กล่าวว่า เรารับผิดชอบต่อการกระทำของเราอย่างแน่นอนในฐานะที่การกระทำเหล่านั้นเป็นการแสดงบุคลิกภาพของเราออกมา ถ้าการกระทำเหล่านั้นยังไม่เป็นการแสดงสิ่งที่เราเป็นอยู่ออกมา เราก็ไม่ต้องรับผิดชอบต่อการกระทำนั้น เพราะทุกๆ การกระทำต้องมีการตัดสินใจอย่างเสรีที่เป็นตัวแสดงบุคลิกภาพของเราออกมาเป็นพื้นฐานโดยอัตโนมัติ

เสรีภาพและเหตุวิสัย (Freedom and Determinism) แมคเคนไซค์ (Mackenzie) กล่าวว่า ทั้งเสรีภาพและเหตุวิสัยคือสาระสำคัญของจริยศาสตร์ และข้อกำหนดทางศีลธรรมด้วยตามทัศนะของค่าน้ำหนักการกระทำเฉพาะอย่างชื่อว่า เป็นจริยศาสตร์ เมื่อมีการเลือกอย่างเสรีระหว่างอารมณ์กับเหตุผลขัดแย้งกัน การกระทำที่ตกอยู่ในอำนาจของอารมณ์ ค่าน้ำหนักที่ไม่มีค่าทางศีลธรรมการกระทำที่ถือว่ามีค่าบวกทางศีลธรรมก็คือการกระทำที่ประกอบด้วยเจตนาดีหรือเจตนาดี เสรี ปรัชญาภคคติอธิบายว่า บ่อยครั้งที่มนุษย์เลือกทางแห่งบาปทั้งๆที่เขาไม่ปรารถนาก็ตาม ทั้งนี้ก็เพราะเขาถูกนำโดยแรงช่วยและความชั่วทางกามารมณ์ และอารมณ์ที่เป็นข้าศึกบเร้าสถานการณ์เหล่านี้ย่อมสามารถควบคุมได้โดยการฝึกหัด และอุเบกขา ดังนั้น อุปนิสัยของมนุษย์ก็ไม่ใช่อะไรไปจากผลรวมของความเคยชิน และการกระทำซ้ำๆ ที่มีการพัฒนาโดยอาศัยการฝึกหัดระยะยาวนาน

วิลเลียม เจมส์ (William James) อธิบายว่า เสรีภาพหมายถึง การตัดสินใจอะไรบางอย่าง และในขณะนั้นจะต้องมีอะไรใหม่เกิดขึ้น ซึ่งอาจจะถือได้ว่า เป็นจุดเริ่มต้นของเหตุการณ์ที่ไม่เคยมีมาก่อนก็ได้ และประการสำคัญคือต้องไม่เพียงแต่เป็นการผลักดันจากสิ่งอื่น กล่าวคือต้องเป็นการตัดสินใจที่เราสามารถเข้าใจได้ว่า อนาคตต้องไม่แฝงอยู่แล้วในอดีตหรืออาจจะเชื่อมโยงเข้ากับอดีตในรูปใดรูปหนึ่งได้จริงๆ อย่างน้อยก็ในบางเรื่อง ดังนั้นเหตุการณ์ถัดไปอาจจะคาดหมายได้ว่าอาจเป็นเช่นนั้นเช่นนั้นได้ เพราะจักรวาลก็ไม่ได้เดินตามระเบียบเสมอไป และจักรวาลย่อมมีอะไรเพิ่มขึ้นใหม่อยู่บ้าง ซึ่งอาจจะยังไม่สามารถอธิบายได้ นอกจากนี้จักรวาลยังเต็มไปด้วยช่องว่างสำหรับสิ่งใหม่ที่เรายังคาดคะเนหรือจินตนาการได้ แต่เป็นสิ่งที่เป็นไปได้สำหรับการเริ่มต้นใหม่ๆ สำหรับการพินาศต่างๆ สำหรับการตัดสินใจและสำหรับความเสียใจ

ในด้านพื้นฐานทางจริยศาสตร์ เจมส์ยอมรับว่า เสรีภาพเป็นสิ่งจำเป็นต้องมี ซึ่งเมื่อก่อนนี้เราพยายามที่จะพิสูจน์ให้เห็นว่า จักรวาลมีความสอดคล้องทางตรรกวิทยา จนลืมไปว่า จักรวาลก็สอดคล้องกับทางจริยศาสตร์เหมือนกัน การคืนรนต่อสู้พยายามทางศีลธรรมเป็นเรื่องจริง ไม่ใช่ตั้งอยู่บนฐานแห่งมายา ดังนั้นมูลบทที่จำเป็นของจริยศาสตร์คือ เสรีภาพที่จะขาดเสียมิได้ เจมส์อธิบายต่อไปว่า การเคลื่อนที่ของอนุไม่สามารถและเพียงพอที่จะอธิบายประสบการณ์ทุกอย่างของมนุษย์ มนุษย์สามารถที่จะกำหนดชะตากรรมของจักรวาลในขณะที่มีชีวิตอยู่ได้ ดังนั้นมนุษย์จึงควรตีความหมายแห่งความยุติธรรมให้กับกิจกรรมและข้อเท็จจริงในทุกแง่มุมของชีวิตและประสบการณ์

เฮนรี แบร์กซอง (Henri Bergson) ในฐานะนักปรัชญาสนับสนุนทฤษฎี ความบังเอิญ (Contingency) ยืนยันว่า เสรีภาพแทรกซ้อนอยู่ในโครงสร้างของความเป็นจริง โดยกล่าวว่า ความเป็นจริงพื้นฐานของจักรวาล เป็นจิตชีวิตและมีสาร์ตละคือ กาล (Duration) ซึ่งหมายถึง การค้นคว้า และสร้างสรรค์ใหม่ๆ การทำงานโดยไม่ยุดีเพื่อให้เกิดสิ่งใหม่ๆ อยู่เสมอ ดังนั้น เสรีภาพจึงเป็นสาร์ตละของชีวิต หรือชีวิตคือ เสรีภาพนั่นเอง ตามทฤษฎีความบังเอิญของเบิร์กซอง อนาคตไม่ใช่สิ่งที่เลือกได้แต่เป็นสิ่งที่จะต้องสร้างสรรค์ สิ่งที่มนุษย์เราจะกระทำนั้นไม่ใช่เลือกเอาจากหลายๆ ทางที่มีเสนอมมาให้ แต่ที่เราจะต้องทำการเปลี่ยนแปลงอัตราของเราให้เจริญก้าวหน้าขึ้นเบิร์กซองเชื่อว่า จักรวาลที่แท้จริงคือ จักรวาลแห่งกาล (Duration) แห่งความสำนึก แห่งพลังจิต แห่งความเจริญเติบโต แห่งการเปลี่ยนแปลง และแรงกระตุ้นดั้งเดิม ซึ่งทั้งหมดนี้อาจรู้ได้ด้วยญาณภายในและในส่วนลึกแห่งความดั้งเดิมนั้นไม่เป็นปฏิกิริยาต่อพลังผลักดันจากภายนอก เพราะมีแต่พลังกระตุ้นภายในเท่านั้น ความหมายที่ว่า กิจกรรมสร้างเสรีภาพ เบิร์กซองอธิบายว่า สสารเป็นสิ่งที่กีดกันกิจกรรมสร้างสรรค์ดั้งเดิม แต่ก็ไม่เป็นอุปสรรคแต่อย่างใด ตรงข้ามความสำนึก (Consciousness) ปรากฏว่าเป็นพลังที่พยายามแทรกซ้อนเข้าสู่สสารอยู่เสมอ แม้ความสำนึกกับสสารจะเป็นสิ่งตรงกันข้ามก็ตามสสารมีภาวะจำเป็น ความสำนึกมีภาวะเสรีจึงต้องหาทางประนีประนอมให้เข้ากันได้ เพื่อประกอบขึ้นเป็นชีวิต นั่นก็คือเสรีภาพได้แทรกตัวเองเข้าไปสู่ความจำเป็น เพื่อควบคุมและให้ได้เป็นประโยชน์ต่อตัวเอง ดังนั้น เบิร์กซองจึงกล่าวว่า ในวิวัฒนาการของชีวิตมนุษย์เรา จิตสำนึกสร้างสรรค์ผ่านเข้าไปในสสารและโดยพลังอันอัจฉริยะใน

การค้นคว้า จึงพยายามปลดปล่อยสิ่งหนึ่งซึ่งสัตว์เดรัจฉานทั้งหลายยังถูกจองจำอยู่จนถึงระดับของมนุษย์ สิ่งนั้นจึงได้รับอิสรภาพสมบูรณ์ ความเป็นจริงในกระบวนการนี้ก็คือ การเจริญเติบโตอันเป็นการสร้างสรรค์โดยไม่มีจุดจบนั่นเอง เจตน์เจานงของมนุษย์ทำหน้าที่ค้นคว้าและตัดสินใจอย่างโดยเสรี การเคลื่อนไหวทุกอย่างของอินทรีย์เป็นไปโดยอัตโนมัติยอมให้อะไรใหม่เพิ่มแก่จักรวาลอยู่ตลอดเวลา ดังนั้น เจตน์เจานงเสรีจึงเป็นเสรีภาพอย่างไม่มีข้อจำกัด หรือเงื่อนไขใดๆ^{๓๘}

สำหรับชาร์ต เสรีภาพ มีลักษณะสมบูรณ์ (Absolute) ไร้ขอบเขตจำกัด (Unbounded) และปราศจากเงื่อนไขใดๆ ที่จะมากำหนดกฎเกณฑ์กับเสรีภาพ (Entire and unconditioned) ทั้งนี้ก็เป็นเสรีภาพทางความคิดหรือในทางภูมิปัญญา มากกว่าที่จะเป็นเสรีภาพตามข้อเท็จจริง ชาร์ตมีทัศนะว่า ไม่มีที่ใดที่มนุษย์ไม่มีเสรีภาพ แม้แต่คุกที่ถูกคุมขังในคุก แต่ในสายตาของชาร์ตการถูกคุมขังเป็นเพียงสถานการณ์ที่นักโทษผู้นั้นเข้าไปพัวพัน แต่ความหมายของสถานการณ์นั้น ก็ขึ้นอยู่กับทางเลือกตัดสินใจของเขาเอง เขาอาจยอมจำนนอยู่เฉยๆ หรืออาจหาทางแหกคุก แม้จะเสี่ยงต่อความตาย มนุษย์มีทางเลือกเสมอ เพราะว่า กล่าวโดยถึงที่สุดแล้ว มนุษย์มีสิทธิเสมอที่จะเลือกระหว่าง ความตาย กับการมีชีวิตอยู่ ด้วยเหตุนี้ เสรีภาพจึงไม่มีขอบเขตจำกัด เพราะชาร์ตเน้นเสรีภาพในการเลือกแต่อย่างเดียว เหมือนดังที่ชาร์ตเขียนเอาไว้ว่า “เสรีภาพ การเลือก การให้ความหมาย การอยู่ในกาลเวลา ทั้งหมดนี้มีความหมายเดียวกัน และหมายถึงสิ่งเดียวกัน” แม้แต่การไม่เลือกก็ถือว่าเป็นการเลือกที่ไม่เลือก ชาร์ตเน้นเสรีภาพในการเลือกโดยไม่คำนึงถึง ความสามารถที่จะทำตามการตัดสินใจในเลือกควบคู่ไปด้วย

หากการกระทำของมนุษย์ผ่านแว่นของความจริง จะเห็นได้ว่า ในกาลทุกกาล ทุกเทศะ มีการกระทำบางอย่างที่เป็นอิสระ และการกระทำบางอย่างที่ไม่อิสระและถูกบังคับ ในระดับหนึ่ง มนุษย์มีความเป็นตัวของตัวเองมีการตัดสินใจที่จะเลือกทำอะไรได้อย่างอิสระ เช่น ถ้า นาย ก. เดินผ่านขอทาน แล้วหยิบเงินให้ การกระทำของนาย ก. เป็นการกระทำที่อิสระ แต่ในอีกระดับหนึ่ง การกระทำของมนุษย์ถูกกำหนดโดยปัจจัยภายนอก เช่น นาย ข. เดินไปในที่เปลี่ยว

^{๓๘} เรื่องเดียวกัน, ๗๓-๗๔.

แล้ว ถูกโจรจี้ นาย ข. ส่งเงินให้ ในกรณีนี้ ถือว่า นาย ข. ไม่เป็นอิสระ เพราะการกระทำของ นาย ข. ถูกบังคับ^{๓๕}

เสรีภาพ คือ การลงโทษ มิใช่พรสวรรค์ ชาร์ตจึงกล่าวว่า มนุษย์ถูกสาปให้มีเสรีภาพ หมายความว่า ไม่มีข้อจำกัดใดๆ ต่อเสรีภาพของมนุษย์เลย นอกจากเสรีภาพเอง อีกอย่างหนึ่ง มนุษย์ไม่เป็นอิสระที่จะยับยั้งการมีเสรีภาพของตน (We are not free to cease being free) มนุษย์มิได้มีชีวิตอยู่ก่อนเพื่อที่จะมีเสรีภาพต่อมา แต่มนุษย์เกิดมาพร้อมกับเสรีภาพ ไม่มีความต่าง ระหว่างการมีชีวิตอยู่ของมนุษย์กับการมีเสรีภาพของเขา มนุษย์ไม่สามารถเป็นทาสในบางคราว และเป็นอิสระในบางครั้ง เขาเป็นอิสระเสมอไปและเต็มที่ เพราะเขาถูกสาปให้มีเสรีภาพ แนวคิด เช่นนี้ของชาร์ตส่งผลให้ผู้กระทำทุกคนเป็นผู้กระทำที่อิสระ (Free Agent) ทุกการกระทำของ มนุษย์เป็นการกระทำที่อิสระหมด ไม่มีการบังคับ การขัดขืนใดๆ ทั้งสิ้น มนุษย์เป็นอิสระแม้จาก อดีตของตน ชาร์ตเชื่อว่า อดีตเกิดขึ้นแล้ว ตายไปแล้ว ไม่มีบทบาทอะไรอีกในชีวิตของคน ถ้ามัน มีบทบาท ก็เพราะว่ามนุษย์ได้ยกบทบาทนี้ให้แก่มัน อดีตไม่มีความหมายอะไร ถ้ามนุษย์ไม่ให้ความหมายแก่มัน นี่คือนิวทอนคิดว่าด้วยเสรีภาพสมบูรณ์ของชาร์ตที่มีความหมายที่ค่อนข้างสุดโต่ง และรุนแรง^{๔๐}

ค้ำนัท นักปรัชญาชาวเยอรมัน ที่ได้เสนอความคิดว่า มนุษย์เป็นสัตว์ ๒ โลก บางครั้งมนุษย์อยู่ในโลกของนิยัตินิยม (Determinism) เช่นเดียวกับสิ่งอื่นๆ ในธรรมชาติ ไบไบ้จะ พัดไปตกที่ใด ก็ยอมแล้วแต่แรงของลมฉันทัด การกระทำของคนก็ล้วนมีสาเหตุมาจากแรงขับของ ความปรารถนา สัญชาตญาณ อารมณ์ ความรู้สึก ความอยาก ฉะนั้น ในโลกนี้ มนุษย์ไม่ต่าง อะไรจากไบไบ้และเม็คทราย มนุษย์ไม่รู้จักความแตกต่างระหว่าง “สิ่งที่ฉันอยากทำ” กับ “สิ่งที่ฉันควรทำ”

อีกมุมหนึ่ง มนุษย์ก็เป็นสมาชิกของโลกแห่งอิสรภาพ ในโลกนี้มนุษย์เป็นอิสระ หลุดพ้นจากแรงขับของสัญชาตญาณ ดังนั้น ในแง่ที่มนุษย์มีประสาทสัมผัสที่จะรับรู้ เขาเป็น

^{๓๕} วิทย์ วิศทเวทย์, *ปรัชญาทั่วไป*, (กรุงเทพฯ : ไทยร่มเกล้า, ๒๕๔๒), หน้า ๘๘-๘๙.

^{๔๐} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๕.

สมาชิกของโลกแห่งผัสสะ แต่ในแง่ที่เขาบริสุทธิ์มีการกระทำเป็นตัวของตัวเอง คือ ในแง่ที่เขาไม่สนใจของตนเอง โดยไม่ถูกระทบจากประสาทสัมผัส เขาเป็นสมาชิกของโลกแห่งปัญญา ฉะนั้นในสายตาของค้ำยัน มนุษย์คล้ายกับกบซึ่งแทนที่จะกระโดดไปมาระหว่างบนบกกับบนน้ำ เขากลับกระโดดข้ามไปข้ามมาระหว่างโลกระหว่างโลกของสัญชาตญาณกับโลกแห่งปัญญา เมื่อใดที่ขาของเขาวางอยู่บนโลกใบแรกที่เขาตกเป็นทาสที่โง่หัวไม่ขึ้นของแรงปรารถนา มนุษย์ก็ไม่ใช่อิสระ ลดค่าตัวเองลงเป็น สัตว์ พืช และเมล็ดทราย แต่เมื่อใดที่เขาทั้งสองก้าวกระโดดลงมาสู่โลกแห่งปัญญาและเหตุผล เมื่อนั้นเขาเป็นอิสระ ไม่ถูกบังคับด้วยแรงขับใดๆ เป็นตัวของตัวเอง และได้กอบกู้ศักดิ์ศรีของมนุษย์เหนือสรรพสิ่งในธรรมชาติ^{๔๑}

เมื่อพิจารณาตามแนวคิดของชาร์ตแล้วว่าด้วยเจตนาในฐานะเกณฑ์ตัดสินความรับผิดชอบ โดยผิวเผินดูเหมือนว่า จะมีเกณฑ์ใหม่ในการตัดสิน กล่าวคือ โดยทั่วไปจะถือว่า ถ้าการกระทำนั้นมีเจตนาที่มีเจตนาที่ต้องรับผิดชอบ แต่หากปราศจากเจตนาที่ไม่ต้องรับผิดชอบ แต่ชาร์ตกลับมองอีกแง่หนึ่งว่า ถ้าการกระทำนั้น ไม่มีเจตนาที่ไม่ถือเป็นการกระทำ เมื่อมิใช่การกระทำที่ไม่ต้องรับผิดชอบ แต่เมื่อพิจารณาให้ถ่องแท้แล้ว ชาร์ตก็มีข้อเสนออะไรใหม่ๆขึ้นมา เขาเพียงแต่เขียนคำนิยามของการกระทำที่ต่างจากคนอื่นๆ เท่านั้น การนิยามการกระทำของเขาไม่มีผลในทางปฏิบัติเลย นั่นก็หมายความว่า เป็นแนวทางที่ไม่นำไปสู่การตัดสินที่ถูกต้องกว่า และไม่ทำให้เกิดความเข้าใจที่ถูกต้องให้ยิ่งกว่าเดิม โดยเนื้อแท้แล้ว ชาร์ตมีแนวคิดที่ไม่ต่างจากหลักการทางศีลธรรมที่น่าเชื่อถือที่สุดว่าด้วยเจตนาที่ว่า การกระทำทุกอย่างที่มีเจตนา และเฉพาะการกระทำที่มีเจตนาเท่านั้นที่มนุษย์ต้องรับผิดชอบ เพียงแต่ชาร์ตใช้คำพูดใหม่ นิยามใหม่เท่านั้น แต่โดยเนื้อหาสาระแล้วก็เหมือนกับแนวคิดทางศีลธรรมที่คนส่วนใหญ่ยอมรับอยู่นั่นเอง^{๔๒}

๓.๖. เป้าหมายของเจตน์จำนงเสรี

ชาร์ตเห็นด้วยกับฮายเดกเกอร์ว่า เรามีความสำนึกก่อนตรึกตรอง (pre – reflective awareness) ซึ่งเปิดเผยสภาพแท้จริงของตัวเราในโลก ในสถานการณ์เฉพาะหน้า เห็นด้วยกับ

^{๔๑} อ่างแล้ว.

^{๔๒} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๐๘.

ฮูสเซอร์ลที่ว่าความสำนึกของเราต้องมุ่งไปสู่อะไรสักอย่าง ความสำนึกลอยๆ ไม่มี ความสำนึกลอยๆก็เหมือนเปล่า ความสำเร็จของฉันทจึงเป็นความว่างเปล่า (nothingness) ที่มุ่งสู่อะไรสักอย่าง ภายนอกที่เป็นอยู่ (being) ความสำนึกในตัวจึงไม่เป็นอะไรเลย แต่จะต้องเลือกเป็นอะไรสักอย่าง จะเลือกเป็นอะไรสักอย่างก็แล้วแต่ความสมัครใจ ตัวความสำนึกของชาร์ตเรียกว่า ภาวะสำหรับตัวเอง (being - for - itself) และสิ่งภายนอกที่ความสำนึกมุ่งไปสู่เรียกว่าภาวะในตัวเอง (being - in - itself) ^{๔๓}

สภาพของมนุษย์เป็นสภาพสิ้นหวัง เขาไม่เป็นอะไรเลย แต่สามารถเป็นไปได้ทุกอย่างโดยการเลือกเสรีของเขา ไม่มีพระเจ้าวางแผนและไม่มีพระญาณสอดส่องให้เขาเดินตาม ไม่มีข้อกำหนดอะไรตายตัวสำหรับเขาให้เขายึดถือเป็นแนวทางเลือกเดิน เขาจำเป็นต้องกำหนดควินชีวิตให้กับตนเอง แต่เขาจะพบกับความล้มเหลว เพราะสิ่งที่เขากำหนดขึ้นนั้นเป็นภาวะในตัวซึ่งเขาไฝฝืนในขณะที่ตัวของเขาเองเป็นภวันสำหรับตัวอยู่ตลอดเวลา และความจริงเขาก็เสียดายภาวะสำหรับตัวของเขา เขาอยากเป็นภาวะสำหรับตัวในตัว (Being-for-itself-in-itself) ในเวลาเดียวกันสภาพนี้ถ้าบรรลุถึงได้ก็จะกลายเป็นพระเจ้าไป ซึ่งเป็นไปไม่ได้เพราะจะมีความขัดแย้งกันในตัวพระเจ้าจึงไม่มีและจะมีไปไม่ได้ สภาวะพระเจ้าจึงเป็นสภาวะที่มนุษย์ไฝฝืนปรารถนาจะได้ให้มีแก่ตน แต่ก็ไม่มีใครอาจที่จะเป็นไปได้ แต่ถึงอย่างไรมนุษย์ก็มีความจำเป็นจะต้องทะเยอทะยานอยากได้สภาวะนี้โดยทั้งๆ ที่รู้ว่าเป็นไปไม่ได้ได้อย่างเด็ดขาด เพราะ มนุษย์ถูกสาปให้มีเสรีภาพ ชาร์ตจึงสรุปในตอนท้ายของบทที่ ๔ ของหนังสือ ภาวะกับอภาวะ (Being and Nothingness) ว่า “Man is a useless passion” คนเราคือกิเลสอันไร้ประโยชน์นั่นเอง

ความปรารถนาของคนเรา เป็นการเล็งผลเลิศ แต่ไม่มีวันจะบรรลุถึงอย่างสมบูรณ์ คนเราจะไม่มีวันพบหลักมั่นคงในตัว คนเราไม่สามารถจะกลายเป็นภาวะในตัวไปได้ สภาพของคนเราคือกลายเป็น (becoming) อยู่ตลอดเวลา แม้การกลายเป็นจะถูกจำกัดอยู่ในวงของประมวลเท็จจริง (facticity) แต่ก็ต้องสร้างตัวเองขึ้นเรื่อยๆ ไปโดยการเลือก ความสามารถเลือกแสดงว่ามีเสรีภาพ คนเรากถูกสาปให้มีเสรีภาพ และนี่แหละเป็นสภาพแท้จริงของภาวะสำหรับตัว คือต้องมี

^{๔๓} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๖๕.

เสรีภาพด้วยความจำเป็น “เสรีภาพของคนเรามาก่อนสารัตถะ และเป็นเงื่อนไขให้สารัตถะเป็นไปได้ สารัตถะของคนเราขึ้นต่อเสรีภาพออกจากความเป็นจริงของคนเราไปได้” เพราะเหตุนี้แหละ ชาร์ตจึงเห็นว่ามนุษย์เราไม่มีธรรมชาติที่คงตัวอยู่แต่เกิดจนตาย มนุษย์จึงมีเสรีภาพด้วยความจำเป็น สภาพเสรีภาพในสภาพของมนุษย์นี้เองทำให้มนุษย์อึดอัดใจ อยากจะเป็นอะไรเสียอย่างให้แน่นอนลงไป ถ้าเป็นไปได้ก็อยากจะมีสภาวะพระเจ้าเสียเลย จะได้ไม่ต้องกังวลเรื่องเลือกทางของตัวเองอีกต่อไป แต่ก็เป็นไปได้ไม่ได้เพราะมนุษย์เราถูกสถาปนาให้ต้องเลือกทางของตัวเองต่อไป นี่คือความหมายของเสรีภาพของมนุษย์^{๔๔}

ไม่มีอัตตา (Non-self) ชาร์ตได้กำจัดอัตตาออกไป เพื่อว่า มนุษย์จะปราศจากองค์ประกอบที่เหมาะสมที่นิยตินิยม (Determinism) จะแผ่อิทธิพลเข้ากระทบได้ ฉะนั้น จึงไม่มีแรงจูงใจ (Motivation) ใดๆ ที่จะแสดงอิทธิพลเหนือเสรีภาพของมนุษย์ ถ้าแรงจูงใจบางอย่างดูเหมือนจะมีอิทธิพลต่อใครคนหนึ่งบ้าง ก็เป็นเพราะว่า ใครคนนั้นเลือกที่จะตกอยู่ใต้อิทธิพลของแรงจูงใจนั่นเอง แรงจูงใจไม่มีอิทธิพลใดๆ ต่อการเลือกของมนุษย์ มนุษย์เลือกแรงจูงใจและการกระทำเอง มนุษย์จึงมีเสรีภาพโดยสมบูรณ์^{๔๕}

นิทเช เป็นชาวเยอรมัน เนื่องจากมีความคิดทางอภิปรัชญาว่า คนแต่ละคนเป็นส่วนหนึ่งของเจตน์จำนงที่จะมีอำนาจ (the will-to-power) ซึ่งเป็นความเป็นจริงแท้แต่อย่างเดียว ทุกคนจึงมีหน้าที่ช่วยทำให้เจตน์จำนงนี้พัฒนาก้าวหน้าไปข้างหน้าเรื่อยไป จุดหมายของการพัฒนาของเจตน์จำนงที่จะมีอำนาจในขณะนี้ ได้แก่ การปรับปรุงภาวะของมนุษย์ให้ถึงขั้นอภิมนุษย์ (Superman) เพราะฉะนั้นใครทำอะไรให้ภาวะของมนุษย์ดีขึ้นคนนั้นประพฤติดี ใครขัดขวางหน่วงเหนี่ยวการพัฒนาดังกล่าวนี้ย่อมได้ชื่อว่า เป็นคนเลวประพฤดิชั่ว นี่คือมาตรการความประพฤติดีของจริยธรรมของนิทเช^{๔๖}

^{๔๔} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๗๑-๒๗๘.

^{๔๕} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๖๐.

^{๔๖} กิรีติ บุญเจือ, ปรัชญาสำหรับผู้เริ่มเรียน, (กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์ไทยวัฒนาพานิช, ๒๕๔๑), หน้า ๘๗.

เสรีภาพของชาร์ตมีความหมายค่อนข้างจะสุดโต่ง ปรากฏจากการขัดแย้งใดๆ ทั้งสิ้น คนเราเป็นอิสระแม้แต่อดีตของตน สมมติว่าคนคนหนึ่งเกิดมาในสลัม พ่อแม่ยากจนไม่มีเวลาเอาใจใส่ เมื่อเป็นเด็กได้ถูกลูกกลิ้งกับพวกมิจฉาชีพ โตขึ้นก็ไม่ได้เข้าโรงเรียน โดยทั่วไปเราจะเห็นสิ่งแวดล้อมในอดีตของคนคนนี้มีส่วนกำหนดอุปนิสัยใจคอ ความประพฤติและทัศนคติของเขา บุคลิกที่ถูกหลอมโดยอดีตนั้นย่อมมีส่วนกำหนดการตัดสินใจที่จะเลือกทำหรือไม่ทำอะไรบางอย่าง ในปัจจุบันนั่นคือเขาไม่เป็นอิสระเสียทีเดียว แต่ชาร์ตเชื่อว่าอดีตเป็นสิ่งที่เกิดขึ้นแล้ว ตายไปแล้ว ไม่มีบทบาทอะไรอีกในชีวิตของตน ถ้ามันมีบทบาทก็เพราะว่าเราได้ยกบทบาทนี้ให้มัน ความสามารถปฏิเสธเป็นพรสวรรค์ของมนุษย์ เขาสามารถปฏิเสธแม้แต่ตัวเองถ้าเขาเลือกที่จะทำ

ดังนั้น สำหรับชาร์ต เราโกรธเพราะเราเลือกที่จะโกรธ มิใช่เราถูกสบประมาท หรือ เพราะเรามีบุคลิกภาพอย่างที่เรามีอยู่อันเนื่องมาจากการอบรมในอดีต เรามีอารมณ์เพศก็เพราะเราเลือกที่จะมีมิใช่เพราะสัญชาตญาณของสัตว์ชีววิทยาทำให้เรามี ในเรื่องเสรีภาพนี้ ชาร์ตไปไกลถึงกับว่า คนเราปฏิเสธแม้สิ่งที่เกิดขึ้นกับร่างกายของเรา เช่น เขายกตัวอย่างว่า เมื่อเราป็นเขาแล้ว เราหยุดพักก่อนที่จะถึงจุดหมายนั้นมิใช่เพราะเราเหนื่อย ความเหนื่อยเป็นเพียงข้อมูล เราเป็นอิสระที่จะตีความว่าเราจะทำอย่างไรกับมัน ถ้าเราเลือกนั่งพักก็เท่ากับเราเลือกให้ความเหนื่อยมีอำนาจเหนือเรา แต่โดยตัวมันเองความเหนื่อยทำอะไรเราไม่ได้^{๔๗}

การส่งเสริมเสรีภาพส่วนบุคคล มนุษย์เราเกิดมาเพื่อเสรีภาพ แต่ละคนมีสิทธิที่จะมีเสรีภาพ เพราะฉะนั้น อะไรที่ส่งเสริมเสรีภาพส่วนบุคคลก็ให้ถือว่าจริงและมีค่าควรยึดถือ อะไรที่ขัดขวางหรือทำลายเสรีภาพส่วนบุคคล สิ่งนั้นไม่จริง ไม่มีคุณค่า^{๔๘}

นิทเซ่ กล่าวว่าทุกคนย่อมมีศักยภาพ ความสามารถ ศักดิ์ศรีภายในตนเอง สามารถทะเยอทะยาน สร้างสรรค์เพื่อนำตนไปสู่จุดหมายปลายทางสูงสุดได้ด้วยตนเอง เพราะนิทเซ่เชื่อว่าบุคคลเป็นสิ่งที่แท้จริง บุคคลสามารถรู้ ถึงความแท้จริงได้ด้วยตนเอง และนำความแท้จริงนั้นสัมพันธ์กับการกระทำที่ใช้ความคิด ความใคร่ครวญ ไตร่ตรอง วิเคราะห์ให้รอบคอบถี่ถ้วน มิใช่

^{๔๗} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๗๖.

^{๔๘} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๘.

เพียงแต่นำมาสัมพันธ์กับความคิดล้วนๆ เพราะความคิด วางแผนที่ถูกต้อง ขึ้นอยู่กับเจตน์จำนง หรือการกระทำจึงจะสำเร็จ ผู้ประสงค์จะมีอำนาจจะต้องคิด วางแผนที่ถูกต้อง แล้วกระทำตาม แผนที่ตั้งวางไว้ อำนาจจึงจะเกิดมีขึ้นได้ ดังนั้น นิทเช่ จึงกล่าวสั้นๆว่า เจตน์จำนงย่อมนำไปสู่ ความมีอำนาจ (will to power)^{๔๕}

ในแนวคิดของชาร์ตกล่าวว่า เนื่องจากการกระทำทุกอย่างต้องมีเจตนา ฉะนั้น ตามข้อเท็จจริงการกระทำแต่ละครั้งก็จะมีจุดหมาย (End) และจุดหมายนี้จะโยงกลับไปสู่สาเหตุ (Motif) พร้อมๆกัน การกล่าวถึงการกระทำที่ขาดโครงสร้างเชิงเจตนา (Intentional Structure) ของทุกการกระทำ เมื่อว่าด้วยสูตรแล้วมีโครงสร้างการกระทำดังนี้ “สาเหตุ – เจตนา – การกระทำ – จุดหมาย”, “Cause – Intention – Act – End ” อย่างไรก็ตาม จุดหมายในความหมายของชาร์ต ไม่ใช่ความหมายที่เข้าใจกันทั่วไป ดังลัทธิประโยชน์นิยม ของเบนธัมและมิลล์ ที่มีหลักการว่า จุดหมายของการกระทำของมนุษย์ก็คือประโยชน์สูงสุดแก่คนจำนวนมากที่สุดหรือหลักความสุข เราควรพิจารณาถึงจุดหมายหรือผลเช่นนี้ก่อนที่จะลงมือทำอะไร จุดหมายนี้มีอยู่ก่อนที่เราจะลงมือกระทำแต่สำหรับชาร์ต จุดหมายนี้ไม่ได้มีอยู่ก่อน แต่เกิดขึ้นพร้อมกับการลงมือกระทำด้วยแรงจูงใจหรือสาเหตุ มิได้ก่อให้เกิดการกระทำ แต่กลับเป็นส่วนหนึ่งที่เป็นต่อความครบถ้วนของการกระทำ

โดยทั่วไป เป็นที่เข้าใจกันว่า ทุกการกระทำของมนุษย์เกิดมาจากสาเหตุ (Cause) ดังนั้น สาเหตุจึงมีบทบาทสำคัญที่กำหนด (Determine) การกระทำ นี่คือการเข้าใจโดยทั่วไปเกี่ยวกับสาเหตุ (Cause or Motif) แต่สำหรับชาร์ต สาเหตุ มิได้มีบทบาทในการกำหนดการกระทำใดๆเลย สาเหตุและแรงจูงใจ (Motif or Mobile) มีความหมายในฐานะส่วนหนึ่งของการกระทำที่เกิดขึ้นเท่านั้น ในเมื่อการกระทำคือการแสดงออกของเสรีภาพ การกระทำ แรงจูงใจ และเป้าหมาย จึงเกิดขึ้นพร้อมกันทันทีในกระบวนการของการกระทำของมนุษย์ที่จะตัดสินใจเลือกจุดมุ่งหมายและแรงจูงใจ ฉะนั้น จึงไม่มีอะไรที่จะสามารถกำหนดการกระทำของมนุษย์ได้ ไม่ว่า

^{๔๕} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๔๖-๒๔๗.

จะเป็นสาเหตุ แรงจูงใจ จุดมุ่งหมาย สาเหตุ (Motif) และแรงจูงใจ (Mobile) จึงมีความหมายเพียงส่วนหนึ่งภายในทั้งหมดของการกระทำของมนุษย์^{๕๐}

เจตน์จ้านงเสรี จะว่ากันไปแล้ว ก็คือ ความเปล่า ซึ่งจะต้องเป็นอะไรสักอย่างในหัวใจของมนุษย์ และเจตน์จ้านงเสรีนี้เองบังคับความเป็นจริงของมนุษย์ให้สร้างตัวเองขึ้นมาแทนที่จะเป็นอะไรอยู่แล้ว... สำหรับความจริงมนุษย์ การเป็นอะไรของเขาก็คือการเลือกฐานะของตัวเองนั่นเอง เขาไม่สามารถรับหรือยอมเป็นอะไรไป ไม่ว่าสิ่งนั้นจะมาจากภายนอกหรืออยู่ในตัวเขาก่อนแล้ว โดยไม่ต้องอาศัยความช่วยเหลืออันใดเลย เขาจำใจรับความจำเป็นที่จะสร้างตัวเองขึ้น แม้ในส่วนเล็กที่สุด น้อยที่สุด เพราะฉะนั้น เจตน์จ้านงเสรีจึงไม่ใช่ภาวะโดดๆ แต่เป็นภาวะในตัวมนุษย์^{๕๑}

ชาร์ตกล่าวว่า จุดหมายปลายทางของชีวิต คือ ให้จิตมนุษย์พ้นจากความคิด พ้นจากประสบการณ์และพ้นจากพระเป็นเจ้า แล้วเข้าสู่ความว่างหรือความไม่มีอะไรทั้งสิ้น ไม่ว่าในกาลไหนๆ ^{๕๒}

๓.๖. สรุปแนวคิดเรื่องเจตน์จ้านงเสรีของ ฌอง - ปอล ชาร์ต

ชาร์ตเสนอให้แก้ไขปัญหาทั้งส่วนตัวและสังคมในศตวรรษของเรานี้ด้วยปรัชญาแบบใหม่ที่เหมาะสมกับสมัย คือ ปรัชญาอัตถิภาวนิยม ชาร์ตพยายามปูพื้นฐานด้วยงานนิพนธ์จำนวนมาก รวมทั้งการบรรยาย การให้สัมภาษณ์ และการสนทนาตามแต่โอกาสจะอำนวย ชาร์ตเขียนหนังสือตำราปรัชญาจริงๆ เพียง ๒-๓ เล่มเท่านั้น คงจะรู้สึกว่าได้เสนอเนื้อหาของความคิดเพียงพอแล้ว งานนิพนธ์นอกจากนั้นจึงเขียนขึ้นในรูปวรรณคดีประเภทต่างๆ เพื่อให้ตัวอย่างและ

^{๕๐} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๑๒.

^{๕๑} Ibid "Freedom is precisely he nothingness which is made-to-be at the heart of man and which forch human reality to make itself instead of to be... For human reality, to be is to choose oneself; nothing come to it either from the outside or it either from the outside or from within which it can receive or accept. Without any help whatsoever it is entirely abandoned to the intolerable necessity of making itself be-down to the slightest detail. Thus freedom is not a being of man".

^{๕๒} อ่างแล้ว.

อธิบายเนื้อหาในแง่มุมต่างๆ เนื่องจากชาร์ตมีความรอบรู้และเชี่ยวชาญทางวรรณคดีอย่างดี งานวรรณคดีแทรกปรัชญาจึงมีคุณภาพสูงทางวรรณศิลป์ด้วย ชาร์ตไม่เลื่อมใสการใช้เหตุผลสำหรับหาความจริง ชาร์ต จึงไม่พิสูจน์ความคิดของตน แต่ใช้วิธีวิเคราะห์และการหยั่งรู้ ชาร์ต อ้างว่าตนใช้วิธีปรากฏการณ์ แต่ก็ไม่ได้ดำเนินการเหมือนฮุสเซอร์ลผู้เป็นเจ้าของวิธีปรากฏการณ์เสียทีเดียว จึงต้องเรียกว่า เป็นวิธีปรากฏการณ์ของชาร์ตเองโดยเฉพาะ^{๕๓}

แก่นแท้หรือสาระตะของมนุษย์ คือ เสรีภาพ ซึ่งหมายความว่า มนุษย์เกิดโดยไม่มีอะไรเป็นสมบัติติดตัวมา แก่นแท้หรือสาระตะของมนุษย์ คือ การไม่มีอะไรเลยมาแต่เกิดที่จะเรียกได้ว่า ความเป็นมนุษย์ ถ้ายอมเรียกความไม่มีหรือสูญตาว่าเป็นสาระตะได้ ก็ให้เรียกต่อไป ถ้าถือว่าเป็นคำพูดที่ไร้สาระ ก็ให้พูดเสียใหม่ว่ามนุษย์ไม่มีสาระตะ แต่มีเพียงความเป็นอยู่หรืออัตถิภาวะบริสุทธิ์ (pure existence) การเป็นอัตถิภาวะบริสุทธิ์นี้เองทำให้มนุษย์แต่ละคนต้องสร้างตัวเองขึ้นมาจากการไม่มีอะไรเลย (nothingness) ในขณะแรกเกิด มนุษย์สร้างตัวเองขึ้นเป็นขั้นๆ ตามลำดับโดยการตัดสินใจเลือกของตนโดยสัญชาตญาณมนุษย์เรากลัวความรับผิดชอบ ทั้งนี้เพื่อความปลอดภัยและความเกียจคร้านไม่ยอมามีเรื่องยุ่งยาก เมื่อมีโอกาสเลี่ยงความรับผิดชอบได้จึงมักจะตัดสินใจเลี่ยง การเลี่ยงความรับผิดชอบก็เป็นการใช้เสรีภาพเหมือนกัน แต่เป็นการใช้เสรีภาพอย่างผิดๆ ก่อให้เกิดความเสียหายแก่ตนเองและมนุษย์คนอื่นๆ โดยไม่รู้ตัว ทั้งนี้ก็เพราะว่าจะมีคนฉลาดบางคนสร้างอุดมคติและหลักการขึ้นล่อใจ เหมือนชาวประมงวางลอบหรือไซให้ปลา รู้สึกว่าเป็นที่พึงพิงที่ปลอดภัย โดยรู้เท่าไม่ถึงการณ์ว่านั่นเป็นวิถีทางที่คนฉลาดวางเหยื่อล่อเพื่อการเอาเปรียบ เมื่อผลประโยชน์เกิดขัดกันขึ้นระหว่างผู้เอาเปรียบด้วยกัน ก็จะเกิดการหักล้างและจ้องล้างกันขึ้น ผู้ที่ถูกใช้เป็นเครื่องมือแห่งการหักล้างและจ้องล้างก็คือคนทั่วไปที่คิดจะเลี่ยงความรับผิดชอบนั่นเอง ซึ่งจะถูกใช้เป็นเครื่องมือของคนฉลาดเรื่อยไป

ดังนั้น จะเห็นว่า สำหรับชาร์ตแล้ว การมีเสรีภาพก็คือความกังวล มนุษย์จึงกลัวเสรีภาพ ถ้าไม่มีเสรีภาพ เขาก็ไม่ต้องมีความรับผิดชอบ ไม่ต้องมีความกังวล แต่มนุษย์ที่ปราศจากเสรีภาพก็มีใช้มนุษย์ เขาได้กลายเป็นก้อนหินไปแล้ว ดังนั้น มนุษย์จึงไม่มีทางหลีกเลี่ยงเสรีภาพ

^{๕๓} วิทย์ วิศทเวทย์, ปรัชญาทั่วไป, หน้า ๑๓๐.

เสรีภาพจึงไม่ใช่พรสวรรค์ แต่เป็นการถูกลงโทษมากกว่า เพราะเขาต้องการความกังวล เนื่องจากต้องเสี่ยง และต้องรับผิดชอบต่อไป

การตระหนักถึงการมีอยู่ร่วมกับบุคคลอื่นในโลก (Being-With-Others-In-The-World) ของบุคคลเป็นกิจกรรมที่บุคคลต้องกระทำจึงจะได้ชื่อว่าเป็นสิ่งมีอยู่ หรือจึงจะทำให้การมีอยู่นั้นมีลักษณะเต็ม (Full) และชัดเจน (Concrete) ดังนั้น การมีอยู่ของบุคคลมิได้มีความหมายธรรมดาแต่มีความหมายว่าการมีอยู่ในฐานะเป็นผู้กระทำ (Agent) นอกจากนี้การตระหนักถึงการมีอยู่ของตนเองดังกล่าว บุคคลสามารถเลือกที่จะตระหนักการมีอยู่ในฐานะเป็นอะไรก็ได้อย่างไม่จำกัด เพราะบุคคลเป็นสิ่งที่ว่างเปล่าจากธรรมชาติหรือสสารัตถะที่มันคงถาวร

จากลักษณะของการมีอยู่ ๒ ลักษณะดังกล่าวทำให้สรุปได้ว่าบุคคลเป็นสิ่งมีเจตน์จำนงเสรี คือมีความว่างเปล่าจากสสารัตถะ บุคคลจึงจำเป็นต้องเป็นผู้กระทำคือเป็นผู้ตัดสินใจเลือกสสารัตถะให้ตนเอง หรือเลือกให้ตนเองเป็นอะไรก็ได้ ในขณะที่บุคคลตระหนักถึงการมีอยู่ร่วมกับบุคคลอื่นในโลกของตน การเลือกดังกล่าวเป็นอิสระจากทุกสิ่งทุกอย่างและเป็นการเลือกที่ปราศจากสาเหตุ คือไม่อาจอธิบายได้ว่า ทำไมบุคคลจึงเลือกเช่นนั้นแต่บุคคลต้องรับผิดชอบต่อตนเองถึงการเลือกดังกล่าว เพราะการเลือกย่อมกินความหมายถึงการปฏิเสธสิ่งที่เป็นไปได้อื่นๆ ที่เสนอมาให้เลือกในขณะนั้น

ไม่เคยมีใครรับผิดชอบทางจริยธรรมสำหรับการตัดสินใจการกระทำ หรือผลใดๆ จากการกระทำ ทั้งนี้ เพราะไม่เคยมีใครเป็นอิสระเลย ถึงอย่างไร วิกฤติของความรับผิดชอบทางจริยธรรมไม่ใช่วิกฤติหรือปัญหาใดๆ สำหรับซาร์ตเลย แนวคิดของซาร์ตว่าด้วยเสรีภาพทุกการกระทำของมนุษย์จึงเป็นการกระทำที่เป็นอิสระ ถ้ามนุษย์มีอิสระหรือมีเสรีภาพเต็มที่โดยปราศจากขอบเขต เขาก็ต้องรับผิดชอบเต็มที่เช่นกัน เสรีภาพกับความรับผิดชอบมีความเชื่อมโยงกันทางตรรกะเสมอ ดังที่ซาร์ตเขียนไว้ว่า “ความรับผิดชอบที่สมบูรณ์ก็คือข้อกำหนดในทางตรรกะจากผล

ของเสรีภาพของเรา”^{๕๔} โดยการเชื่อมโยงทางตรรกะ ถ้ามนุษย์ คือเสรีภาพ และมนุษย์ถูกสาปให้มีเสรีภาพ ในมุมกลับ มนุษย์ก็คือความรับผิดชอบ และมนุษย์ถูกสาปให้รับผิดชอบ ฉะนั้น แนวคิดที่ว่า ไม่มีความรับผิดชอบของบุคคลจึงไร้ความหมายสำหรับชาร์ตโดยสิ้นเชิง ในแง่หนึ่ง อาจกล่าวได้ว่าชาร์ตทำให้ความไม่รับผิดชอบหมดไปจากโลก^{๕๕} อันเป็นจุดหมายของชาร์ตในเรื่องเจตน์จำนงเสรีของมนุษย์ แต่จุดหมายปลายทางของชีวิตในทัศนะของชาร์ต ก็คือ การให้จิตมนุษย์พ้นจากความคิด พ้นจากประสบการณ์ และพ้นจากพระเป็นเจ้า แล้วเข้าสู่ความว่างหรือความไม่มีอะไรทั้งสิ้น ไม่ว่าจะในกาลไหนๆ ก็ตาม

^{๕๔} กิริติ บุญเจือ, ชุดปรัชญาและศาสนาเซนต์จอห์น เล่มห้า ย้อนอ่านปรัชญากังขาของมนุษย์, หน้า ๕๕๔.

^{๕๕} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๘๖-๘๗.

บทที่ ๔

เปรียบเทียบเจตนาของพุทธปรัชญาเถรวาทกับเจตน์จำนงเสรีของ ฌอง-ปอล ซार्ट

๔.๑. ความหมายของเจตนากับเจตน์จำนงเสรี

๔.๑.๑ ความหมายเจตนาของพุทธปรัชญาเถรวาทกับเจตน์จำนงเสรีของฌอง-ปอล ซาร์ทมีความเหมือนกันคือ

เมื่อผู้วิจัยได้พิจารณาความหมายของเจตนาของพุทธปรัชญาเถรวาทกับเจตน์จำนงเสรีของซาร์ทแล้ว ในระดับต้นมีความหมายที่คล้ายกัน คือ การกระทำใดที่ประกอบด้วยเจตนาจึงถือว่าการกระทำนั้นเป็นการกระทำที่สมบูรณ์ มีผลต่อการกระทำนั้นโดยทางพุทธปรัชญาเรียกว่ากรรม อันมิวิบากเป็นเครื่องรองรับผลการกระทำนั้นๆ และซาร์ทก็ถือว่า ผู้ที่ทำเช่นนี้จะต้องรับผิดชอบในสิ่งที่ตนเองทำไปแล้ว ไม่มีผู้ใดสามารถหลีกเลี่ยงผลการกระทำของตนเองไปได้ ซึ่งทั้งสองแนวคิดก็ได้ให้ความหมายที่ดีมีประโยชน์ต่อการดำรงชีวิตของมนุษย์ เพื่อที่จะทำให้สังคมมนุษย์โลกอยู่ร่วมกันอย่างผาสุก ในเมื่อผู้คนแต่ละคนทำอะไรลงไปแล้วกล้ารับผิดชอบในสิ่งที่ตนทำลงไปอันเป็นสิ่งที่มนุษย์ทุกคนควรจะมีคติเช่นนี้เป็นคุณธรรมประจำใจ

๔.๑.๒ ความหมายเจตนาของพุทธปรัชญาเถรวาทกับเจตน์จำนงเสรีของฌอง-ปอล ซาร์ทมีความแตกต่างกันคือ

ทางพุทธปรัชญาเถรวาทได้ให้ความหมายของเจตนาที่ประกอบด้วยกุศลและอกุศลนั้น (ความดีและความชั่ว) ที่อนุโลมเข้ากับเจตน์จำนงเสรีของซาร์ท โดยพุทธปรัชญาเถรวาทยังถือว่าเป็นเป็นหลักดำเนินชีวิตที่เป็นธรรมชั้นโลกียธรรมอยู่ ที่เป็นเช่นนี้ เพราะการกระทำที่ประกอบด้วยเจตนาซึ่งนำพาผู้ที่ประพฤตินั้นให้เวียนว่ายตายเกิดเป็นไปในวัฏฏะ ๓ คือ กรรม กิเลสและวิบาก มรรคาในระดับนี้ยังมีใช้จุดหมายสูงสุดของพระพุทธศาสนา หลักคำสอนของพระพุทธองค์ทรงสอนให้สาวกของพระองค์ให้หมดความอาลัยในสิ่งที่ เป็นทั้งกุศลและอกุศล การกระทำของบุคคลผู้ไม่มีความอาลัยในกุศลและอกุศลนี้ เรียกว่า กิริยา หมายถึง การกระทำที่ไม่มีตัวเจตนาดี หรือเจตนาชั่วมาเกี่ยวเนื่องด้วย คือการกระทำที่ไม่หวังสิ่งตอบแทนใดๆ ได้แก่ การกระทำสักว่าทำเท่านั้นเอง ซึ่งเป็นการกระทำขั้นอัพยากถุต อันเป็นคุณลักษณะพิเศษของพระอรหันต์ในความหมายของพุทธปรัชญาเถรวาท แต่ซาร์ทมีแนวคิดที่ทำให้สังคมอยู่อย่างรับผิดชอบต่อตนเองและผู้อื่น

สอนให้มนุษย์เป็นบุคคลที่กล้าหาญในการดำเนินชีวิตที่ตนเองเลือกทำแล้วมีเป้าหมายหรืออุดมคติ เป็นของตัวเอง ซึ่งทางพุทธปรัชญาเถรวาทยังถือว่า แนวคิดของชาร์ตเป็นการใช้ชีวิตที่ดำเนินไป ตามปกติของการดำรงอยู่ มิได้กล่าวถึงกระบวนการของเจตน์จํานงเสรีว่ามีขั้นตอนหรือระดับความ เป็นมาว่าเป็นอย่างไร แต่พุทธปรัชญาเถรวาทได้แสดงถึงกระบวนการของเจตนาไว้อย่างละเอียด จากที่ได้กล่าวมาแล้ว อันเป็นหลักคำสอนของพระพุทธศาสนาที่แสดงถึงหลักเหตุและผล เพราะ เจตนาในพระพุทธศาสนาเป็นสาเหตุที่ทำให้มนุษย์กระทำสิ่งต่างๆ ส่วนเจตน์จํานงเสรีของชาร์ต เป็นตัวผล และชาร์ตก็ไม่ได้กล่าวถึงว่ามีเหตุจูงใจอะไรที่ทำให้มนุษย์มีเจตน์จํานงเสรี ซึ่งพุทธ ปรัชญาเถรวาทได้กล่าวไว้อย่างชัดเจนดังที่ได้กล่าวมาข้างต้น

พุทธปรัชญาเถรวาท ถือว่า เจตนาเป็นเจตสิกที่เกิดร่วมกันกับเจตสิกอันเป็นไปใน ช่วงขณะจิต แต่ชาร์ตไม่ได้จําแนกถึงเจตน์จํานงเสรีไว้ กล่าวเพียงว่า เจตนาติดตัวมนุษย์มาตั้งแต่ กำเนิด

๔.๒. ขอบเขตของเจตนา กับเจตน์จํานงเสรี

๔.๒.๑ ขอบเขตเจตนาของพุทธปรัชญาเถรวาทกับเจตน์จํานงเสรีของฌอง-ปอล ซาทร์มีความเหมือนกันคือ

การที่มนุษย์มีเจตนา มีเจตน์จํานงเสรี มีอิสระ มีความเป็นตัวของตัวเอง ที่จะเลือกทำสิ่ง ใดสิ่งหนึ่งได้ตามความปรารถนาของตน ความดี ความชั่ว เป็นของเฉพาะตัว ซื่อหากันไม่ได้ที่จะ เลือกทำสิ่งใดสิ่งหนึ่ง ตามความคิดของตนเอง นั้นเป็นเพราะว่าบุคคลมีสำนึก รู้จักคิด มีความรู้สึก จึงมีเสรีภาพในการกระทำโดยที่ไม่มีใครมาขังการ การกระทำของตนเอง และมนุษย์ก็ไม่อยู่ภายใต้ เทวบัญชา นี่จึงเป็นการแสดงถึงความเป็นตัวของตัวเอง มีความเป็นอยู่ของตัวเอง (อัตถิภาวะ) แต่ เนื่องด้วยมนุษย์ไม่อาจจะอยู่คนเดียวได้ การกระทำของแต่ละคนย่อมที่จะมีผลกระทบกระเทือนถึง ผู้อื่นด้วย มนุษย์จึงต้องรับผิดชอบในการใช้เสรีภาพของตน และเลือกที่จะไม่กระทำที่ส่งผลต่อ เสรีภาพของผู้อื่น เนื่องด้วยมนุษย์มีเสรีภาพที่จะเป็น และมีเสรีภาพที่จะไม่เป็น แต่เสรีภาพในที่นี้ ต้องอยู่ในสถานการณ์ที่เป็นอยู่ในปัจจุบันและเป็นเสรีภาพที่เป็นเจตน์จํานงของตน

๔.๒.๒ ขอบเขตเจตนาของพุทธปรัชญาเถรวาทกับเจตน์จํานงเสรีของฌอง-ปอล ซาทร์มีความแตกต่างกันคือ

เจตนาของพุทธปรัชญาเถรวาทกับเจตน์จํานงเสรีของชาร์ต มีกระบวนการอธิบายที่มีความแตกต่างกัน เพราะเจตนาของพุทธปรัชญานั้นมีกระบวนการที่สลับซับซ้อนอันนับเนื่องด้วย

เจตนาไม่ใช่เกิดขึ้นได้ด้วยตนเอง แต่ต้องอาศัยปัจจัยอื่นๆ อีกหลายๆ อย่างเป็นองค์ประกอบจึงจะเป็นเจตนาที่ก่อเป็นกรรมอันสมบูรณ์ได้ และเจตนาก็เป็นตัวการสำคัญในการกำหนดการกระทำของมนุษย์ให้อยู่ภายใต้ หรือสิ่งที่ชั่วได้ ที่เป็นเช่นนี้ เนื่องจากเจตนาที่ถูกปรุงแต่งด้วยกิเลสตัณหา หรือปรุงแต่งด้วยปัญญา สภาวะใดสภาวะหนึ่งในสังขารธรรมทั้งสองนี้ ย่อมส่งผลต่อการกระทำของมนุษย์ให้เป็นไปในฝ่ายดีและฝ่ายชั่วได้

ส่วนเจตน์เจ้านงเสรีเป็นการแสดงออกของบุคคลที่มีได้กล่าวถึงกระบวนการความเป็นไปของจิตว่ามีความเป็นไปอย่างไร มีวิถีจิตเป็นอย่างไร แต่ก็ได้กล่าวแต่ความเป็นไปของเสรีภาพที่เกิดขึ้นพร้อมกันกับเจตน์เจ้านง ที่มีผลต่อการดำเนินชีวิตของมนุษย์ในการเลือกเดินว่า มนุษย์จะเลือกเดินทางไหนก็ได้ ในเมื่อมนุษย์มีเจตน์เจ้านงเสรีอย่างเต็มเปี่ยมที่จะเลือก เมื่อเลือกแล้วมนุษย์ก็ต้องรับผิดชอบต่อการเลือกของตนนั้น ซึ่งทางพุทธศาสนาก็ถือว่าการเลือกของชาртนั้นก็เป็นการกระทำ (กรรม) ที่มีผลคือความรับผิดชอบ (วิบาก) ซึ่งเป็นหลักการดำเนินชีวิตโดยทั่วไป มิได้กล่าวถึงกระบวนการความเป็นไปของเจตน์เจ้านงว่ามีความเป็นมา มีเหตุจูงใจอะไรมาผลักดันการกระทำของมนุษย์ให้เป็นไปในรูปแบบของการรับผิดชอบต่อผลการกระทำ เหมือนกันกับพุทธปรัชญา

๔.๓. ความสัมพันธ์ระหว่างเจตนาและเจตน์เจ้านงเสรีกับการกระทำ

๔.๓.๑ ความสัมพันธ์เจตนาของพุทธปรัชญาเถรวาทกับเจตน์เจ้านงเสรีของฌอง-ปอล ซาทร์มีความเหมือนกันคือ

เมื่อจะเปรียบเทียบเจตนาของพุทธปรัชญาเถรวาทกับเจตน์เจ้านงเสรีของซาทร์ จะเห็นได้ว่า ในระดับความเป็นไปของการอยู่ร่วมกันของคนในสังคมโลกนี้ ย่อมมีการดำเนินชีวิตที่เกี่ยวข้องเนื่องกันกับบุคคลอื่นอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ ในเมื่อเป็นเช่นนี้ การกระทำทุกอย่างจะต้องส่งผลกระทบต่อผู้อื่นอย่างแน่นอน และการกระทำเช่นนี้ก็ต้องมีสิ่งที่เป็นต้นตอของการกระทำ นั่นก็คือตัวเจตนา ทั้งพุทธปรัชญาและซาทร์ ต่างก็มีแนวคิดที่คล้ายกันตรงที่ ตัวเจตนาเป็นตัวการที่สำคัญที่บันดาลให้มนุษย์ทำสิ่งต่างๆ ได้ จนเกิดผลที่ตามมา โดยพุทธปรัชญาถือว่า การกระทำที่ประกอบด้วยเจตนา ก็คือ กรรม เมื่อมีกรรมก็ต้องมีวิบากหรือผลของกากระทำตามมา ซึ่งซาทร์เรียกจุดนี้ว่า ความรับผิดชอบต่อ ฉะนั้น ความสัมพันธ์ระหว่างเจตนาของพุทธปรัชญาเถรวาทกับเจตน์เจ้านงเสรีของซาทร์นั้น ผู้วิจัยมีความเห็นว่า มีความหมายที่คล้ายๆ กัน แต่มีวิธีการหรือกระบวนการของการอธิบายที่ใช้ภาษาที่แตกต่างกัน ซึ่งถ้าจะเปรียบเทียบแนวคิดของซาทร์กับพุทธปรัชญาในระดับนี้ก็สามารถเทียบได้กับกับหลักคำสอนที่ยังเป็นในระดับโลกิยกรรม คือการกระทำ

อันยังมนุษย์ให้อยู่ร่วมกันอย่างเห็นอกเห็นใจซึ่งกันและกัน รู้จักหน้าที่ของตน และกล้ารับผิดชอบในสิ่งที่ตนเองได้เลือกทำไปแล้วอย่างเด็ดเดี่ยวกล้าหาญอันเป็นหลักการที่ทำให้มนุษย์ดำเนินชีวิตให้เป็นอยู่อย่างผาสุกในโลกนี้ ฉะนั้น เจตนาเป็นตัวบงการที่สำคัญในการบันดาลให้มนุษย์ทำสิ่งต่างๆ จนเกิดผลตามมา

๔.๓.๒ ความสัมพันธ์เจตนาของพุทธปรัชญาเถรวาทกับเจตน์จํานงเสรีของฌอง-ปอล ซาทร์มีความแตกต่างกันคือ

ในระดับของการกระทำหรือกรรมเป็นที่โลกุตรธรรมซึ่งเป็นผลสืบเนื่องมาจากการพัฒนาจิตไม่ให้ผู้หมัดกับการกระทำที่มีความยึดติดในสิ่งที่ตนเองได้ทำไปแล้วนั้นว่ามีสิ่งใดมาตอบแทนผลการกระทำนั้น ไม่ว่าจะมีความสุขเป็นกำไรหรือมีทุกข์เป็นสิ่งตอบแทน พุทธปรัชญาเรียกว่า กิริยา การกระทำที่สักว่าทำ เป็นการกระทำของบุคคลผู้ไม่มีเชื้อใยในความดีและความชั่ว คือผู้ที่ทำโดยไม่หวังสิ่งตอบแทนอันเป็นคุณลักษณะของการพัฒนาตัวตนของมนุษย์ ส่วนซาทร์กล่าวถึงการกระทำที่เกี่ยวเนื่องกับการอยู่ร่วมกันของผู้คนในสังคมให้ประสบแต่ความสงบสุขในวิถีชีวิตของมนุษย์ที่มีความสัมพันธ์กันตลอดเวลาอันเป็นหลักการที่เป็นไปในปัจจุบันเท่านั้น ในการให้ความหมายของซาทร์ พุทธปรัชญาถือว่า เป็นเพียงโลกียธรรม

๔.๔. เจตนาและเจตน์จํานงเสรีกับความรับผิดชอบการกระทำ

๔.๔.๑ ความรับผิดชอบการกระทำของเจตนาของพุทธปรัชญาเถรวาทกับเจตน์จํานงเสรีของฌอง-ปอล ซาทร์มีความเหมือนกันคือ

การที่มนุษย์ทำอะไรไปแล้วจะต้องมีความสัมพันธ์กันกับตนเองและผู้อื่น เมื่อเป็นเช่นนี้ จึงไม่อาจที่จะปฏิเสธการกระทำของตนเองไปได้ การที่มนุษย์ทำอะไรลงไปแล้วย่อมส่งผลต่อตนเองและผู้อื่นเสมอ โดยพุทธปรัชญาเถรวาท เรียกว่า วิบากกรรม และซาทร์ เรียกว่า ความรับผิดชอบการกระทำที่เป็นไปทั้งในอดีต และ ปัจจุบัน ทั้งสองทัศนะจะกล่าวไว้เหมือนกัน

๔.๔.๒ ความรับผิดชอบการกระทำของเจตนาของพุทธปรัชญาเถรวาทกับเจตน์จํานงเสรีของฌอง-ปอล ซาทร์มีความแตกต่างกันคือ

ซาทร์อธิบายเรื่องการรับผิดชอบของการกระทำ ส่วนพุทธปรัชญาเถรวาทกล่าวถึงเรื่องกรรมและการให้ผลของกรรมแต่ละอย่างมีลักษณะการให้ผลที่แตกต่างกันออกไปอย่างละเอียดถึงแม้ว่า แต่วิถีทางแห่งกระบวนการให้ผลของกรรมพุทธปรัชญาเถรวาทได้อธิบายได้ละเอียด

มากกว่า ชาร์ต ที่กล่าวเพียงการรับผิดชอบที่เป็นไปในปัจจุบันภาพเท่านั้นเอง ยังไม่มีแนวคิดที่จะอธิบายถึงการให้ผลของกรรมที่จะมีในอนาคตว่าเป็นอย่างไร เช่น การกระทำหนักเบาอย่างไรแล้วผลของการกระทำนั้นจะส่งผลต่อผู้กระทำในรูปแบบใด เป็นต้น แต่ทางพุทธปรัชญาได้อธิบายทั้งการกระทำและผลของการกระทำออกมาอย่างเป็นเหตุเป็นผลว่า ทำกรรมเช่นไร แล้วผลของกรรมนั้นจะออกมาเช่นไรตามเหตุตามปัจจัยที่มาอุดหนุนกรรมนั้น ๆ ชาร์ตกล่าวถึงเรื่องการรับผิดชอบต่อการทำมีความเหมือนกันทุกคน และมนุษย์ต้องรับผิดชอบต่อปัจจุบันเท่านั้น โดยถือว่า อดีตล่วงไปแล้ว อนาคตยังไม่มาถึง แต่พุทธปรัชญาเถรวาท กล่าวถึงเรื่องกรรมและการให้ผลของกรรมที่แตกต่างกันไป ทั้งที่เป็นไปในอดีต ปัจจุบัน และอนาคต มีความเกี่ยวเนื่องกัน

๔.๕. อิสระภาวะของเจตนาและเจตน์จำนงเสรี

๔.๕.๑ อิสระภาวะเจตนาของพุทธปรัชญาเถรวาทกับเจตน์จำนงเสรีของฌอง-ปอล ซาทร์มีความเหมือนกันคือ

การเลือกการดำเนินชีวิตอย่างมีอิสระในระดับปัจจุบัน คือการเลือกที่จะทำอะไรก็ได้ ตามการตัดสินใจของมนุษย์เอง เช่น การที่จะเลือกเดินว่าจะไปทางซ้าย ทางขวา ทางตรงหรือจะกลับหลังก็ได้ในระดับนี้ พุทธปรัชญาเถรวาท ถือว่าเป็นการดำเนินชีวิตที่เป็นไปตามธรรมชาติของชาวโลกหรือเรียกว่า โลกียธรรม อันเป็นพื้นฐานของการเลือกที่จะทำอะไรก็ได้ตามที่ใจปรารถนา มีอิสระเต็มที่ ในการก้าวเดินนั้น ซึ่งชาร์ตก็มีแนวคิดอยู่ในระดับนี้เช่นกัน การเลือกดำเนินชีวิตที่เป็นไปในปัจจุบันของมนุษย์อย่างมีอิสระ

๔.๕.๒ อิสระภาวะเจตนาของพุทธปรัชญาเถรวาทกับเจตน์จำนงเสรีของฌอง-ปอล ซาทร์มีความแตกต่างกันคือ

การที่มนุษย์มีอิสระในการเลือกนั้น ทางพุทธปรัชญาเถรวาทยังพิจารณาต่อไปอีกว่าการเลือกของมนุษย์ในระดับนี้ยังมีอะไรมาบงการในการเลือกหรือเปล่า กล่าวคือ การเลือกที่จะเดินไปทางซ้ายนั้น มนุษย์มีจุดประสงค์อะไรในการเลือกนั้น เช่น การที่เขาเลือกเดินทางซ้ายก็เป็นเพราะว่า ทางซ้ายมีน้ำ มีอาหารอยู่ที่เขาเลือกเดินทางนี้ เพราะเขาหิวน้ำ หิวอาหาร เป็นต้น ที่เป็นเช่นนี้ก็ด้วยอำนาจแห่งความหิวกระหาย หรือ อีกคนหนึ่งอาจที่จะเดินไปตรงหน้า เพราะทางข้างหน้ามีผู้ใหญ่ที่สามารถช่วยเขาให้มีความก้าวหน้าในหน้าที่การงานได้ จะเห็นได้ว่า นี่คือความหมายของอิสระภาวะที่เป็นไปในโลกียธรรม คือ การที่มนุษย์ยังอยู่ภายใต้โลภะ โทสะ และโมหะอันเป็นอกุศลมูล ส่วนอิสระภาวะอีกระดับหนึ่งในทางพุทธปรัชญาเถรวาทก็คือ อิสระภาวะขั้น

สูงสุด ที่แสดงถึงการที่มนุษย์เรามีศักยภาพในการฝึกฝนตนเอง จนสามารถละกองกิเลสทั้งหลายได้ ไม่เป็นไปในอำนาจของอกุศลมูล นั่นก็คือ การดำเนินไปตามมรรค มืองค์ ๘ จนบรรลุพระอรหันต์ พร้อมด้วยปฏิสัมภิตา เป็นพระอริยะเจ้าผู้ดำเนินตามวิถีแห่งพระสัมมาสัมพุทธเจ้า อันเป็นจุดหมายสูงสุดของพระพุทธศาสนา เป็นอิสรภาวะขั้นสูงสุด นั่นก็คือ พระนิพพาน

เมื่อพิจารณาตามแนวคิดของชาร์ตแล้วว่าด้วยเจตนาในฐานะเกณฑ์ตัดสินความรับผิดชอบ โดยผิวเผินดูเหมือนว่า จะมีเกณฑ์หลักการใหม่ในการตัดสินการกระทำของมนุษย์ กล่าวคือ โดยทั่วไปจะถือว่า ถ้าการกระทำนั้นมีเจตนา นั้นมีเจตนา ก็ต้องรับผิดชอบ แต่หากปราศจากเจตนา ก็ไม่ต้องรับผิดชอบ แต่ชาร์ตกลับมองอีกแง่หนึ่งว่า ถ้าการกระทำนั้นไม่มีเจตนา ก็ไม่ถือเป็นการกระทำ เมื่อมิใช่การกระทำ ก็ไม่ต้องรับผิดชอบ แต่เมื่อพิจารณาให้ถ่องแท้แล้ว ชาร์ตก็มีได้เสนออะไรใหม่ๆขึ้นมา เขาเพียงแค่เขียนค่านิยมของการกระทำที่ต่างจากคนอื่นๆ เท่านั้น การนิยามการกระทำของเขาไม่มีผลในทางปฏิบัติเลย นั่นก็หมายความว่า เป็นแนวทางที่ไม่นำไปสู่การตัดสินที่ถูกต้องกว่า และไม่ทำให้เกิดความเข้าใจที่ถูกต้องให้ยิ่งกว่าเดิม โดยเนื้อแท้แล้ว ชาร์ตมีแนวคิดที่ไม่ต่างจากหลักการทางศีลธรรมที่น่าเชื่อถือที่สุดว่าด้วยเจตนาที่ว่า การกระทำทุกอย่างที่มีเจตนา และเฉพาะการกระทำที่มีเจตนาเท่านั้นที่มนุษย์ต้องรับผิดชอบ เพียงแต่ชาร์ตใช้คำพูดใหม่ นิยามใหม่เท่านั้น แต่โดยเนื้อหาสาระแล้วก็เหมือนกับแนวคิดทางศีลธรรมที่คนส่วนใหญ่ยอมรับอยู่นั่นเอง

เพราะฉะนั้น อิสรภาวะของพุทธปรัชญาเถรวาท หมายถึงการที่มนุษย์จะมีอิสรภาวะเหนือเจตนาได้อย่างแท้จริงผู้นั้นจะต้องหมดสิ้นกิเลสตัณหาอุปาทานหรือเป็นพระอรหันต์เสียก่อน โดยการปฏิบัติตามมัชฌิมาปฏิปทาหรือมรรคเมืองค์ ๘ เมื่อมนุษย์สามารถปฏิบัติเช่นนี้ได้ ก็แสดงว่าผู้นั้นมีอิสรภาวะแห่งเจตนาอย่างสมบูรณ์ เพราะเหตุแห่งอิสรภาวะของพุทธปรัชญาเถรวาทนั้นก็ คือ การที่มีจิตหลุดพ้นจากโลกธรรมทั้งหลาย แต่อิสรภาวะของชาร์ตนั้น เขาได้กล่าวถึงมนุษย์ทุกคนมีอิสรภาวะทางเจตน์จำนงเสรีมาตั้งแต่เกิด เพราะมนุษย์ถูกสถาปนาให้มีเสรีภาพอันเป็นผลจากการที่เขาเกิดมาเป็นมนุษย์ เมื่อเป็นเช่นนี้ มนุษย์จึงมีอิสรภาวะอย่างแท้จริงในการตัดสินใจที่จะเลือกทางเดินของตนเองอย่างเต็มเปี่ยม ซึ่งพุทธปรัชญาเถรวาทถือว่า ผู้เช่นนี้ยังไม่มีอิสรภาวะอย่างแท้จริง เพราะเป็นเพียงวิถีชีวิตของปุถุชนธรรมดาเท่านั้นเอง

๔.๖ จุดหมายเจตนาของพุทธปรัชญาเถรวาทกับเป้าหมายเจตน์จำนงเสรีของฌอง-ปอล ซาร์ต

๔.๕.๑ จุดหมายเจตนาของพุทธปรัชญาเถรวาทกับเจตน์จำนงเสรีของฌอง-ปอล ซาร์ตมีความเหมือนกันคือ

ทั้งสองทัศนะต่างก็กล่าวว่า เจตนา คือ การเลือกจุดหมาย ไม่ว่าจะมนุษย์จะทำอะไรลงไปในแต่ละครั้งทั้งในทางที่ดี หรือทางที่ไม่ดี ก็ตาม นั้นแสดงถึงการที่มนุษย์ได้เลือกจุดหมายให้กับตนเองไว้แล้ว ในเมื่อการกระทำในแต่ละครั้งมีเจตนาและเจตน์จำนงเสรีอยู่ภายในการตัดสินใจเลือกทำในสิ่งนั้นๆ นั่นก็คือ ผลของการกระทำ เป็นจุดหมายของเจตนาและเจตน์จำนงเสรี

๔.๕.๒ จุดหมายเจตนาของพุทธปรัชญาเถรวาทกับเจตน์จำนงเสรีของฌอง-ปอล ซาร์ตมีความแตกต่างกันคือ

พุทธปรัชญาเถรวาทแสดงทัศนะว่า จุดหมายของเจตนา คือ ผลต่อการกระทำของมนุษย์ เจตนาทำอะไร สิ่งนั้นคือจุดหมาย มีอยู่ ๒ วิธี คือ วิธีที่ทำให้เวียนว่ายตายเกิดอยู่ในวัฏฏสงสาร อันเป็นโลกียธรรม ๑ วิธีที่หลุดพ้นจากการเวียนว่ายตายเกิดได้ นั่นก็คือการเข้าสู่พระนิพพาน อันเป็นโลกุตตรธรรม ๑

แต่จุดหมายปลายทางของชีวิตในทัศนะของซาร์ต ก็คือ การให้จิตมนุษย์พ้นจากความคิด พ้นจากประสบการณ์ และพ้นจากพระเป็นเจ้า แล้วเข้าสู่ความว่างหรือความไม่มีอะไรทั้งสิ้น ไม่ว่าจะในกาลไหนๆ ก็ตาม

๔.๗ สรุปเปรียบเทียบเจตนาของพุทธปรัชญาเถรวาทกับเจตน์จำนงเสรีของฌอง-ปอล ซาร์ต

จากการเปรียบเทียบความเหมือนและความแตกต่างกันระหว่างเจตนาของพุทธปรัชญาเถรวาทกับเจตน์จำนงเสรีของฌอง-ปอล ซาร์ต จะเห็นได้ว่า ความหมายที่ผู้วิจัยได้กำหนดประเด็นในการศึกษานั้น ทั้งในทางด้านความหมายของเจตนาและเจตน์จำนงเสรี ขอบเขตของเจตนาและเจตน์จำนงเสรี ความสัมพันธ์ระหว่างเจตนาและเจตน์จำนงเสรีกับการกระทำ เจตนาและเจตน์จำนงเสรีกับความรับผิดชอบต่อการกระทำ อิสระภาวะของเจตนาและเจตน์จำนงเสรี ระหว่างพุทธปรัชญาเถรวาทกับฌอง-ปอล ซาร์ต ซึ่งมีทั้งความหมายที่ใกล้เคียงกัน และมีความแตกต่างกันอย่างสิ้นเชิงด้านความหมายที่มีใกล้เคียงกันนั้น ซาร์ต มีทัศนะว่า วิธีทางที่มนุษย์อยู่ร่วมกันอย่างให้เกียรติซึ่งกันและกัน เคารพการตัดสินใจในการดำเนินชีวิตของตัวเอง ทุกคนมีเจตน์จำนงเสรีในการเลือกที่

จะมีชีวิตอย่างอิสระ การดำเนินตามมรรคาเช่นนี้ ทางพุทธปรัชญาเถรวาท ถือว่า เป็นเพียงแนวทางสายหนึ่งที่มนุษย์เลือกจะปฏิบัติอันเป็นเพียงวิถีของการดำเนินชีวิตของบุคคลที่ยังเป็นปุถุชน เป็นวิถีชีวิตที่ยังเนื่องอยู่กับการเกิด แก่ เจ็บ ตาย เป็นวิถีชีวิตที่ยังเป็นไปกับการคลุกคลีกับโลก มีความยึดมั่นถือมั่นในความเป็นตัวเป็นตน มีเงื่อนไขในการกระทำของตนอยู่ พุทธปรัชญาเถรวาท ถือว่า ในความหมายส่วนนี้ ยังเป็นสิ่งที่ไร้อิสระอย่างแท้จริง อันเป็นโลกียธรรมนัยทางตรงกันข้าม อีกความหมายหนึ่งซึ่งไม่ปรากฏในทัศนะของซาร์ตเลย์ แต่ปรากฏอยู่ในทัศนะของพุทธปรัชญาเถรวาทเท่านั้น นั่นก็คือ การดำเนินชีวิตที่ไม่ยึดติดอยู่กับกระแสโลก เป็นวิถีชีวิตที่เกิดจากการพัฒนาจิตให้มีศักยภาพที่สูงขึ้นไปจนไม่ยึดมั่นถือมั่นในตัวตน หมดกิเลสอาสวะทั้งหลาย ไร้ซึ่งเงื่อนไขในผลของการกระทำ การกระทำทุกๆ อย่างเป็นเพียงอาการสักว่าทำ หรือเป็นเพียงกิริยาเท่านั้น ไร้บุญไร้บาป อยู่เหนือบุญเหนือบาป ผู้ที่สามารถปฏิบัติตนให้ได้ในระดับนี้ พุทธปรัชญาเถรวาท ถือว่าบุคคลผู้นั้น มีอิสระโดยแท้จริง อันเป็นโลกุตตรธรรม

บทที่ ๕

สรุปผลการวิจัยและข้อเสนอแนะ

๕.๑ สรุปผลการวิจัย

จากการที่ผู้วิจัยได้ทำการศึกษาเปรียบเทียบแนวคิดเรื่องการศึกษาเปรียบเทียบแนวคิดเรื่องเจตนาของพุทธปรัชญาเถรวาทกับเจตน์จํานงเสรีของ ฌอง - ปอล ซาร์ต อันเป็นแนวคิดระหว่างตะวันออกกับตะวันตกที่มีทั้งความคล้ายคลึง และความแตกต่างกันตามลักษณะของความคิด จึงพอที่จะทราบถึงหลักแนวคิดทั้งสองทัศนะในส่วนของความหมาย ขอบเขต การกระทำ ผลของการกระทำ อิสรภาวะของเจตนาของพุทธปรัชญาเถรวาทกับเจตน์จํานงเสรีของ ฌอง - ปอล ซาร์ต และเป้าหมายหรือจุดหมายสูงสุดของทั้งสองทัศนะว่า มีส่วนเกี่ยวข้องกับ การดำเนินชีวิต เป็นมรรคาแก่การนำหลักการของทั้งสองทัศนะมาประพฤติปฏิบัติ เพื่อจะก่อสิ่งที่ดีต่อวิถีชีวิตของผู้คนโดยทั่วไปให้อยู่ร่วมกันอย่างมีความสุข ถึงแม้ว่าหลักแนวคิดทั้งสองทัศนะมีจุดมุ่งหมายที่แตกต่างกันก็ตาม แต่ผู้วิจัยมีความเห็นว่า การศึกษาวิจัยในเรื่องนี้จะเป็นประโยชน์แก่ผู้ที่ได้ศึกษาในเรื่องการนำหลักแนวคิดเรื่องเจตนาและเจตน์จํานงเสรีมาประยุกต์ใช้ในชีวิตประจำวันของแต่ละบุคคล ให้อยู่ร่วมกันอย่างเข้าใจกันและกัน

แนวคิดของทั้งสองทัศนะได้แสดงถึงความเป็นไปแห่ง เจตนา ที่มีความคล้ายคลึงกัน ในระดับการดำเนินชีวิตประจำวัน ที่มีผลต่อพฤติกรรมของมนุษย์ เพราะมนุษย์เป็นสัตว์ที่มีความสงสัย มีปัญญา ต้องการหาคำตอบจากสิ่งที่ตนเองได้สงสัยไปนั้น และการกระทำของมนุษย์ในแต่ละครั้ง มิใช่เป็นการกระทำที่เกิดขึ้นมาโดยบังเอิญโดยไม่มีเหตุปัจจัยอะไรๆ มาผลักดันต่อการกระทำนั้นอย่างแน่นอน ทั้งพุทธปรัชญาเถรวาทและซาร์ต ต่างก็ได้อธิบายถึงสาเหตุแห่งการกระทำเช่นนี้ แต่ทั้งสองต่างก็มีวิธีตอบโจทย์ข้อนี้ ในความเหมือนและความแตกต่างกันออกไปดังต่อไปนี้

พุทธปรัชญาเถรวาท กล่าวถึง เจตนา เป็นเจตสิกดวงหนึ่งที่เกิดขึ้นพร้อมกันกับจิตที่ดี หรือชั่วก็ได้ตามปัญญาหรือความทะยานอยาก (ตัณหา) อวิชชา ฯลฯ เมื่อมนุษย์ยังอยู่ในสภาวะ

เช่นนี้ ย่อมยังผู้นั้นให้เข้าไปกับการเวียนว่ายตายเกิดตามสภาพของจิตที่ยังเกี่ยวเนื่องกับสิ่งปรุงแต่งที่เป็นกุศลและอกุศล อันเป็นหลักการในระดับโลกียธรรม และชาร์ตก็มีแนวคิดอยู่ในระดับเช่นนี้เหมือนกัน เพียงแต่การใช้ภาษาอธิบายมรรควิธีที่มนุษย์จะปฏิบัติหรือการเข้าใจที่แตกต่างกัน อีกอย่างหนึ่ง ชาร์ตกล่าวถึงแต่เรื่องของกรณีที่มนุษย์ทุกหมู่เหล่าเกิดมาพร้อมกันกับเจตน์จางงเสรี แต่ไม่ได้กล่าวถึงเหตุแห่งเจตน์จางงเสรีว่ามีหลักการความเป็นมาเป็นอย่างไร มีกระบวนการเกิดขึ้นของเจตน์จางงเสรีว่ามีองค์ประกอบอะไรบ้าง ซึ่งแตกต่างกับพุทธปรัชญาที่ได้อธิบายกระบวนการเกิดขึ้นระหว่าง เจตนา กับเหตุปัจจัยทั้งภายในและภายนอกต่างๆ เช่น หลักกรรม ๒, ๓, ๔, ๑๒ ฯ หลักปฏิจสมุปบาท กฎไตรลักษณ์ เป็นต้น ภายใต้อธิบายที่อิงอาศัยซึ่งกันและกัน จนเกิดเป็นการกระทำที่สมบูรณ์

ขอบเขตของเจตนาในพุทธปรัชญาเถรวาทมีลักษณะการอธิบายผลที่สืบเนื่องด้วยเจตนาที่เกิดขึ้นพร้อมกันกับอารมณ์ต่างๆ ที่เป็นไปทางกายกรรม วาจกรรม และมโนกรรมที่ประกอบด้วยเจตนา ๖, ทวาร ๖, อายุขณะ ๑๒ เป็นต้น อันเป็นหลักธรรมที่เกิดร่วมกัน ต่างฝ่ายต่างเป็นปัจจัยให้แก่กันและกัน เจตนา จึงเป็นปัจจัยที่สำคัญเป็นอย่างยิ่งในการดำเนินชีวิตของมนุษย์โดยทั่วไป เพราะการที่มนุษย์จะทำสิ่งใดนั้น จะต้องมียเจตนาเป็นองค์ประกอบทุกครั้งไป เช่นเดียวกับชาร์ต ที่ได้ให้ความหมายของเจตนาที่คล้ายคลึงกันกับพุทธปรัชญาเถรวาท ในเรื่องของความริเริ่มที่มนุษย์จะทำอะไร ก็ต้องมีเจตนาเป็นแรงผลักดันส่งผลให้การกระทำนั้นๆ สำเร็จลงได้ แต่ชาร์ตได้กล่าวเพียง เจตนา กับเสรีภาพ เป็นสิ่งที่เกิดร่วมกันเท่านั้น มิได้แจกแจงถึงวิถีจิตที่มีคุณสมบัติต่างๆ อย่างละเอียด

ในเรื่องการกระทำที่เกิดขึ้นจากเจตนาของพุทธปรัชญาเถรวาทกับเจตน์จางงเสรีของชาร์ตนั้น ทั้งสองทัศนะได้กล่าวถึงการกระทำทุกครั้ง ถือว่า เจตนาเป็นตัวมูลเหตุแห่งการกระทำ การเลือกที่จะทำสิ่งใดสิ่งหนึ่งต่างก็เป็นผลสืบเนื่องมาจากเจตนาของมนุษย์ ถึงแม้ทั้งสองทัศนะต่างก็มีความคิดเหมือนกันตรงนี้ โดยเฉพาะในกฎแห่งกรรมของพุทธปรัชญาเถรวาทนั้นได้อธิบายถึงระดับการกระทำที่ส่งผลต่อผู้ที่ทำกรรมแล้วได้รับผลที่แตกต่างกันไป ตามเจตนามีความหนักเบาในสิ่งที่เขาได้ทำลงไปนั้น อันเป็นเครื่องบ่งชี้ถึงการตอบสนองในสิ่งที่มนุษย์แต่ละคน ได้ทำกรรมอะไรลงไปแล้วย่อมมีผลที่แตกต่างกันออกไปตามสมควรแก่เจตนา

สำหรับชาร์ต ได้ให้ความหมายของการกระทำที่เกิดขึ้นจากเจตน์จำนงเสรีของตน ว่าเป็นการกระทำที่เกิดจากการเลือก ที่มนุษย์ไม่สามารถปฏิเสธได้ เนื่องจากมนุษย์ได้ตัดสินใจเลือกทำไปแล้ว ต้องกล้าเผชิญกับการเลือกในสิ่งที่ตนเองได้ทำไปนั้น นั่นเป็นเพราะมนุษย์มีเจตน์จำนงเสรีมาตั้งแต่เกิด มนุษย์จึงไม่อาจหลีกเลี่ยงความรับผิดชอบที่ตัวเองกระทำไปแล้วได้ มิฉะนั้น มนุษย์ก็ไม่สามารถใช้เสรีภาพในชั้นเจตน์จำนงออกมาเป็นการกระทำใดๆได้

ในระดับของการกระทำนี้ การอธิบายระหว่างพุทธปรัชญาเถรวาทกับชาร์ตนั้น มีความแตกต่างกันอย่างสิ้นเชิง เพราะพุทธปรัชญาเถรวาทได้อธิบายถึงกระบวนการกระทำของมนุษย์ออกเป็นหมวดหมู่ เพื่อที่จะทำให้ผู้ศึกษาได้ทำความเข้าใจ และพิจารณาเห็นการกระทำของตนเองหรือของผู้อื่นว่า เราทำกรรมเช่นไร วิบาก (ผล) ก็ออกมาเป็นเช่นนั้น ถึงแม้การให้ผลของการกระทำนั้นจะมีความลึกซึ้งยากแก่การที่จะสรุปรูปแบบของกรรมออกมาอย่างเที่ยงตรงเหมือนคณิตศาสตร์ ส่วนชาร์ตไม่ได้กล่าวถึงขั้นตอนหรือกระบวนการของการกระทำไว้อย่างเป็นหลักการ ชาร์ตกล่าวถึงหลักการโดยทั่วไปมิได้เจาะจงถึงการกระทำที่มีองค์ประกอบเป็นเช่นไร การที่มนุษย์ทำกรรมเช่นใดไว้เขาจะต้องรับผลของการกระทำเป็นอย่างไร ที่เป็นเช่นนี้อาจเป็นเพราะว่าทางตะวันตกไม่ได้ให้ความใส่ใจในเรื่องนี้ หรือหลักกรรมทางศาสนาทางตะวันตกไม่ได้อธิบายในเรื่องนี้ไว้ ชาร์ตจึงไม่ได้แสดงทัศนะไว้ในหนังสือของเขาถึงเงื่อนไขในการกระทำแต่ละครั้งว่า มีผลต่างกันอย่างไร

ชาร์ตได้กล่าวถึง เจตน์จำนงเสรีกับการรับผิดชอบว่า มนุษย์ไม่สามารถหลีกเลี่ยงความรับผิดชอบไปได้ไม่ว่าจะเป็นกรณีใดๆ ก็ตาม สิ่งที่เป็นปัญหาอยู่ในโลกปัจจุบันนี้คือ การที่มนุษย์ขาดการรับผิดชอบต่อตนเองและผู้อื่น จึงทำให้สังคมเดือดร้อน ในเมื่อเป็นเช่นนี้ มนุษย์จึงไม่สามารถหลีกเลี่ยงความรับผิดชอบในสิ่งที่ตนเองทำไปแล้วได้ การที่มนุษย์สามารถใช้ชีวิตได้อย่างสมบูรณ์มีประสิทธิภาพอย่างแท้จริง ก็คือ การรู้จักหันหน้าเผชิญปัญหาและกล้ารับผิดชอบในการตัดสินใจของตนเอง

จากหลักการในเรื่องผลของการกระทำทั้งสองทัศนะมีทั้งส่วนที่คล้ายคลึงกันและแตกต่างกัน ส่วนที่คล้ายคลึงกันนั้นได้แก่ ในเรื่องของ การที่มนุษย์ไม่สามารถปฏิเสธผลของการ

กระทำของตนเองไปได้ โดยพุทธปรัชญาเถรวาทใช้คำว่า วิบากกรรม และชาртใช้คำว่า ความรับผิดชอบ สิ่งที่มีมนุษย์เป็นอยู่นั้น นั้นเป็นเพราะมนุษย์ได้เลือกทำสิ่งที่ตนเองได้เลือกแล้วนั่นเอง ทั้งพุทธปรัชญาเถรวาท และชาрт ต่างก็เป็นอเทวนิยม ไม่เชื่อในเรื่องเทพหรือพระเจ้าผู้มีอิทธิฤทธิ์ ที่จะบันดาลให้มนุษย์เป็นไปตามพละานุภาพของพระเจ้า แต่เชื่อในการกระทำของตน มนุษย์จะดีจะชั่ว ก็เป็นผลจากการเลือกทำของตน และมนุษย์ไม่อาจปฏิเสธผลการกระทำของตนไปได้ ในเมื่อมนุษย์ยังคงต้องเป็นไปตามกระแสแห่งความต้องการอยู่ร่ำไป

ส่วนในความแตกต่างกันนั้น ได้แก่ ระดับของการกระทำที่ก่อให้เกิดผลการกระทำ (วิบาก) หรือความรับผิดชอบนั่นเอง (ซึ่งชาртมิได้กล่าวถึงเรื่องนี้ไว้) มีแต่พุทธปรัชญาเถรวาทได้กล่าวถึงลำดับผลของการกระทำไว้เป็นหมวดหมู่ตามความหนักเบา ตามกาลเวลา ตามหน้าที่อันมีความหลากหลายที่ส่งผลต่อผู้กระทำให้ได้รับวิบากที่แตกต่างกันไปตามสภาวะแห่งเจตนาที่ได้เลือกทำกรรมนั้นไว้ เนื่องจากพุทธปรัชญาเถรวาทมีหลักการที่มีผลปรากฏชัดเจนเช่นนี้ จึงเป็นสิ่งที่มีมนุษย์สามารถเลือกวิถีชีวิตของตนเอง เลือกที่จะมีชีวิตเป็นอย่างไรได้ด้วยตนเอง ไม่มีสิ่งใดมาดลบันดาลให้มนุษย์เป็นไปในอำนาจของสิ่งลึกลับอันหาเหตุมิได้ นั้นเป็นเพราะพุทธปรัชญาเถรวาทเชื่อในกรรมลิจิต เชื่อในศักยภาพของความเป็นมนุษย์ที่สามารถบันดาลตัวเองให้เป็นไปตามสิ่งที่ตนเองเลือกไว้ ดี-เลว, บุญ-บาป ฯลฯ เป็นคติที่ตนเองเป็นผู้เลือกเอง

อิสรภาวะ หมายถึง ความเป็นใหญ่ ความมีเสรีภาพ ความมีเจตนา ในการที่มนุษย์สามารถทำกิจกรรมต่างๆ ได้ด้วยความเป็นตัวของตัวเอง ชาртจึงได้กล่าวว่า ในกาลทุกกาล ทุกเทศะมีการกระทำบางอย่างที่เป็นอิสระ และการกระทำบางอย่างที่ไม่มีอิสระและถูกบังคับ ในระดับหนึ่ง มนุษย์มีความเป็นตัวของตัวเอง มีการตัดสินใจที่จะเลือกทำอะไรได้อย่างอิสระ ไม่มีข้อจำกัดใดๆ ต่ออิสระของมนุษย์ แนวคิดเช่นนี้ของชาрт แสดงถึงทุกการกระทำของมนุษย์เป็นการกระทำที่อิสระอย่างเต็มที่ ไม่มีการบังคับ การขัดขืนใดๆ ทั้งสิ้น มนุษย์เป็นอิสระแม้จากอดีตของตน เขาเชื่อว่า อดีตเกิดขึ้นแล้ว ตายไปแล้ว ไม่มีบทบาทอะไรอีกในชีวิตของมนุษย์

ซึ่งพุทธปรัชญาเถรวาทให้ความสำคัญของการกระทำทั้งอดีต ปัจจุบัน จะส่งผลต่ออนาคต เพราะการกระทำทุกอย่างย่อมมีผลตอบสนองต่อผู้กระทำอยู่ทุกคราไปอย่างไม่ขาดสาย

มนุษย์ไม่อาจที่จะปฏิเสธผลการกระทำของตนเองได้ในเมื่อการกระทำนั้นเป็นการกระทำที่เกิดจากความจงใจ (เจตนา) อันเป็นกระแสแห่งผลตอบแทน (วิบาก) ในสิ่งที่ตนเองมุ่งหมายกระทำลงไป

ส่วนในเรื่องของอิสรภาวะในความหมายของพุทธปรัชญาเถรวาท เจตนาทำอะไร สิ่งนั้นคือจุดหมาย การที่บุคคลยังเป็นผู้ที่เลือกทำอะไรแล้วยังหวังผลประโยชน์ หวังสิ่งตอบแทน การกระทำเช่นนั้นยังไม่ถือว่าเป็นการกระทำที่เป็นอิสระ เพราะยังคงอยู่ภายใต้กิเลสตัณหา ภาวะที่แสดงถึงความเป็นอิสระแก่ตนเองอย่างแท้จริงก็คือ การดำเนินวิถีชีวิตที่เป็นไปด้วยการไม่ตกอยู่ภายใต้ใต้อกุศล เพราะมนุษย์เรามีภาวะทางจิตที่สามารถบรรลุความเป็นผู้ยึดมั่นถือมั่นจากกิเลสอาสวะ พร้อมกับปฏิบัติสัมภา หรืออยู่เหนือกระแสโลกธรรมได้ จึงแสดงได้ว่า ผู้เช่นนั้น มีความเป็นอิสระ หรือความหลุดพ้นอย่างแท้จริง สภาวะเช่นนี้ย่อมเป็นผลที่สืบเนื่องมาจากการบรรลุมรรคผล

จะเห็นได้ว่า อิสรภาวะในความหมายของชาртและพุทธปรัชญาเถรวาท มีความแตกต่างกัน โดยชาртให้ความหมายของอิสรภาวะในเรื่องเกี่ยวกับการกระทำ แต่พุทธปรัชญาเถรวาทให้ความหมายในอิสรภาวะเรื่องเกี่ยวกับจิต เพราะชาртถือว่า ทุกการกระทำของมนุษย์มีอิสระอย่างเต็มที่ เมื่อมนุษย์ได้ทำสิ่งใดลงไปแล้ว เขาจะต้องรับผิดชอบในสิ่งที่เขาทำลงไปนั้นอย่างไม่สามารถปฏิเสธได้อันเป็นจุดมุ่งหมายของชาртในเรื่องเจตน์จำนงเสรีของมนุษย์ แต่พุทธปรัชญาเถรวาทถือว่า การกระทำทุกอย่างที่มนุษย์ทำลงไป จะมีอิสระอย่างเต็มที่ต่อเมื่อผู้นั้นเป็นผู้ที่หลุดพ้นจากกิเลสตัณหาแล้วเท่านั้น

จากการที่ชาртกล่าวว่า จุดหมายปลายทางของชีวิต คือ ให้จิตมนุษย์พ้นจากความคิด พ้นจากประสบการณ์และพ้นจากพระเป็นเจ้า แล้วเข้าสู่ความว่างหรือความไม่มีอะไรทั้งสิ้น ไม่ว่าในกาลไหนๆ ดูเหมือนกับจะมีความหมายคล้ายกับคำว่า สุญญตา ในพุทธปรัชญาเถรวาท แต่ทว่า ความพิศดารในเรื่องนี้ ทั้งสองทศนะได้อธิบายกระบวนการเข้าถึงความว่างที่แตกต่างออกกันไป เพราะความว่างในความหมายของพุทธปรัชญาเถรวาท หมายถึง การว่างจากการยึดมั่นถือมั่นว่าเป็นตัวเป็นตนยึดมั่นถือมั่นในสรรพสิ่ง ว่างจากกิเลสตัณหาอุปาทาน โดยการปฏิบัติตามมรรคมีองค์ ๘ ถ้าเราพิจารณาดูจุดหมายปลายทางของทั้งสองทศนะอาจจะมี ความหมายที่เหมือนกันใน

คำพูด แต่ในทางปฏิบัติมีความแตกต่างกัน เพราะในความหมายของชาร์ตนั้น เป็นเพียงแนวคิดเท่านั้นเอง มิใช่แนวทางปฏิบัติ เพราะชาร์ตไม่ได้อธิบายวิธีการที่จะปฏิบัติให้ถึงจุดหมาย

ในส่วนที่แตกต่างอย่างสิ้นเชิงระหว่างพุทธปรัชญากับชาร์ต นั่นก็คือ พุทธปรัชญาเถรวาทกล่าวถึง การกระทำอยู่ที่อยู่เหนือเจตนา เหนือกรรม เหนือเจตน์จำนงเสรี เป็นอภัยภักตกรรม อันเป็นผลจากการที่มนุษย์มีศักยภาพในการพัฒนาจิตของตนก้าวสู่ความเป็นผู้ไม่ยึดติดในความคิด หรือความชั่วได้ ได้แก่ บุคคลผู้ที่เดินตามทางมรรค มืองค์ ๘ หรือ มัชฌิมาปฏิปทา จนสามารถบรรลุรู้แจ้งเห็นจริงในสรรพสิ่งตามความเป็นจริง ซึ่งเป็นระดับของหลักธรรมที่ไม่ปรากฏในแนวคิดของชาร์ต การนำทฤษฎีมาปฏิบัติ พุทธปรัชญาเถรวาท กล่าวถึงการกระทำชาร์ต กล่าวถึงเรื่องความคิด ในความหมายของอิสรภาวะที่เข้าถึงจุดหมาย พุทธปรัชญาเถรวาท กล่าวถึงเรื่องจิต ชาร์ต กล่าวถึงการกระทำ

๕.๒ ข้อเสนอแนะ

๕.๒.๑ ข้อเสนอแนะผลการศึกษาเข้าสู่การปฏิบัติ

สำหรับเรื่องเจตนาในพุทธปรัชญาเถรวาท ผู้วิจัยได้นำกระบวนการของเจตนามาเพียงเล็กน้อย เท่าที่มีส่วนเกี่ยวข้องในหัวข้อการวิจัย เป็นสิ่งที่ดี ถ้ามีผู้สนใจในเรื่องเจตนาแล้วทำการวิจัยอย่างละเอียดเจาะลึกทุกกระบวนการ อันเป็นประโยชน์ต่อผู้คนที่ต้องการทราบถึงหลักธรรมของพุทธปรัชญาเถรวาท

๕.๒.๒ ข้อเสนอแนะในศึกษาวิจัย

สิ่งที่น่าสนใจคือ เรื่องวิธีการเข้าหาความว่างในความหมายของชาร์ตนั้น มีวิธีการอย่างไรในการเข้าหาว่างแห่งจิต อันจะเป็นประโยชน์ในการเข้าใจแนวทางปฏิบัติของทางตะวันตกว่า มีความเป็นมาอย่างไร ซึ่งจะช่วยให้ทราบถึงความว่างระหว่างตะวันออกและตะวันตกว่ามีแนวทางปฏิบัติในการเข้าหาที่มีความแตกต่างหรือเหมือนกันอย่างไรบ้าง

บรรณานุกรม

๑. ภาษาไทย

ก. ข้อมูลปฐมภูมิ

มหาวิทยาลัยราชภัฏวไลยอลงกรณ์. พระไตรปิฎกภาษาบาลี ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ๒๕๐๐.

กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๕.

_____ . พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. กรุงเทพมหานคร

: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๕.

_____ . อรรถกถาภาษาบาลี ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, โรงพิมพ์วิญญูณ, ๒๕๓๒.

ข. ข้อมูลทุติยภูมิ

(๑) หนังสือ :

กิริติ บุญเจือ. แก่นปรัชญาปัจจุบัน. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์ไทยวัฒนาพานิช, ๒๕๒๒.

_____ . ชุดปรัชญาและศาสนาเซนต่อจอห์น เล่มห้า ย้อนอ่านปรัชญากังขาของมนุษยชาติ.

กรุงเทพฯ : เซนต์จอห์น, ๒๕๔๖.

_____ . ปรัชญาสำหรับผู้เริ่มเรียน. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์ไทยวัฒนาพานิช, ๒๕๔๑.

เก.เอ็น.ชยติลเลก. จริยศาสตร์แนวพุทธ. แปลโดย สุเชาวน์ พลอยชุม. พิมพ์ครั้งที่ ๓. กรุงเทพฯ :

โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๗.

ชัยวัฒน์ อัดพัฒนา. ปรัชญาตะวันตกสมัยใหม่ ๒. พิมพ์ครั้งที่ ๔. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์

มหาวิทยาลัยรามคำแหง, ๒๕๓๘.

เดือน คำดี. ปัญหาปรัชญา. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์โอเดียนสโตร์, ๒๕๓๐.

_____ . พุทธปรัชญา. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์โอเดียนสโตร์, ๒๕๓๔.

ทองหล่อ วงษ์ธรรมมา. ปรัชญาตะวันออก. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์โอเดียนสโตร์, ๒๕๓๖.

บุญมี แทนแก้ว. จริยศาสตร์. พิมพ์ครั้งที่ ๓. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์โอเดียนสโตร์, ๒๕๓๕.

_____ . ปรัชญาตะวันตกร่วมสมัย. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์โอเดียนสโตร์,

๒๕๔๘.

_____ . พุทธปรัชญาเถรวาท. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์โอเดียนสโตร์, ๒๕๔๕.

ปานทิพย์ ศุภนคร. **ปรัชญาเอกซิสเตนเซียลลิสต์**. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยรามคำแหง, ๒๕๒๕.

ปานทิพย์ ศุภนคร และคณาจารย์ภาควิชาปรัชญา. **ปรัชญาเบื้องต้น**. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยรามคำแหง, ๒๕๔๓.

พระทักษิณคณาธิการ. **ปรัชญา**. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์ดวงแก้ว, ๒๕๔๕.

พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต). **พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลธรรม**. พิมพ์ครั้งที่ ๑๑.

กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์ เอส อาร์ พรินติ้ง เมส โปรดักส์ จำกัด, ๒๕๔๘.

_____. **พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์**. พิมพ์ครั้งที่ ๑๐. กรุงเทพฯ :

โรงพิมพ์บริษัทสหธรรมิก จำกัด, ๒๕๓๕.

_____. **พุทธธรรม**. พิมพ์ครั้งที่ ๑๑. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๖.

_____. **กรรมและนรกสวรรค์สำหรับคนรุ่นใหม่**. พิมพ์ครั้งที่ ๔. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหา

จุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๘.

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต). **แก่นธรรมเพื่อชีวิต**. พิมพ์ครั้งที่ ๑๐. กรุงเทพฯ : พิมพ์สวย,

๒๕๕๐.

พระมหาณรงค์ กนุดสีโล (อุ้นคำ). **จุดเด่นของพระพุทธศาสนา**. เชียงใหม่ : บริษัททริโอแอดเวอร์ไท

ซิ่งแอนด์มีเดีย จำกัด, ๒๕๔๘.

พระเมธีธรรมาภรณ์ (ประยูร ฐมฺมจิตฺโต). **เปรียบเทียบพุทธทาสกับชาร์ด**. พิมพ์ครั้งที่ ๔.

กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์สยาม, ๒๕๓๖.

พระสัทธัมมโชติกะ ฐัมมาจริยะ. **ปรมัตถโชติกะ มหาอภิธัมมัตถสังคหฎีกา ปริเฉทที่ ๕ เล่ม ๒**.

กรุงเทพฯ : ทิพยวิสุทธี, ๒๕๓๕.

พิสิฏฐ์ โคตรสุโพธิ์. **ทฤษฎีความรู้**. โครงการสนับสนุนงานวิจัยคณะมนุษยศาสตร์ ภาควิชาปรัชญา

และศาสนา คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๔๓.

พุทธทาสภิกขุ. **แก่นพุทธศาสน์**. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์ธรรมสภา, ๒๕๔๓.

_____. **วาทะธรรมว่าด้วยพุทธศาสนา**. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์สร้อยทอง, มปป.

_____ **ฝัน ดอกบัว. ปวงปรัชญาอินเดีย**. กรุงเทพฯ : สยาม, ๒๕๔๕.

ราชบัณฑิตสถาน. **พจนานุกรมศัพท์ปรัชญาอังกฤษ-ไทย**. พิมพ์ครั้งที่ ๓. กรุงเทพฯ :

โรงพิมพ์เท็กซ์แอนด์เจอร์นัลพับลิเคชั่น จำกัด, ๒๕๔๓.

_____. **พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตสถาน พ.ศ. ๒๕๔๓**. พิมพ์ครั้งที่ ๑๘. กรุงเทพฯ :

นนทชัย, ๒๕๒๓.

วศิน อินทสระ. **ความเข้าใจเกี่ยวกับชีวิต**. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์บรรณาคาร, ๒๕๓๓.

_____. **พุทธปรัชญาเถรวาท**. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยรามคำแหง, ๒๕๒๓.

_____. **หลักการและการเวียนว่ายตายเกิด**. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์เรือนธรรม, ๒๕๔๖.

วิทย์ วิศทเวทย์. **ปรัชญาทั่วไป**. พิมพ์ครั้งที่ ๑๕. กรุงเทพฯ : ไทยร่มเกล้า, ๒๕๔๒.

วิชาน สุชีวกุปต์และคณาจารย์ภาควิชาปรัชญา. **ปรัชญาเบื้องต้น**. พิมพ์ครั้งที่ ๔. กรุงเทพฯ :
สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยรามคำแหง, ๒๕๓๑.

ทองหล่อ วงษ์ธรรมมา. **ปรัชญาตะวันออก**. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์โอเดียนสโตร์, ๒๕๓๖.

สมักร บุราวาศ. **พุทธปรัชญา**. พิมพ์ครั้งที่ ๓. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์ศยาม, ๒๕๔๔.

สุเมธ เมธาวิทยกุล. **ปรัชญาเบื้องต้น**. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์โอเดียนสโตร์,
๒๕๔๐.

เสถียร พันธรังสี. **ศาสนาเปรียบเทียบ**. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์สุขภาพใจ, ๒๕๔๒.

อดิศักดิ์ ทองบุญ. **ปรัชญาอินเดียร่วมสมัย**. พิมพ์ครั้งที่ ๓. กรุงเทพฯ : ราชบัณฑิตสถาน, ๒๕๔๕.

(๒) บทความ :

วิทย์ วิศทเวทย์. “ปรัชญาของ JEN-PAUL SARTRE”. **โลกหนังสือ ปีที่ ๓**. ฉบับที่ ๑๐.

กรกฎาคม ๒๕๒๓ : หน้า ๗๖.

(๒) วิทยานิพนธ์ :

นัฏกร อาชะวะบูร. “ศึกษาหลักการในพระพุทธศาสนาเถรวาทที่ปรากฏในละครโทรทัศน์:

“เฉพาะเรื่องเจ้ากรรมนายเวร”. **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต**. บัณฑิตวิทยาลัย
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๕.

พระมหาชนกร สุขเสริม. “การศึกษาเปรียบเทียบแนวคิดเรื่องกรรมและการเกิดใหม่ในคัมภีร์พระ
สุตตันตปิฎกและคัมภีร์อุปนิษัต”. **วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต**. บัณฑิต
วิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร, ๒๕๔๑.

พระมหาวิโรจน์ วิโรจโน. “การศึกษาวิเคราะห์แนวความคิดเรื่องประโยชน์นิยมในพุทธปรัชญาเถรวาท”. **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต**. บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๓.

วิทยา เศรษฐวงษ์. “แนวคิดของชาร์ตว่าด้วยความรับผิดชอบ”. **วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรดุษฎี
บัณฑิต**. บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๓๖.

๒. ภาษาอังกฤษ

(I) Books

Desan, Wilfred. **The Ragic Inale**. New York : Harper & Row. 1960.

Feinberg, Joel. **Social Philosophy**. New Jersey : Prentice-Hall, 1973.

Philip Thedy. **Introducing Sartre**. UK. : Icon Books Ltd., 1999.

Sartre, Jean-Paul. **Being and Nothingness**. Trans. Hazel E. barnes. London :

Methuen & Co. Ltd. 1971.

_____. **Existentialism and Humanism**. Trans. Philip Mairet. London : Eyre Methuen Ltd, 1975.

(II) Articles

Strawson, Galen. **On the inevitability of Freedom**. American Philosophical Quarterly 4, (October 1986).

Wilfred Desan. **The Tragic Finale**. New York : Harper and Row, 1960.

ประวัติผู้วิจัย

- ชื่อ/ฉายา/นามสกุล** : พระมหาพงศ์ศักดิ์ สิริคุตฺโต (พรมวงค์)
- ชาติภูมิ** : เกิดเมื่อวันศุกร์ ที่ ๑๕ เดือน มีนาคม พ.ศ. ๒๕๑๕
บ้านเลขที่ ๑๑๕ หมู่ ๕ บ้านหนองหม้อ ตำบล ป่าอ้อดอนชัย
อำเภอ เมือง จังหวัด เชียงราย
- บรรพชา** : เมื่อวันที่ ๒๕ เดือน พฤษภาคม พ.ศ. ๒๕๔๒
ณ วัดหนองหม้อ ตำบล ป่าอ้อดอนชัย อำเภอ เมือง จังหวัด เชียงราย
- อุปสมบท** : วันที่ ๒๕ เดือน พฤษภาคม พ.ศ. ๒๕๔๒ เวลา ๑๐.๐๒ น.
ณ พัทธสีมาวัดหนองหม้อ ตำบล ป่าอ้อดอนชัย อำเภอ เมือง
จังหวัด เชียงราย
- ประวัติการศึกษา** : พ.ศ. ๒๕๔๔ สำเร็จการศึกษานักธรรมชั้นเอก วัดศรีโคมคำ
อำเภอ เมือง จังหวัด พะเยา
: พ.ศ. ๒๕๔๖ สอบได้อภิธรรมชั้นจุฬารามิกเอก
วัดไร่เปิง (ตโปทาราม) ตำบล สุเทพ อำเภอ เมือง จังหวัด เชียงใหม่
: พ.ศ. ๒๕๕๑ สอบได้เปรียญธรรม ๕ ประโยค วัดพระสิงห์
ตำบล เวียง อำเภอ เมือง จังหวัด เชียงราย
: พ.ศ. ๒๕๕๐ สำเร็จการศึกษาปริญญา พุทธศาสตรบัณฑิต
คณะพุทธศาสตร์ เอกปรัชญา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราช
วิทยาลัย วิทยาเขต เชียงใหม่ รุ่นที่ ๕๒
- ประวัติการทำงาน** : เป็นพระวิปัสสนาจารย์ของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
วิทยาเขตเชียงใหม่ รุ่นที่ ๗
: เป็นอาจารย์สอนนักธรรม-บาลี วัดพระสิงห์ ตำบล เวียง อำเภอ เมือง
จังหวัด เชียงราย
- ที่อยู่ปัจจุบัน** : วัดพระสิงห์ (พระอารามหลวง) ตำบล เวียง อำเภอ เมือง
จังหวัด เชียงราย ๕๗๐๐๐